

15 ліпеня 1994 г.

№ 28 (3750)

Кошт 250 руб.

ПАСЛЯ ЮБІЛЕЮ, НАПЯРЭДАДНІ ЖЫЦЦЯ

Васіль АЎРАМЕНКА: «Колькі б ні гаварылася аб шкоднасці абсалютызацыі любых з'яў, у жыцці нашага грамадства зноў і зноў прыходзіцца сутыкацца з імі. Вось і сёння, праз паўвека мы маем справу з адным з самых застарэлых і ўстойлівых савецкіх комплексаў — «культам вялікай вайны».

2—3

ГУЛАГ — КРАЙ ЛЮДСКОГА ГОРА І ПАКУТЫ

Іван БАСЮК: «Асабліва мяне ўразілі вялізныя, сплеченыя з дзябелых лясін, густа пераплеченыя, перавітыя ржавым дротам лагерныя вароты. Вароты ў пекла. Столькі гадоў прайшло, а ў мяне і зараз яны перад вачыма, іх журботная песня — рып... рып...»

5, 12

«ПА ЧЫГУНЦЫ СТАГОДДЗЯ ...»

Вершы Міколы КУПРЭВА.

8—9

АКАДЭМІЯ РЭДЛІХ

Лілія БРАНДАБОЎСКАЯ: «Многія з нас, каго яна адорвала ганаровым званнем сяброў, бываючы побач з ёю, атрымлівалі неацэнныя ўрокі гэтай акадэміі, дзе галоўнымі «прадметамі» былі сумленне, праўда, прыгажосць і дабро».

10—11

РЭАБІЛІТАЦЫЯ НЕРЭАБІЛІТУЕМАГА

Алесь КАЗАННІКАЎ: «Летась на сельскагаспадарчую навуку з чарнобыльскай касы было выдаткавана больш як 366 мільёнаў рублёў (у цэнах на пачатак 1993 г.). Цяпер навукоўцы не супраць таго, каб прыбраць да рук і сродкі, што выдзяляюцца на іншыя чарнобыльскія мерапрыемствы».

13

ПАРАД ПРЭЗІДЭНТА

Учора, выходзячы пасля працы з рэдакцыі, убачыў, як праімчаўся па нашай вуліцы Захарова флагман аўтапарка рэспублікі — чорны «членавоз» з бел-чырвона-белым сцяжком на капоце і ў суправаджэнні дзвюх міліцэйскіх машын з уключанымі мігалкамі. Спачатку падумалася — а ці не зарана? Счакай, чалавеча, колькі дзён, усё яшчэ ў цябе будзе — уся п'яная атрыбутыка ўлады ўжо напачатку.

Пасля ўбачылася ў гэтым самасцвярджалым лётанні па вуліцах спякотнага Мінска штосьці сімвалічнае...

Памятаю, у часы, калі наш жыццёвы ўклад здаваўся безвыходна непарушным, папулярным было выслоўе Караткевіча пра тое, што вась, маўляў, усё даў Бог беларусам, а каб не надта ганарыліся — паслаў адпаведнага складу начальства.

Першыя прэзідэнцкія выбары паказалі, што мы нават жартам дарэмна наракалі на Творцу. Ён не вельмі памыляўся.

20 ліпеня на пасаду Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь уступіць чалавек, чый шлях на палітычную вяршыню пралягаў праз нізавыя армейскія палітаддзелы і дробныя партыйна-камсамольскія структуры. Была, праўда, у ягонай працоўнай біяграфіі такая сур'ёзная ўстанова, як шкоўская раённая арганізацыя таварыства «Веды», дзе дваццацічатырохгадовы будучы беларускі прэзідэнт працаваў адказным сакратаром.

Гэтыя радкі дыктуюцца, дальбог, не снабімам — хоць, вядома, надзвычай спакусліва згадаць, напрыклад, бліскучага Гавела і ягоных папличнікаў, якія трапілі ў калідоры ўлады з выгнання — з эміграцыі ці проста з качагарака.

Я думаю, што былая сістэма і яе стрыжань — кадравая палітыка КПСС, не выбракоўваючы людзей кшталту А. Лукашэнкі як штосьці чужароднае, але і не даючы ім магчымасці рэалізавацца хоць бы

ў «другіх сакратарах», цвелі іх амбітнасць, прымушала марыць пра рэванш. Гэтыя выбары — трыумф ніжняга і сярэдняга ўзроўню партыйна-савецкай наменклатуры. Кебіч не прайграў. Яго, па сутнасці, «здалі» — свае, тыя, у чыёй падтрымцы ён не сумняваўся.

Што далей?

А нічога асаблівага, што карэнным чынам перамяніла б нашы ўяўленні пра нашу ж уладу, яе імідж, структуру і механізмы функцыянавання. Хіба ўвачавідкі ўбачым нешта з таго, што раней асабліва не вытыркалася, не выносілася з-за масіўных дзвярэй. Зрэшты, у гэтым сэнсе нас ужо мала чым можна здзівіць.

Можна чакаць, што мы пачуем ад прэзідэнта яшчэ не адну заяву, кшталту той, што ён толькі «ў панядзелак» зразумеў, якое катастрафічнае становішча ў эканоміцы краіны.

Можна прагназаваць серыю дэманстрацыйных эфектаў — імклівых і ўразлівых для пэўнай катэгорыі людзей, як праезд урадавага картэжу. Будучь, безумоўна, кадравыя перастаноўкі, ашаламляльныя наменклатурныя ўзлёты і балючыя падзенні.

Можна прадбачыць нагнацанне «надзвычайшчыны». Іншых метадаў выпраўлення становішча, хоць бы часовага, у мяркуюмай прэзідэнцкай раці, хутчэй за ўсё, няма. Электарат Аляксандра Лукашэнкі — не той рэзервуар, адкуль можна цэрпаць свежыя ідэі, арыгінальныя канцэпцыі, новыя падыходы.

На жаль. Прэзідэнцкі мандат сапраўды мае аглушальную легітымнасць. Не лічыцца з гэтым нельга. Хоць бы дзеля таго, каб асэнсаваць самае галоўнае параженне мінулых выбараў — параженне тых сіл, якія спавядаюць ідэалы дэмакратыі, суверэнітэту, духоўнага адраджэння.

Хочацца спадзявацца, што параженне гэтае — часовае.

Андрэй ГАНЧАРОЎ

ПАРТЫЗАНСКАЯ РЭСПУБЛІКА АБРАЛА НАРОДНАГА МСЦІЎЦА

Трэба падпісаць дамову з Расіяй і хутчэй абіраць прэзідэнта — інакш народ нас не зразумее, — казаў некалі Вячаслаў Францавіч Кебіч. Прайшлі выбары, і высветлілася, што народ аказаўся больш кемлівым, чым меркавалі саўмінаўскія стратэгі. Не такі разумны, як хацелася б адрэжэнцам-незалежнікам, але і не настолькі дурны, як бачыць яго наменклатура. Падводзячы рысу пад выбарамі, хочацца працаваць класіка: «Вы, ваше вашество, опять торжественно сели в лужу! Образованный человек, а карту перевернуть не можете...» (М. Горкі. «На дне»)

ПЕРАСЦЯРОГА ТЫДНЯ

Незаконная эміграцыя ў Злучаныя Штаты Амерыкі набывае небяспечныя маштабы. Каб кантраляваць сітуацыю, улады ЗША, магчыма, увядуць у краіне пашпартную сістэму. Гэта цяжкае рашэнне, бо на Захадзе да пашпарта (у савецкім і постсавецкім разуменні) ставяцца як да аtryбута таталітарнай дзяржавы.

НЯЗГОДА ТЫДНЯ

Прэм'ер-міністр Швецыі выказаў нязгоду з заявай, якую прэзідэнт Расіі зрабіў у Неапалі на сустрэчы «сямёркі», аб нібыта маючым месца парушэнні правоў чалавека ў Эстоніі (гаворка ідзе пра рускамоўных).

ПУБЛІКАЦЫЯ ТЫДНЯ

У газеце «Беларуская маладзёжная» N 5 пад назвай «3 расійскага боку ўсё пралічана» надрукавана інтэрв'ю з народным дэпутатам Беларусі Уладзімірам Новікам. Публікацыя датычыць расійска-беларускіх эканамічных стасункаў. На думку аўтара, калі ў 1991 годзе Расія пайшла на развал СССР, то ўжо тады расійскія палітыкамі і эканамістамі закладвалася мадэль, у якой Расіі адводзілася роля гегемона ў адносінах да рэспублік, якія трансфармаваліся ў суверэнныя дзяржавы. Так што сённяшні крызіс беларускай эканомікі яшчэ тады быў пралічаны Масквою. Усё ідзе па плану, усё робіцца дзеля таго, каб Беларусь «загнаць у кут», выставіць жорсткія рахункі, аплачваючы якія давадзецца адмаўляцца ад суверэннага статусу.

ФЕСТИВАЛЬ ТЫДНЯ

У Магілёве распачаўся фестываль духоўнай музыкі «Магутны Божа». Фестываль становіцца традыцыйным і сёлета праводзіцца з большым размахам, чым летась. Цяпер, дзякуй Богу, не толькі сталіца, але і рэгіянальныя цэнтры, такія, як Магілёў, Віцебск, Гродна, здольныя ладзіць культурніцкія акцыі агульнанацыянальнага маштабу.

УКАЗ ТЫДНЯ

Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларусі вызначаны час склікання пятнаццатай сесіі ВС, на якой будзе разгледжана пытанне аб прынясенні Присягі Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь, — 20 ліпеня.

АХВЯРЫ ТЫДНЯ

11 ліпеня ў прыгарадзе сталіцы Алжыра ад рук мясцовых экстрэмістаў загінулі дзевяць замежных спецыялістаў. Сярод забітых, па непацверджаных пакуль што звестках, — двое беларусаў.

СВЯТА ТЫДНЯ

14 ліпеня — нацыянальнае свята Французскай Рэспублікі і Дзень уззяцця Бастыліі.

ПРЭТЭНЗІЯ ТЫДНЯ

У «Звяздзе» за 13 ліпеня надрукаваны артыкул протаіерэя Рускай праваслаўнай царквы Міхаіла Уляхіна, сэнс якога такі: Полацкую Сафію «перадаць сапраўдным гаспадарам — Праваслаўнай царкве», якая «чужога не патрабуе».

МЕМАРЫЯЛ ТЫДНЯ

У Маскве (Расія) на Міцінскоўскіх могілках адкрыты мемарыял пажарным — героям Чарнобыля.

ВЕРАГОДНАСЦЬ ТЫДНЯ

Міністр замежных спраў Расіі А. Козыраў не выключае, што Расія будзе ствараць ваісковыя базы не толькі ў краінах СНД, але і ў іншых дзяржавах. Ён абвясціў аб гэтым на нарадзе расійскіх паслоў у краінах Афрыкі.

ПАГРОЗА ТЫДНЯ

Пасля абследавання крамлёўскіх падземелляў спецыялісты прыйшлі да высновы, што Крамль (прынамсі, ягоная частка) можа рухнуць. Інфармацыя аб катастрофічных пашкоджаннях некалькіх падмуркаў будынкаў, сабораў і нават вежаў Крамля прадстаўлена прэзідэнтам Б. Ельцыну.

РОЗГАЛАС ТЫДНЯ

Французская газета «Liberation» піша, што замежныя дыпламаты, якія працуюць у Мінску, успрымаюць Лукашэнку як чалавека, ад якога невядома чаго можна чакаць. «Le Monde» ў сваю чаргу адзначае: «Заходнія краіны, якія і без таго надавалі Беларусі ўвагу хіба што паміж іншымі, пасля перамогі Лукашэнкі могуць страціць да яе ўсялякі інтарэс». Польская «Zycie Warszawy» піша: «Апазіцыя сучаснага тым, што першаму прэзідэнта накіравана быць «з'едзеным», бо ён змушаны прымаць вельмі неппулярныя рашэнні (напрыклад, зрушыць з месца спыненыя рэформы). Аднак застаецца пытанне: ці першы прэзідэнт Беларусі пагодазіцца на «з'ядзенне», перш чым Беларусь аддадуць на «з'ядзенне Расіі?»

ЦЫТАТА ТЫДНЯ

«Калісьці хам не быў у модзе, пазней ён стаў модны, цяпер ён дыкуе моды. І наш айчыны зрэбны хам ляціць у абдымкі хама сусветнага. Цяжка нам быць сучаснымі ў гаспадарцы, арганізацыі, тэхніцы, бо мы іх не маем, а ў хамстве — адрозні і без высылкаў. Мы не маем аўтастрадаў і электронных класетаў, але маем хама, не горшага, чым на Захадзе. «Бедныя, але хамскія», — можам мы сказаць пра сябе з гонарам. Наш голы азадак не менш голы, чым азадак у «Пэнтахуэзе». Чаму наш хам-дэбютант уражвае мяне больш, чым высокаразвіты хам замежны? Таму што ён мой».

Славамір Мрожак («Наша Ніва», N 6)

Калі б спадар Кебіч быў маім сябрам, калі б я меў у сваім нататніку ягоны тэлефон, дык адзінаццатага з раніцы я б яго абавязкова павіншаваў. Апошнім часам прэм'ер-міністр так часта заяўляў, што непатрэбная яму тая ўлада; скардзіўся, што не мае асабістага жыцця, з жонкай кантактуе толькі па тэлефоне; што марыць аб тым часе, калі можна будзе адлучыць ад дзяржаўных спраў, палавіць рыбку ды пакорпацца ў градах, — што Бог, мабыць, пачуў малітвы Вячаслава Францавіча і жонкі ягонай Алены. Цяпер прэм'ер (дакладней, экс-прэм'ер), які не стаў прэзідэнтам, будзе часцей бываць дома, у яго будзе шмат вольнага часу і ніякіх дзяржаўных клопатаў. Карыстаючыся выпадкам, віншую сп. Кебіча са старонак «ЛіМа». Тым болей, мяркуючы па выніках выбараў, я не адзіны, хто задаволены тым, што Вячаслаў Францавіч нарэшце адпачне.

Шчыра кажучы, я быў упэўнены, што другі тур выбараў не адбудзецца. Бо калі пры татальным інфармацыйным ціску на грамадства Кебіч узяў такі мізэр галасоў у першым туры, зыход другога было зусім няцяжка прадбачыць. Відаць, з той прычыны, што народ не верыць у сумленнасць урада, напярэдадні 10 ліпеня хадзілі чуткі, нібыта вынікі першага тура былі ўсё ж фальсіфікаваны; нібыта ўжо тады Лукашэнка ўзяў больш за 50 працэнтаў, на другім месцы (недзё 30 працэнтаў) — Пазняк, а Кебіч — ці то трэці, ці то чацвёрты, што набраў ён ці то сем, ці то дзевяць працэнтаў галасоў. Нібыта ратуючы прэстыж прэм'ера, верныя яму людзі пайшлі на фальсіфікацыю. Паўтараю: гэта чуткі, правярыць якія немагчыма. Але само іх з'яўленне — вельмі сімптоматычнае.

Другога тура сапраўды магло і не быць. Дастаткова было прэм'ер-міністру зняць напярэдадні сваю кандыдатуру. У гэтым выпадку яго-

ны канкурэнт трапляў бы ў юрыдычную пастку. Безальтэрнатыўныя выбары не прадугледжаны законам, а абвясціць Лукашэнку прэзідэнтам на падставе афіцыйных вынікаў першага тура — нельга. Значыць, часовы прэзідэнт — Грыб. А Вячаслаў Іванавіч хутчэй за ўсё не стаў бы замінаць Вячаславу Францавічу. Так, без асаблівых цяжкасцей, прэм'ер-міністр мог захаваць сваю ўладу аж да парламенцкіх выбараў. Адмову ж ад удзелу ў другім туры можна было б прадставіць як народную волю. З боку пракамуністычных, антынезалежніцкіх сіл былі заявы-звароты да абодвух прэтэндэнтаў на прэзідэнцкае крэсла з прапановай зняць свае кандыдатуры, не даводзіць справу да другога тура, і такім чынам пахаваць саму ідэю прэзідэнцтва, якая нібыта неадпавядаючы гістарычным традыцыям Беларусі і беларускаму менталітэту. Але чамусьці прэм'ер-міністр не скарыстаў кінуты яму выратавальны круг. Зразумела, такі палітычны ход нельга было назваць сумленным, прыгожым. Але тут ужо, як кажуць, не да гэтых тонкіх матэрыяў. Вячаслаў Францавіч нічога б не згубіў, бо губляць яму, бадай, ужо даўно няма чаго. Мо спадзяваўся на нейкі цуд, на шчаслівае для сябе размяшчэнне зорак на небе 10 ліпеня (камуністы ўвогуле схільныя да містыкі і шаманства)? А мо быў так упэўнены ў народнай любові, так даверыўся лісліўцам са сваёй каманды, што ўбачыў у выніках першага тура не заканамерны вынік сваёй бяздарнай палітыкі, а недарэчную выпадковасць?

Амаль адразу пасля таго, як стала вядома імя прэзідэнта, В. Кебіч падаў у адстаўку з пасады прэм'ер-міністра. А ўслед за ім гэта ж самае (так эскадра паўтарае маневры флагмана) зрабілі і астатнія члены кабінета міністраў. Ці не таму, каб пазбавіць прэзідэнта прыёмнай працэдурой — падпісання ўказаў аб звальненні з працы дзяржаўных

чыноўнікаў, абвінавачаных у карупцыі? Ёсць у гэтым дэмаршы і элемент сабатажу, бо вокаміненна замяніць увесь Саўмін прэзідэнт наўрад ці зможа.

Чаго можа чакаць Беларусь ад Аляксандра Лукашэнкі, колішняга армейскага зампаліта, калгаснага партора, прыхільніка метадаў Дзяржынскага і Андропова (менавіта на гэтых асоб Аляксандр Рыгоравіч, па ягоных словах, хацеў бы быць падобным)? У перадвыбарчых заявах сп. Лукашэнка было шмат супярэчнасцей. Відаць, яшчэ болей будзе іх у практычнай дзейнасці прэзідэнта. Не апошняю ролю ў вызначэнні тых ці іншых палітычных прыярытэтаў адыграюць асабістыя амбіцыі прэзідэнта. Напрыклад, Кебіча цалкам задаволіла б пасада губернатара «Северо-Западного края», — але ж і Лукашэнка ў часе выбарчай кампаніі ездзіў на паклоны ў Маскву... Хацелася б верыць, што гэта быў, так бы мовіць, тактычны маневр, а не адлюстраванне палітычнай дактрыны; што Аляксандр Рыгоравіч бачыць сябе сапраўдным прэзідэнтам сапраўднай дзяржавы, а не дэкаратыўнай аздобай дэкларатывага суверэннага статусу...

Вынікі выбараў паказалі, што ўяўленні аб беларусах як аб народзе хранічна памярковаым і талерантным досыць далёкія ад рэальнасці. «За бортам» аказаўся Шушкевіч са сваёй «згодай»; не стаў прэзідэнтам Кебіч, які ставіў сабе ў заслугу тое, што «на Беларусі не льецца кроў». Народ прагаласаваў якраз за таго, хто паабяцаў знайсці вінаватых і жорстка з імі расправіцца. «Партызанская рэспубліка» (як часам любяць называць Беларусь) прагаласавала за «народнага мсціўца». Што ж, народ някеспка ўяўляе, хто ягоныя крыўдзіцелі і злодзеі. А ці не памыліўся ён у выбары героя, пакажа час.

Пётра ВАСІЛЕЎСКИ

ПАСЛЯ ЮБІЛЕЮ, НАПЯРЭДАДНІ ЖЫЦЦЯ...

АМАЛЬ КАШЧУННЫЯ НАТАТКІ

Нямала паперы і атрамантаў, прыгожых і гучных слоў выкарыстана было на апошні юбілей — 50-ыя ўгодкі вызвалення Беларусі. Рызыкну і я зрабіць свае ўнёскі ў агульна-юбілейны кацёл, хаця думаю, што маё меркаванне не надта даспадобы большасці суграмадзян. Калі збоку, непрадузята зірнуць на манеру і тон большасці ўрачыстых мерапрыемстваў, іх палітычны падтэкст, ідэйную скіраванасць і афіцыйна-эмацыйны напал, то, карыстаючыся слэнгам савецкіх часоў, усю кампанію можна было б назваць «ваенна-камуністычнай істэрыяй», альбо «выкліканнем духу вялікага Саюза». Я, аднак, не згодны з катэгарычнасцю падобных фармулёвак, бо справа тут не такая простая, яна патрабуе больш тонкіх палітычных адзнак і ўважанняў сацыял-псіхалагічных падыходаў.

Колькі б ні гаварылася аб шкоднасці абсалютызавання ідэалізацыі і фетышызацыі любых з'яў, у жыцці нашага грамадства зноў і зноў прыходзіцца сутыкацца з імі. Вось і сёння праз паўвека мы маем справу з адным з самых застарэлых і ўстойлівых савецкіх комплексаў — «культам вялікай вайны». Асновы яго, закладзеныя Сталіным у 40-ыя

гады не толькі з ідэйных, але і з уласных палітычных інтарэсаў, дайшлі ў крыху мадэрнізаваным выглядзе да нашых дзён. Нельга сказаць, што адносіны да вайны не змяніліся за апошнія 10—15 гадоў. Сярод будзённых спраў, бывае, чуваць галасы сучасных гісторыкаў, даследчыкаў ці ўдзельнікаў тых падзей, якія асвятляюць вайну спакойна і непрадузята, але настае чарговы юбілей — і зноў усё перакрывае сабой зван афіцыйных фанфар, хор казённага ўхвалення «непераможнай савецкай зброі», пафас мілітарысцкіх амбіцый паўвекавой даўніны.

Можна зразумець Сталіна, які ў бяздумнай гераічнасці і народнай звышчарывнасці перамогі хаваў стратэгічныя пралікі кіраўніцтва і частку сваёй віны за развязванне II Сусветнай вайны, у перабольшванні і «прыхватывацыі» яе вынікаў здабытага асабісты палітычны капітал і ідэалагічную падтрымку рэжыму, у распавяданні фанатызму і нянавісці да ворага бачыў выхад адмоўнай энергіі савецкага грамадства, незадаволенага ўмовамі свайго жыцця. Пазней культ «вялікай перамогі» быў падхоплены ягонымі наступнікамі, партыяй і выкарыстоўваўся з вялікім поспехам у сістэме савецкай прапаганды. Вайна, гэтак

вялікае гора народа, зацугляе таталітарна-«аптымістычнымі» ідэалагічнымі, ператварылася ў фетыш, у аб'ект пакланення і пераймання, у дзейсны сродак культывацыі «ваеннага патрыятызму». Абсалютызаваная традыцыя «вялікай перамогі», інтэрпрэтацыя вынікаў вайны як «канчатковай гістарычнай перавагі СССР» падтрымала мілітарысцкі дух дзяржавы, запаволіла яе палітычнае развіццё і прагрэс увогуле. Тыя з пераможцаў і асабліва пераможаных у вайне, хто зрабіў горкія, але карысныя высновы, пайшлі далёка наперад, а мы адсталі — у невялікай ступені дзякуючы таму, што наўмысна зацягнулі і нават штучна «адавалі» пераможную эйфарыю, замест горкай праўды ўжывалі салодкія міфы аб савецкай велічы і непераможнасці. І ўсё ж 50 год — тэрмін немалы, і настае час зняць «ружовыя акуллары» таталітарнага выбаў.

Час мяняе ўсё, у тым ліку і нашы адносіны да многіх падзей мінуўшчыны. Сёння формула «ніхто не забыты, нішто не забыта», якая была не столькі рэальнай з'явай, колькі эмацыйнальна-прапагандысцкім лозунгам, мусіць набыць іншы сэнс. Бо мы на самай справе не ўсіх і далёка не ўсё

«У НАРОД І КРАЙ СВОЙ ТОЛЬКІ ВЕРУ...»

7 ліпеня ў парк імя Янкі Купалы прыйшлі людзі, каму блізкае да сэрца імя паэта, хто беражэ роднае слова, шануе спадчыну. Прыйшлі, каб адзначыць 112-ыя ўгодкі з дня нараджэння слаўтага песняра, сапраўднага народнага паэта Беларусі.

Свята адкрыла дырэктар Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы Жана Дакюнас. У сваім выступленні яна адзначыла, што праблема незалежнасці Беларусі, аб якой пісаў Янка Купала яшчэ ў 20-ыя гады, актуальна і зараз, калі Рэспубліка Беларусь становіцца на шлях самастойнага дзяржаўнага існавання. Вось словы Купалы: «Беларусь — гэта не геаграфічнае паняцце. Беларусь — гэта свет, гэта

ідэя, гэта спадчына нашых бацькоў...»

Пакуль жывы хоць адзін беларус — будзе жыць беларуская мова, пакуль жыве мова — жыве Беларусь. І што б ні тварылася на свеце, беларуская думка аб нацыянальнай і сацыяльнай волі як жыла, жыве, так і жыць будзе».

Напрыканцы выступлення дырэктар музея падкрэсліла, што няма чаго баяцца беларусізацыі, пра што сяды-гады гавораць нашы нядо-

бразьчліўцы. Успомнім тут словы Купалы: «... даўно ўжо прыйшлі да пераканання, што свабодны беларус у сваёй незалежнай дзяржаве будзе куды прыхільней адносіцца да іх, чымся беларус паднявольны».

Эпіграфам да выступлення на свяце вядомых беларускіх паэтаў могуць быць словы Максіма Танка, прысвечаныя Янку Купалу: «З крыніц тваіх жывучых песень мы ўсе пілі гаючы сок...».

Шчырыя словы ўдзячнасці і пашаны да песняра, боль за родную Беларусь гучалі ў выступленнях і вершах Сяргея Грахоўскага, Міколы Аўрамчыка, Вольгі Іпатавай, Сяргея Законнікава, Людмілы Паўлікавай, Леаніда Дранько-Майсюка, Міхася Шавыркына.

Вершы Янкі Купалы прагучалі ў выкананні артыста Белдзяржфілармоніі Мікалая Казініна, у тым ліку і знакаміты верш паэта «Перад будучыняй». Горача віталі на свяце і артыстаў Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы Зою Белахвосцік, Аляксандра Лабуша, Віктара Манаева. У іх выкананні прагучалі сцэнка са спектакля «Тутэйшыя» па п'есе Янкі Купалы. Як сучасна нашаму часу гучаць словы песняра: «Якімі б раскошамі матэрыяльнымі нас ні надзялялі, ніколі ядчэ не будзем шчаслівыя, пакуль чужая воля будзе гаспадаром над нашай волляй».

Закончылася святае выступленнемі самабытных фальклорных ансамбляў «Вяселле» і «Мінскі гармонік». Доўга яшчэ разнісіліся па парку чароўныя гукі беларускіх мелодый і песень.

Купала заўсёды з намі на шляху да нашага духоўнага адраджэння з верай у народ і край свой, з надзеяй «...усю Беларусь — неабянтну, як мора, убачыць у ясным, як сонца, святле».

А 14 ліпеня а 18-ай гадзіне ў парку імя Янкі Купалы зноў гучалі беларускія мелодыі. Для помніка паэту выступілі беларускія пісьменнікі і барды — лаўрэаты і дыпламанты Першага нацыянальнага фестывалю аўтарскай песні «Залатая Горка-94».

Л. АСТАПКЕВІЧ

Вітаем!

ЗНАЁМЫ ГОЛАС

Віктару Вуячычу — 60. Для артыста эстрады гэты час — як тры жыцці: у папулярнасці звычайна век кароткі... Але народнаму артысту Беларусі лёс наканаваў не толькі зведзець папулярнасць, але ў пэўным сэнсе і захаваць яе. Спявак падтрымлівае стабільную творчую форму, годна выступае перад даўнімі прыхільнікамі, для якіх знаёмы голас — як сімвал свайго часу. Вуячыч — асоба сапраўды папулярная ў свеце беларускай эстрады, дзе сёння ён ажыццяўляе мастацкае кіраўніцтва, працуе ў журы выканаўчых конкурсаў ды мае шэраг іншых грамадскіх спраў. Вуячыч — гэта песні І. Лучанка, многім з якіх ён даваў пучэўку ў жыцці. Гэта творы іншых беларускіх ды папулярных маскоўскіх аўтараў. Гэта голас, знаёмы ўжо некалькім пакаленням слухачоў...

«ЕЎРОПА НОСТРА» Ў ЦЭНТРЫ ЕЎРОПЫ

Фонд «Еўропа Ностра» аб'ядноўвае больш за 200 няўрадавых арганізацый у галіне рэстаўрацыі з 29-ці краін. Штогод «Еўропа Ностра» праводзіць конкурс на лепшую рэстаўрацыю. Летась ганаровым дыпламам было адзначана 16 аб'ектаў, і сярод іх — перліна беларускага дойлідства: Мірскі замак.

Каб уручыць узнагароду, нашу краіну наведаў генеральны сакратар «Еўропа Ностра» спадар Лестэр Барлей. Цырымонія адбылася ў адрэстаўраванай частцы Мірскага замка. У ёй бралі ўдзел міністр замежных спраў Беларусі П. Краўчанка, намеснік міністра культуры і друку Г. Бураўкін, аўтар праекта рэстаўрацыі Д. Бубноўскі, госці з Польшчы, спецыялісты, непасрэдна занятыя на рэстаўрацыі замка, прэса.

Спадар Барлей гаварыў аб культурным адзінстве Еўропы, аб тым значэнні, якое надае «Еўропа Ностра» захаванню архітэктурнай і прыроднай спадчыны, паляпшэнню навакольнага асяроддзя.

П. Краўчанка выказаў надзею, што праз два гады ў Міры можа адбыцца міжнародны (найперш, еўрапейскі) фестываль, прысвечаны гэтаму замку. Думка, мяркую, цікавая, але для яе рэалізацыі трэба давесці да ладу не толькі сам замак, але і наваколле. Бо сённяшні Мір — гэта звычайнае беларускае мястэчка з усімі праблемамі, уласцівымі глыбінцы. Але калі падсыці да справы з розумам, Мір можа стаць цэнтрам культуры і турызму.

Ды ўсё гэта — мары. Пакуль што самая надзённая праблема — далейшае фінансаванне рэстаўрацыі.

В. БОГУШ

ведаем, але павінны імкнуцца ведаць як добрае, так і дрэннае, каб гістарычная ісціна адкрылася з розных бакоў. Гэта тым больш актуальна для Беларусі, дзе вайна ў пэўнай меры была і грамадзянскай, і яе поўная, а не толькі саветы-заваная гісторыя яшчэ будзе напісана.

А што да юбілеяў, то іхні традыцыйны афіцыйны гом з цягам часу мусіць ператварыцца ў больш спакойныя, чалавечыя формы, стаць днямі памяці ахвар вайны, ушанавання ўсіх загінуўшых ад яе бялітаснай рукі. Вайна, хай і вялікая, павінна заняць належнае месца ў сістэме нармальнага чалавечых каштоўнасцей і антыкаштоўнасцей, а не быць аб'ектам рэгулярных ідэя-палітычных спекуляцый і крыніцай мілітарызмаў настрояў. Тым больш, калі мы збіраемся адмаўляцца ад старога і будаваць цывілізаванае дэмакратычнае грамадства.

Васіль АЎРАМЕНКА

Р. С. Для цікавых магу дадаць, што аўтар не быў паліцаем і сваякі яго ваявалі на баку Чырвонай Арміі. Тым не менш, яму крыўдна за нашых людзей, за беларусаў, пацярпелых ад вайны і дасюль не асэнсаваўшых да канца яе сапраўдных прычын і вынікаў. Зрэшты, юбілей хутка праходзіць, а ціхае святочнае тлум і расейшчыца хмель, а мы застаёмся самі на сам з жыццём, яго старымі і новымі праблемамі. І каб іх вырашаць, каб мяняць рэальнасць да лепшага, трэба мяняцца і нам самім, і нашым думкам і дзеянням.

В. А.

2. Магінёў

Пашта

МУЗЕЮ Л. ГЕНІЮШ — БЫЦЬ!

Як вядома, доўгія гады замоўчвалася творчасць і грамадская дзейнасць выдатнай дачкі Беларусі Ларысы Геніюш. Яна пражыла нялёгкае жыццё самаадданага служэння Беларусі і паэтычным словам, і грамадзянскай непахіснасцю. Лёс правёў яе па сталінскіх турмах, зтапах, перасылках, лагерах і доўгіх гадах цяжкага цкавання на Радзіме.

Апошнім часам творчасць Л. Геніюш знаходзіць сваіх удзячных чытачоў; друкуюцца вершы, выдадзена кніга ўспамінаў «Споведзь».

Значнай падзеяй у культурным жыцці стаў спектакль «Белы сон» паводле твораў Л. Геніюш, пастаўлены тэатрам «Зніч». Яшчэ ў 1992 годзе на прэм'еры спектакля нарадзілася ідэя штогодна пачынаць тэатральны сезон тэатра «Зніч» спектаклем «Белы сон» у Зэльве, дзе апошнія чвэрць веку пражыла Ларыса Геніюш. Так упершыню была ўшанавана памяць паэты. У Зэльву разам з тэатрам прыехалі пісьменнікі з Мінска і Гародні. На наступны, 1993 год у дзень памяці Л. Геніюш у Зэльве ўжо

было шматлюдна. Да тэатра «Зніч» і пісьменнікаў далучыліся грамадскія арганізацыі — Жаночы хрысціянска-дэмакратычны рух Беларусі і «Бацькаўшчына», жыхары Зэльвы і наваколля, замежныя госці.

Сёлетні тэатр «Зніч» і Жаночы рух будзе ладзіць дзве імпрэзы памяці Ларысы Геніюш — 9 жніўня ў Мінску і 22 жніўня ў Зэльве.

Традыцыя ўшанавання памяці Л. Геніюш нарадзілася. Надшыю час зрабіць наступны крок — стварыць мемарыяльны музей Л. Геніюш у Зэльве ў доме па вул. Савецкай, 7, дзе прайшла апошняя чвэрць веку паэты, дзе былі напісаны большасць яе пасляваенных вершаў і ўспаміны «Споведзь».

Запрашаем дзяржаўныя структуры і грамадзянскія арганізацыі прыняць удзел у гэтай пачэснай справе.

Людміла ПЕЦІНА,
старшыня Жаночага хрысціянска-
дэмакратычнага руху Беларусі;
Галіна ДЗЯГЛЕВА,
мастацкі кіраўнік тэатра «Зніч»

«ТАМ БРУЦЦА ЛАНЬ...»

— такую назву атрымала свята ў вёсцы Чудзін на Ганцаўшчыне. Прывячалася яно вядомаму фалькларысту і этнографу Аляксандру Сержпудоўскаму, 130-годдзе з дня нараджэння якога адзначае сёлетая Беларусь.

Аляксандр Казіміравіч на пачатку дваццатага стагоддзя займаўся вывучэннем вуснай народнай творчасці беларускага Палесся. Ён сабраў шмат цудоўных палескіх казак, запісаў народныя звычай, абрады. Зноў і зноў ён вяртаўся ў Чудзін, непадалёк ад якога на хутары правёў дзяцінства.

У свяце прынялі ўдзел кандыдат філалагічных навук У. Касько, які займаецца вывучэннем навуковай спадчыны А. Сержпудоўскага, паэт Алякс Каско, які нарадзіўся ў Чудзіне.

Цэлы дзень гучалі са сцэны Дома культуры чудзінскія казкі, народныя песні, прыпеўкі, загадкі, прымаўкі, прыказкі. Лялечны тэатр Ганцаўшчынскай дзіцячай бібліятэкі паказаў казку «Пану навука», якая запісана А. Сержпудоўскім у Чудзіне і стала шырока вядомай у Беларусі.

Т. ВАЛУЕВІЧ

МАЛПАВАННЕ — ЗАНЯТАК НЕ БЯСКРЫЎДНЫ

ДА ВЕРАСНЁЎСКАГА «ГАРОХУ»

Ці не на самае закрыццё шаснаццатага сезона прыпала прэм'ера «Прынцыпа на гарошыне» Х. К. Андэрсана ў Магілёўскім абласным тэатры лялек у пастаноўцы Мікалая Андрэева. Ён да ўсяго выступае і аўтарам інсцэніроўкі знакамітай казкі, запрашушы ў свой паста- вачны хаўрус кампазітара Авеніра Вайнштэйна ды аднаго з патрыярхаў беларускага лялечнага мастацтва, вядомага мастака (дарэчы, аднаго з заснавальнікаў Магілёўскага абласнога тэатра лялек) Леаніда Быкава. У спектаклі заняты Г. Барысава, Н. Віктарава, Г. Лазуціна, Н. Суво- рава ды У. Тэвасян з М. Сцюшына. Па ўсім відаць, менавіта «Прынцыпа на гарошыне» рас- падне спавасаблівым рэспубліканскім тэатральным фестывалю «Лялька» ў верасні, — прынамсі, выпрабавуваць трываласць магілёўскай «гаро- шыны», а то і дзяліць яе збіраюцца ўжо шмат хто з лялечнікаў Беларусі. Мо менавіта яна зробіцца адметным прызам лепшаму тэатру?

НАМ ЗАСТАЕЦЦА ... «ПАМЯЦЬ»

З'явілася чарговая, дванаццатая па ліку кніга гістарычна-дакументальнай хронікі «Памяць». Калі раней яны выходзілі ў выдавецтве «Беларуская энцыклапедыя» імя Петруся Броўкі, дык гэтая, прысвечаная Жыткавіцкаму раёну, пабачыла свет у выдавецтве. Увогуле, падобныя кнігі — а іх заплававана сто трыццаць — будуць выпускаць многія дзяржаўныя выдавецтвы. Пра гэта гаварыў на прэзентацыі згаданых кніг у Доме кнігі кіраўнік арганізацыйна- метадычнага цэнтры па выданні гістарычна- дакументальных хронік «Памяць» А. Петрашкевіч.

Цяпер на дарозе да чытача яшчэ дванаццаць хронік. Адзінаццаць з іх выйдуць сёлета. Калі ў першых кнігах у асноўным расказвалася пра ўдзельнікаў Вялікай Айчыннай вайны, тых, хто стаў ахвярамі фашызму, а пра падзеі свайго мінуўшчыны часам гаварылася мімаходзя, дык цяпер у хроніках больш шырокі часавы ахоп матэрыяла. Ды і асэнсаванне падзей пазбаўлена ідэалагічнай афарбоўкі. Змяшчаюцца спісы тых, хто стаў ахвярамі сталінізму, загінуў у Афганістане.

ДАЛУЧЭННЕ ДА ВЫТОКАЎ

У Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры працуе выстаўка «Фальклор — духоўная спадчына народа». У экспазіцыі — рэдкія бібліяграфічныя выданні па фальклору, сабраныя Янкам Саламевічам, даследаванні, напісаныя ў розны час навуковымі супрацоўнікамі Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору Акадэміі навук Беларусі, аўтаграфы З. Даленгі-Хадакоўскага...

Што да аўтаграфу, дык на выстаўцы можна пазнаёміцца і з аўтаграфам песні, запісанай М. Гарэцкім ад маці. Яна, як вядома, была сляпая, ведала ніякага твораў песеннага фальклору. М. Гарэцкі ў свой час многія з іх запісаў і ў 1928 годзе выдаў зборнік «Народныя песні з мелодыямі». На выстаўцы і прадстаўлена адна з гэтых песень. А поруч — ткуны пояс і вышываны ручнік — таксама сведчанне таго, наколькі таленавітым чалавекам з'яўлялася Е. Гарэцкая: гэтыя рэчы яны выткала ўласнаручна.

Ёсць на выстаўцы і этнаграфічныя замалёўкі старэйшыны нашай нацыянальнай графікі Анатоля Тычыны. Яны былі перададзены музею ўдавой майстра.

У МАСКВУ... БЕЛАРУСКУЮ

запрашае ў другім нумары часопіса «Беларуская мінуўшчына» Г. Прыбытка. Яго артыкул «Беларуская Масква» ўяўляе сабой кароткі праваднік па сталіцы суседняй дзяржавы, што дазваляе пазнаёміцца з тымі месцамі Масквы, якія так ці інакш маюць дачыненне да Беларусі.

У нумары публікуюцца таксама артыкулы А. Сувалава «Ідэалогія і гісторыя» (пра стаўленне ідэалогіі да беларускай гістарычнай навукі з 1917 да канца 40-х гадоў), А. Дзяржэвіча «Адносінны Вялікага княства Літоўскага з нямецкімі дзяржавамі ў канцы XV — першай палове XVI ст.», працяг «Гісторыі Беларусі: год за годам» Г. Сагановіча, першы Цэткі, палемічныя нататкі Р. Лазыко «Хто ж знішчыў «Грамаду?»»

Уладзімір Анісковіч («Вялікаму караблю...») запрашае наведаць Нацыянальны архіў. Друкуюцца старонкі з дзённікаў В. Гарбука «Горыч і сум», артыкул У. Канаковіча «Шляхецкая дэмакратыя», нататка З. Яцкевіча «Віленская археаграфічная» (у сувязі са 130-годдзем з дня ўтварэння Віленскай археаграфічнай камісіі), шэраг матэрыялаў, прысвечаных 50-годдзю вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

Наша мова багатая народнымі па- раўнаннямі. Частка іх — каля дзвюх тысяч запісаў — трапіла ў асобны раздзел трэцяга выдання «Беларускіх прыказак, прымавак, фразеалагізмаў» (склаў Ф. Янкоўскі). Ёсць тут і параўнанні, што асуджаюць розныя загані чалавека, але таго, чаго я шукаў, на жаль, не знайшоў. Зусім не збіраюся папра- каць выдаўцоў кніжкі — проста з адной нагоды мяне зацікавіла такая адмоўная люд- ская якасць, як малпаванне.

... 12 сакавіка маскоўскія «Известия» паведамілі, што Інстытут расійскай мовы РАН падтрымаў прапанову дырэктараў Інфарма- цыйных праграм тэлебачання і радыё Расіі аб вяртанні да ранейшых найменняў шэрагу гарадоў, былых аўтаноміяў і дзяржаў блізкага замежжа (зноў — Беларусі, Татарыі, Алма- Ата і г. д.). «Речь идет о защите русского языка как национального достояния», — рэзюміраваў дырэктар згаданага інстытута:

Шчыра кажучы, мяне трохі здзівіла такая выснова: няўжо новае напісанне паўтара дзе- сятка ўласных імён сапраўды пагражае вялікай і магутнай? Але гэта справа перш-наперш саміх яе носьбітаў. Супакойвала і тое, што тутэйшыя рускамоўныя газеты, прынамсі, пад- парадкаваны ўраду, не сталі (цэфу-цэфу!) чапаць назву нашай краіны, замацаваную Канстытуцыяй. Аднак жа, калі падцэнзурае Нацыянальнае радыё Малдовы, напрыклад, зноў пачало «велічаць» па-беларуску Малдавію, дык не абурыцца было цяжка. За апошнія гады мы ўжо прызвычаліся да нова- га (для нас) наймення, больш арганічнага, як

мне здаецца, для нашай мовы, чым старое. Але справа не столькі ў гэтым, колькі ў тым, што ў нас займаюцца самаўніжэннем матчы- нага слова.

Хто і чаму вырашыў, што Дзяржтэлерадзіё суверэннай краіны павінна па моўных пытан- нях падпарадкоўвацца дырэктывам чужазем- ных дырэктараў? У нас жа ёсць уласны акадэмічны Інстытут мовазнаўства, які, відаць, і павінен сказаць сваё важнае слова. Нядрэн- на пачуць адказ і на такое пытанне: калі, дапусцім, старыя найменні некаторых гара- доў, рэспублік і дзяржаў лепей адпавядаюць граматычным і гукавым законам нашай мовы, чым новыя, дык чаму ў свой час мы адмовіліся ад ужывання першых і перайшлі да другіх? Ці не таму, што ўладу маючыя пільна сочаць за маскоўскім флюгерам, каб дакладна ведаць, куды дзёме вецер?

Дарэчы, некаторыя незалежныя выданні Расіі, радыё «Свабода», іншыя замежныя сродкі масавай інфармацыі па-ранейшаму называюць краіны СНД, прынамсі, Беларусь, у адпаведнасці з іх Асноўнымі Законамі.

Яшчэ нядаўна здавалася, што сляпое пе- райманне ўсёго таго, што «там» дзеецца ў розных сферах жыцця, адышло ў гісторыю. А вось і не. Пракамуністычная наменклатура са сваімі падп'яваламі зноў бярэцца за старое. Характэрна, што капіраванне ўсходняга суседа — узяць тую ж гісторыю з выкарыстаннем вышэйзгаданых наймен- няў — часцяком робіцца, каб дагадзіць палітычнай кан'юнктуры, падыграць збанкру- таванаму ўраду, які выступае супраць

беларускасці, праводзіць русіфікатарскую палітыку. Яго кіраўніку В. Кебічу, пэўна, не даюць спаць лаўры знакамітага аўтара бра- шуры «Марксизм и вопросы языкознания». Інакш ён не ўмешваўся б у дужа спецыяль- ную галіну навукі, не рабіў бы па тэлебачанні, мякка кажучы, сумніўныя заявы наконт таго, што «Русский и белорусский язык — это единый язык».

Калісьці Ф. Дастаеўскі ва ўвядзенні да сваіх «Критических статей» пісаў: «лакей обезьяничают их (паноў. — Г. Л.) манеры, замашки». Гэта быццам сказана і пра тых сённяшніх нашых чыноўнікаў і іх памага- тых, хто надта стараецца, каб беларусы нічым не адрозніваліся ад «старэйшага брата», былі рахманымі, не мелі нацыя- нальнай самасвядомасці. Калі ж перафра- заваць выказванне пісьменніка, дык, відачна, атрымаем параўнанне, якога не стае ў кнізе Ф. Янкоўскага — «малпуе, як лёкай». Гэта дакор і таму наменклатуршчыку з Дзяржтэ- лерадзіё ці з самога Дома ўрада, які ўзяў пад казырок, даведаўшыся пра рашэнне трох расійскіх дырэктараў.

І няма тут аніякага згушчэння фарбаў, як можа сямю-таму здацца, бо малпаванне, асабліва на палітычным узроўні, зусім не бяскрыўдны занятак. Яно зневажае не толькі годнасць чалавека, але і ўсю нацыю. Я ўжо не кажу пра тое, што будаваць незалежную дзяржаву без самастойнага мыслення — значыць, узводзіць паветраныя замкі.

Генадзь ЛАГУНОВІЧ

ПЕРАКРЫЖАВАННІ ЛЁСАЎ

На Пастаўшчыне ў г.п. Варапаева жыве дачка вядомага беларускага селекцыянера І. Сікоры — Лідзія Іванаўна Сікора. Вельмі цікавы лёс у гэтай жанчыны, на яе жыццёвым шляху было шмат незабытых сустрэч.

... У 1937 годзе, калі ёй ішоў 21-ы, яна ўпершыню прыехала ў Вільню наведаць ма- лодшага брата, які займаўся ў Землямерным вучылішчы. У інтэрнаце па вул. Полацкай, 9 ён жыў разам са студэнтам аграрна-агра- факультэта ўніверсітэта Адама Дасюкевічам. У гэты дзень усе разам вырашылі пайсці ў кіно. А ў 1940 годзе Лідзія Іванаўна выйшла замуж за А. Дасюкевіча, які быў старшынёй Беларускага студэнцкага саюза, прымаў актыўны ўдзел у палітычным руху хадэкаў (хрысціянскіх дэмакратаў) Беларусі, праца- ваў у рэдакцыі газеты «Беларуская крыніца». Жылі сціпла, але шчасліва. Толькі іх шчасце не было працяглым: у 1943 годзе ў Паставах А. Дасюкевіч быў расстрэляны гітлераўцамі, там, на старых могілках горада, яго магіла. У Лідзіі Іванаўны захавалася дыплом аграрна-агра- універсітэта Стэфана Баторыя А. Дасюкевіча, выданы 15 студзеня 1939 года, N 186.

Стрыечным братам яе мужа быў А. Стан- кевіч — лідэр БХД. Цудам захавалася фота А. Станкевіча з надпісам, якое ён падараваў Л. Сікоры ў першы дзень 1944 года: «Дара- гою, горам прыгнечанай, Лідзе; ад таго, хто

ёй шчыра спагадае і хто заўсёды гатоў быць ёй успамогай. Вільня, Кс. Ад. Станкевіч. 1.1.1944».

... У далёкім 1937 годзе адбылося яшчэ адно знаёмства. У тым жа самым інтэрнаце здымаў пакой падчас сваіх гастролёў у Вільні М. Забэйда-Суміцкі. Загадчыца інтэрната Марыя Іосіфаўна Шутовіч аднойчы пазнаёміла маладых людзей, якім наканавана было су- страцца яшчэ не раз.

Неяк ужо пасля смерці мужа Л. Сікора пачула па радыё імя спевака і яго пражскі адрас. Вырашыла напісаць і атрымала адказ. Бачыліся апошні раз у 1944 годзе ў Вільні. Пасля аднаго з канцэртаў, на якім Лідзія Іванаўна не здолела стрымаць слёз, спявак прызнаўся, што ён не мог спяваць: «Дзе ты, маё шчасце? У якім мне краі-полі на твой след напасці?»

На фатаграфіі, якую падараваў Л. Сікоры ў той вечар М. Забэйда-Суміцкі, ёсць надпіс: «Даражэнькай сяброўцы Лідзе Дасюкевіч на добры ўспамін. М. Забэйда. Вільня, 5.V.1944».

Гэты маладосці нагадвае яшчэ адно фота, на якім яе муж — А. Дасюкевіч (у акуларах), у цэнтры М. Забэйда-Суміцкі, за спеваком — Максім Танк...

І. ЗЯМЧОНАК

г. п. Варапаева

МАКЕТ ЁСЦЬ — МУЗЕЙ НЯМА

Будынак гэты стаіць у Віцебску даўно. Ён — помнік прамысловага дойдства XIX ста- годдзя. Занядбаны, напалурабураны, не цешыць ён людское вока.

А сёння любя-дорога глянуць на яго: адрамантаваны, пафарбаваны, з пералівамі аконных вітражоў, ён нібы запрашае не толькі паглядзець на сваю грабнасць і абноўленасць звонку, але і зайсці ў яго, каб даведацца, што схавана за прыгожымі сценамі.

А за сценамі яго ўжо каторы год вядуцца рэстаўрацыйныя работы, мяняецца пла- ніроўка, каб сваё месца занялі тут экспанаты абласнога літаратурнага музея. І трэба ад- даць належнае будаўнікам «Віцебск- белрэстаўрацыі», якія зрабілі ўсё магчымае для аднаўлення будынка, мастаку-афармі- цюлю з Мінска У. Кандрацэву — аўтару экспазіцыі першага паверха музея, аўтару сцэнарый экспазіцыі музея С. Казловай, яго супрацоўнікам. Усе яны дамагаюцца хутэй- шага адкрыцця музея і робяць усё, што залежыць ад іх, для гэтага. Як кажучы, спяць і бачаць урачыстыя мінуты яго адкрыцця.

Ды, на жаль, і наяве і ў сне можна ўбачыць толькі пакуль што цудоўны макет экспазіцыі будучага музея — адзінага такога ў рэспубліцы. У пастанове ж пасяджэння наву- кова-метадычнага савета Віцебскага краязнаўчага музея запісана адкрыццё музея да 1 ліпеня гэтага года.

Не атрымаецца — з горыччу даводзяць

супрацоўнікі музея. Няма сродкаў для ўва- саблення макета ў экспанаты. А сродкі для набыцця экспанатаў з Мінска, Масквы, былых рэспублік запатрабуюцца, безумоўна, і не малыя. Дзе іх узяць? Упраўленне культуры аблвыканкама ўклала іх у рэстаўрацыю бу- дынка, у макеты і г. д., значныя і пакуль што дадатковыя не валодае. У Міністэрстве куль- туры і друку Рэспублікі Беларусь таксама няма, бо музей жа лічыцца а б л а с н ы м! Дзіўнаватая, скажам так, пазіцыя: можа, ужо і Віцебская вобласць адышла пад Смален-скую?..

Што ж рабіць у такой сітуацыі? Закансер- ваваць будынак і тое, што ўжо зроблена і знаходзіцца ў ім? Ці не атрымаецца тут, як у прымаўцы, што скупы плаціць двойчы?

А адкрыццё літаратурнага музея стала б знамянальнай падзеяй не толькі для горада, бо, як ужо зазначалася, ён будзе адзін такі ў Беларусі і мяркуецца называцца ў далейшым музеем літаратуры і пісьменства.

Я знарок не хачу знаёміць чытачоў са сцэнарыем музея: усе могуць зайсці ў яго (г. Віцебск, праспект Фрунзе, 13), пацікавіцца макетам, планіроўкай, даведацца аб задум- ках яго супрацоўнікаў і выказаць свае думкі і ўражанні публічна. Мне хочацца сказаць наступнае: такі музей патрэбён быў Віцеб- ску і вобласці даўным-даўно, бо гэтая зям- ля спрадвеку славілася асветнікамі- прапаведнікамі свайго народа, літаратарамі

еўрапейскага маштабу. Славіцца яна і сувязямі з пісьменнікамі блізкага замежжа. Тут сляды Пушкіна, Успенскага, Лажчэнікава, Дэльвіга...

Мне вельмі блізкая ідэя супрацоўнікаў музея паказаць СЛОВА, увасобіць яго як бы матэрыяльна праз розныя формы падачы і паказу, як бы ўкласці ў яго не толькі семан- тычнае значэнне, а і матэрыю, да якой можна дакрануцца.

Супрацоўнікі будучага (калі ён будзе!) музея, усе літаратары вобласці звяртаюцца з вялікай просьбай да ўсіх уладных структур — гарадскіх, абласных, рэспубліканскіх: дапа- мажыце адкрыць літаратурны музей. Зрабіце так, каб будынак на пр. Фрунзе, 13 не быў прывідам музея, а сапраўдным музеем літаратуры і пісьменства. Хаця б першы па- верх змог прыняць у хуткім часе (пра ліпень ужо няма гаворкі) удачных наведвальнікаў.

А што іх будзе шмат, сумняваюцца нельга. І музей у далейшым саслужыць неацэнную службу і нам, і нашым нашчадкам. У справе выхавання маладых літаратараў, у дапамозе настаўнікам роднай мовы і літаратуры, усім тым, хто цікавіцца літаратурай — «старой» і «новай».

Бо ён будзе працаваць на адраджэнне Бацькаўшчыны.

Алег САЛТУК,
сакратар Віцебскага аддзялення
СП Беларусі

Лагерныя вароты ў паўнеба

Бывае, аднойчы ўбачыш нешта такое, што зафіксуецца ў памяці на ўсе жыццё...

Ехалі мы некалькі гадоў на глухіх сяміціх мясцінах і натрапілі на ўкатаную, але даўно закінутую дарогу. Праехалі колькі там па той дарозе і... знямелі. Вачам адкрыўся сярэд лясной глухамані, непразназны балачны зусім цалюці пасёлак з вялізных драўляных баракаў, але... без следу жывога чалавека. Нават калодзеж захаваўся пад стрэшкай. Уздоўж пасёлка цягнуўся калючы дрот. Месцамі ржавая калючка паламалася, яе кавалкі, нібы падвешаныя за хвост гадзюкі, гайдаліся пад ветрам.

— Лагер, — сумна ўздыхнулі мае спадарожнікі. — Былое гулагаўскае ўладанне.

Асабліва мяне ўразілі вялізныя, сплеченыя з дзятэльных лясін, густа перавітыя ржавым дротам лагерныя вароты. Вароты ў пекла. Столькі гадоў прайшло, а ў мяне і зараз яны перад вачыма, іх журботная песня — рып... рып...

раных спраў СССР. На гэтым і завяршаецца афіцыйная гісторыя маркотнага ГУЛАГа.

Дзе і для чаго ўтвараліся лагеры ГУЛАГа?

Галоўны прынцып стварэння лагераў ГУЛАГа — забяспечыць паднявольнай рабочай сілай буйныя будоўлі п'яцігодка, дзе выкарыстаць працу вольнанаёмных грамадзян было складана. Гэта — лесанарыхтоўкі, будаўніцтва новых заводаў, электрастанцый, руднікоў, чыгунак, якія ўзводзіліся ў мясцовасцях, значна аддаленых ад населеных пунктаў. Для ўзору спашлёмся на гісторыю сумнавадомскага Дубраўлага. У 1929 годзе ў лясх Мардовіі для патрэб Масквы была арганізавана масавая нарыхтоўка дроў. Спачатку тут працавалі камсамольцы-добрахвотнікі. Але драўніны патрабавалася ўсё больш і больш, таму іх неўзабаве замянілі вязнямі-крімінальнымі. Пачынаючы ж з 1937 года ў лагерах Поцьмы і Яваса паявіліся першыя палітычныя зняволеныя. Сярод іх была жон-

і кайла. Каб выканаць каласальны аб'ём работ, на будаўніцтве канала адначасова працавала 100 і больш тысяч зняволеных. А. Салжаніцын у сваім вядомым «Архіпелагу ГУЛАГа» прыводзіць успаміны былога працава аб умовах працы на канале: «Пасля рабочага дня на трасе застаюцца трупы. Снег запарошвае іх твары. Нехта скурчыўся пад перакуленай тачкай, глыбока засунуўшы рукі ў рукавы, і так замірае. Там заміраў двое, прыхінуўшыся адзін да другога спінамі... Ноччу едуць сані і збіраюць трупы. Вазніцы кідаюць іх на сані з драўлянымі грукатамі. А ўлетку ад непрыбраных труп — ужо косці, яны разам з галькай трапляюць у бетонамашалку».

Наступным стаў Волгаканал (1936 г.). На гэты раз зняволеныя капалі канал глыбіней больш 5 метраў і шырынёй у 85 метраў. Ізноў усе земляныя работы выконваліся пры дапамозе кіркі, рыдлёўкі, тачкі, на нішчынай баландзе, пад вінтоўкай стралка. У 1952 годзе быў выкапаны нявольнікамі трэці канал — Валгадон...

ГУЛАГ — КРАЙ ЛЮДСКОГА АДЧАЮ І ПАКУТЫ...

Ці былі лагеры ГУЛАГа на Беларусі?

Калі я пры сябрах успамінаю гэтую жаклівую карціну, некаторыя пачынаюць мяне супакойваць: «Кінь ты нудзіцца! Гэта ж тыповы расійскі малюнак і расійская гісторыя. У нас, на Беларусі, дзякуй богу, лагераў не было...»

Сапраўды, нават у самыя жаклівыя 30-я гады на Беларусі гулагаўскіх лагераў не было. 6 лістапада 1929 года была прынята пастанова, паводле якой вязні, асуджаныя да трох год пазбаўлення волі, адбывалі пакаранне ў сваёй рэспубліцы, а на тэрмін звыш гэтага накіроўваліся ў лагеры АДПУ СССР, галоўным чынам у Расію. Санкцыі крмінальных кодэксаў таго часу былі настолькі жорсткімі, што нават за не вельмі цяжкае злачынства, як правіла, давалі не меней 10 гадоў зняволення.

У 30—40-я гады меліся перасыльныя турмы і лагеры ў Мінску, Віцебску, Магілёве, Слуцку, Гомелі, якія былі здольны адначасова ўтрымліваць не менш чым 15—20 тысяч асуджаных. Тэрмін знаходжання этапіруемых у беларускіх перасыльных турмах і лагерах мог цягнуцца ад некалькіх гадоў да некалькіх месяцаў, але ўсё ж ён быў не працяглым, у сярэднім складаў 12—14 сутак.

Мяркуючы па дакументах, пакутнікі з Беларусі адбывалі тэрміны зняволення ў наступных расійскіх лагерах ГУЛАГа: Архангельскім, Дзмітраўскім, Варкуцкім, Пячорскім, Котласкім, Салікамскім, Сяміпалацінскім, Томскім, Асінаўскім, Марыінскім, Кузнецкім, Краснаярскім, Тайшэцкім, Енісейскім, Магаданскім, Усурыйскім і іншых. Таму ГУЛАГ — гэта факт гісторыі ўсяго СССР.

3 гісторыі ГУЛАГа

Сістэма ГУЛАГа арганізацыйна афармлялася больш за трыццаць гадоў. Першыя канцэнтрацыйныя лагеры ў Расіі паявіліся ў часы грамадзянскай вайны. Вясной 1919 года ЦВК РСФСР прыняў пастанову аб лагерах прымуковых работ, якія ўтвараліся ва ўсіх губернскіх гарадах і ў некаторых паветах. Паводле гэтай пастановы, канцлагер у жніўні 1920 года адкрыўся і ў Мінску. Паступова складвалася і сістэма кіраўніцтва месцамі зняволення. Спачатку яны падпарадкоўваліся тром ведамствам — ВЧК, НКВС, НКЮ. 25 чэрвеня 1922 года была прынята пастанова аб перадачы гэтых месцаў у падпарадкаванне аднаму органу — Народнаму камісарыяту ўнутраных спраў РСФСР. Затым прайшла доўгая чарада рэарганізацый і перайменаванняў органаў кіраўніцтва месцамі зняволення: спярша гэта быў ГУМЗ — Галоўнае ўпраўленне месцаў зняволення, затым ГУПГУ (Галоўнае ўпраўленне папраўча-працоўных устаноў), а пасля — ГУППЛ (Галоўнае ўпраўленне папраўча-працоўных лагераў). 7 красавіка 1930 года было выдадзена Палажэнне аб лагерах Аб'яднанага дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення СССР і ўтворана Галоўнае ўпраўленне лагераў — жаклівы ГУЛАГ, які Салжаніцын трапіна ахрысціў архіпелагам. Так, сапраўды, гэта быў цэлы архіпелаг.

У пасляваенныя гады, у сувязі з рэарганізацыяй органаў дзяржаўнай бяспекі, ГУЛАГ быў перададзены ў падпарадкаванне Міністэрства юстыцыі СССР. Восенню 1956 года было вырашана рэарганізаваць лагеры ГУЛАГа ў папраўча-працоўныя калоніі з перадачай іх у падпарадкаванне Міністэрства ўнут-

ка былога камандуючага Беларускай ваеннай акругі Е. Убарэвіча, жонка маршала М. Тухачэўскага, тут быў расстраляны дванаціцагадовы сын Рыхарда Зорге...

Дубраўлаг уяўляў сабой класічны ўзор сталінскіх месцаў зняволення. Ад станцыі Поцьма, строга на поўнач, была пракладзена вузкаякалейка, справа і злева ад яе, па лясх і балотах, раскіданы лагерныя пункты і аддзяленні. «Сталіца» — пасёлак Явас. У цэнтры Яваса — Упраўленне мардоўскага лагера.

Ляснымі лагерамі, падобнымі як дзве кроплі вады на Дубраўлаг, у даваенныя гады была густа пакрыта ўся еўрапейская поўнач, Урал, Сібір, Далёкі Усход. Толькі ў Архангельскай вобласці дзейнічалі два велізарныя лесанарыхтоўчыя лагеры — Каргопальлаг і Мехрэньлаг.

Шмат лагераў адкрывалася пры буйнейшых прамысловых новабудоўлях і расфарміроўвалася з заканчэннем іх будаўніцтва. Сіламі нявольнікаў ГУЛАГа былі пабудаваны тысячы кіламетраў чыгунак: Котлас — Варкута, ветка на Салехард, Караганда — Балхаш, чыгункі ўздоўж фінскай і персідскай граніцы, Тайшэт — Лена (пачатак сучаснага БАМА), чыгунка на Сахаліне, другія ўчасткі Сібірскай магістралі...

Пакутнікамі ГУЛАГа былі пабудаваны электрастанцыі: Куйбышкаўская, Усць-Каме-нагорская, Ніжнетаўмская (каля Мурманска), Камская... Вязнямі ўзведзены гарады: Нарыльск, Дудзінка, Северадзвінск, Дубны... Рукамі гулагаўскіх зняволеных пабудаваны Балхашскі меднаплавільны камбінат, Салікамскі папяровы камбінат, Беразнікоўскі хімічны камбінат, часткава Магнітагорскі і Кузнецкі камбінаты, часткава Маскоўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя М. Ламаносава...

Асабліва і найбольш таямніца старонка гісторыі ГУЛАГа — будаўніцтва аб'ектаў атамнай прамысловасці. Стварэнне савецкай атамнай бомбы ажыццяўлялі два вышэйшыя кіраўнікі: навуковую і тэхнічную частку праекта — І. Курчатаў, арганізацыйнае і матэрыяльнае забеспячэнне — Л. Берыя. Зняволеныя ГУЛАГа ўзводзілі звышсакрэтныя гарады, якіх і сёння няма на картах, здабывалі радыеактыўныя элементы — уран і радый, працавалі на заводах па выпрацоўцы цяжкай вады, на многіх іншых строга сакрэтных аб'ектах атамнай прамысловасці.

Рукамі вязняў дабываліся апараты на Кольскім паўвостраве, плавікавы шпат на Амударыі, многія рэдка металы.

Нават па пералічаных аб'ектах (а гэта толькі частка зробленага вязнямі) можна ўявіць: у 30—50 гады ГУЛАГ быў дзяржавай у дзяржаве, імперыяй у імперыі.

Беламорканал — новабудоўля тачкі і кайла

Першай буйной самастойнай новабудоўляй у гісторыі ГУЛАГа быў Беламорканал. Сёння многія, трымаючы ў руках папкі папярэс са схемай Беламорканала, амаль нічога не ведаюць пра гэтую сумнавадомую будоўлю 30-х гадоў. А. Салжаніцын прыводзіць такія параўнанні: Панамскі канал даўжынёй у 80 кіламетраў узводзіўся 28 гадоў; Суэцкі канал даўжынёй у 160 кіламетраў — 10 гадоў; Беламорска-Балтыйскі даўжынёй у 227 кіламетраў быў выкапаны нявольнікамі рыдлёўкай ўсяго за... дваццаць месяцаў. І гэта на поўначы, праз лясы і балоты, без экскаватараў, трактароў, на адной ручной працы. Нездарма людзі дасведчаныя называюць Беламорканал будоўляй рыдлёўкі, тачкі

Злы геній Нафталій Фрэнкель, які падаў Сталіну ідэю ГУЛАГа

Хто ж той злы геній, які прыклаў свой чорны талент для стварэння ГУЛАГа — краю адчаю і непамерных людскіх пакут? Па думцы А. Салжаніцына і другіх даследчыкаў, такім злым геніем быў Нафталій Аронавіч Фрэнкель, турэцкі яўрэй, чалавек дзівосных паваротаў лёсу. Нарадзіўся ён у Канстанцінопалі. У Марыупалі заснаваў фірму і хутка стаў мільёншчыкам. У яго былі параходы і нават уласная газета. Перад рэвалюцыяй удала перавёў свае капіталы ў Турцыю і, здавалася, тым забяспечыў сабе бяспечнае жыццё. Але нейкая сатанінская сіла зноў пацягнула Фрэнкеля назад, ужо ў чырвоную Расію. У часы НЭПа ён вяртаецца ў СССР і стварае біржу па скупцы каштоўнасцей і золата. Яго, па законах тых смутных часоў, арыштоўваюць і адпраўляюць у страшны Салавецкі лагер. Але і на Салаўках здатны да камерцыі Фрэнкель не разгубіўся. У лагеры ён адкрыў майстэрні па вырабе скур і пашыву з іх цудоўнай галантарэі, якая прадавалася ў Маскве ў спецыяльнай краме, а вырочка паступала ў касу Дзяржаўнага палітычнага ўпраўлення. Камерцыйныя справы Фрэнкеля пайшлі настолькі паспяхова, што яго асобай зацікавіліся вышэйшыя ўрадавыя колы. І тут здарылася неверагоднае: з Масквы за зняволеным Фрэнкелем прыляцеў спецыяльны самалёт, каб даставіць яго на прыём да самога... Сталіна. Аб чым раіўся Сталін з вязнем Фрэнкелем — гэта назаўсёды застаецца тайнай, бо ні стэнаграм, ні жывых сведкаў той патаемнай крамлёўскай размовы не засталася. Вядома толькі, што Фрэнкель прапанаваў Сталіну кардынальны план перабудовы месцаў зняволення, які прывёў у захапленне правадыра народаў. Сталіну настолькі даспадобы прыйшоўся і сам Фрэнкель і яго план, што ён тут жа, у ходзе размовы, прызначыў яго, вязня, на адказнейшую пасаду — начальнікам будаўніцтва ўсяго Беламорканала. За Беламорканал Фрэнкель атрымаў волю, ордэн Леніна і генеральскую пасаду — начальніка будаўніцтва БАМЛага, на які было ўскладзена завяршэнне пракладкі другіх шляхоў Сібірскай чыгункі. Але ў грозным 1937 годзе хваля рэпрэсій не абмінула і генерала НКВС Нафталій Фрэнкеля — ён зноў быў арыштаваны і пасаджаны ў турму. Але і на гэты раз яму казначна пашанцавала. Пачалася няўдалая для СССР вайна з Фінляндіяй, якая выявіла адсутнасць надзейных шляхоў зносін з ваюючай арміяй, што загрузла ў карэльскіх снягах і балотах. Сталін з турмы выклікае Фрэнкеля і ставіць перад ім неверагодную задачу: зараз жа, зімою, без усякай папярэдняй падрыхтоўкі, не маючы ні складоў, ні аўтамабільных дарог, усяго за тры месяцы пабудаваць тры чыгункі: адну ракадную (уздоўж фінскага фронту) і дзве для зносін тыла з ваюючай арміяй. Фрэнкель паабяцаў Сталіну сіламі вязняў пабудаваць за тры месяцы тры чыгункі, але выканаць задумку не паспеў, бо скончылася фінская кампанія.

Пасля фінскай вайны Фрэнкель застаўся ўзначальваць ГУЛЖД — Галоўнае ўпраўленне лагераў чыгуначнага будаўніцтва, неабсяжную гулагаўскую імперыю, заснаваную на паднявольнай працы. Па ацэнцы А. Салжаніцына, Фрэнкель быў чалавекам выключных здольнасцей, які свой геній прысвяціў нядабрар справе — ГУЛАГу. Узначальваючы буйнейшыя будоўлі, ён ніколі не меў у сваім штаце галоўнага інжынера, самыя складаныя інжынерныя праблемы паспяхова вырашаў сам. Быў нізкага росту, любіў насіць чыгуначную генеральскую папаху, фрэнч ваяннага

пакрою. Як і Троцкі, Фрэнкель гадамі жыў у спецыяльным поезде, на якім матляўся па сваіх чыгуначных лагерах, раскіданых па неабсяжных абшарах Расіі. Памёр у 50-я гады ў Маскве ў чыне генерал-лейтэнанта.

Фрэнкелеўская ідэя ГУЛАГа

Але вернемся да першай сустрэчы Фрэнкеля са Сталіным. Як можна меркаваць па далейшым падзеям, на сустрэчы ў цэнтры ўвагі была адна праблема — як прымусяць знясіленага нявольніка ГУЛАГа прадукцыйна працаваць. «Голадамі» — адназначна выказаўся Фрэнкель і прапанаваў памеры лагераў пайка вызначаць у залежнасці ад працэнта выканання вытворчай нормы. Па прапанове Фрэнкеля вязні ГУЛАГа былі падзелены на чатыры групы: А, Б, В, Г. Група «А» — вязні, якія выкарыстоўваліся на асноўнай вытворчасці. Група «Б» — вязні, якія працавалі на аб'ектах, не аднесеных да асноўнай вытворчасці, групы «В» і «Г» — непрацуючыя вязні: слабасільныя (дахадзгі), адмаўленцы ад работы, хворыя, пасаджаныя ў карцэр і г. д. Сэнс падзелу вязняў на групы заключаўся ў тым, што кожная група атрымлівала свой харчовы паёк, ці, па лагераму, «кацёл». «Катлы» ў кожным лагера палічваліся па-свойму, але ў аснове падліку — група, да якой належаў зняволены, і працэнт выканання ім вытворчай нормы. А. Салжаніцын прыводзіць наступныя звесткі аб «катлах» Краслага часоў вайны пры выкананні нормы менш чым на 30 працэнтаў — кацёл карцэрны: 300 грамаў хлеба і міска баланды на дзень; ад 30 да 80 працэнтаў — штрафны: 400 грамаў хлеба і дзве міскі баланды; ад 80 да 100 працэнтаў — вытворчы: 500—600 грамаў хлеба і тры міскі баланды. За перавыкананне нормы ішлі «катлы ўдарныя»: 700—900 грамаў хлеба і ў дадатак адна або дзве міскі кашы.

«Сухія расстрэлы»

Нормы выпрацоўкі ў лагерах былі настолькі высокімі, што зняволеныя называлі іх «сухімі расстрэламі». На лесапалаве дзённая норма — пяць кубаметраў драўніны на вязня. Гэта азначала: пілой-лучкай патрэбна дрэвы сплываць, адсекчы галле, сабраць яго і спліць, камлі разрэзаць на патрэбныя памеры, на сабе іх цягнуць да агульнага штабеля і саштабеляваць. Хто калі-небудзь працаваў у лесе, той разумее, што гэта за аб'ём работы. І так кожны дзень, на баландзе, на пайцы хлеба. Па ўспамінах Шаламава, самы фізічна моцны зняволены за сезон лесапалава даходзіў да знімогі, станавіўся знявечаным інвалідам-калекам. Інвалідаў, па фрэнкелеўскай сістэме, пераводзілі на паніжаны «кацёл»... Таму ў лагерах бывалыя вязні сумна зазначалі: «Зводзіць у магілу не малая пайка, а вялікая». Смяротнасць у лагерах ГУЛАГа была непамернай. Па справаздачах НКВС СССР за 1934—1937 гады, у лагерах ГУЛАГа штогод паміралі ад 20 да 28 тысяч чалавек. У перадаенныя і ваенныя гады смяротнасць узрасла галапіруючымі тэмпамі: у 1938 годзе загінула больш за 90 тысяч, у 1941 годзе — больш за 100 тысяч чалавек. Пік лагераўнай смяротнасці прыходзіцца на 1942 год, калі толькі па афіцыйных звестках у лагерах ГУЛАГа загінула 248 тысяч 877 чалавек, у 1943 годзе — 166 тысяч 967 чалавек. У наступныя гады (да 1947 года ўключна) смяротнасць у лагерах складала ад 18 да 60 тысяч чалавек штогод. Але на гэтую маркотную статыстыку ніхто ў той час не звяртаў аніякай увагі. Галоўнае для лагера — вытворчы план, усё іншае «спісвалася» выкананнем, а яшчэ лепш — перавыкананнем вытворчых паказчыкаў. За перавыкананне планавых заданняў лагераў адміністрацыя атрымлівала ўрадавыя ўзнагароды — ордэны і медалі, грашовыя прэміі, пазачарговыя званні, павышэнні па службе. Жыццё вязня ў тыя змрочныя часы расцэньвалася, як «лагерны пыл», бруд, смецце, што не мела аніякай каштоўнасці. А. Салжаніцын спаслаецца на формулу Фрэнкеля: «Вязень карысны для дзяржавы першыя тры месяцы, пасля таго ён нікому не патрэбны».

Таямніцы і архіўныя знаходкі

Людзей заўсёды будзе цікавіць: колькі ж гаротнікаў прайшло праз ГУЛАГ? Абагульняючы звесткі аб колькасці лагерных вязняў дакладна не вядомы і сёння. Гэтая змрочная статыстыка надзейна схавана ад людскіх вачэй у закрытых архівах і архіўных фондах. Працуючы працягла час у мясцовых і цэнтральных архівах Расіі, сярод фондаў і спраў, якія нікага дачынення не мелі да органаў дзяржаўнай бяспекі, я неспадзявана наткнуўся то на даведкі аб іх рабоце, то на стэнаграмы допытаў, то на чэксіцкія рапарты, то на балючыя лісты-звароты гулагаўскіх пакутнікаў у вышэйшыя інстанцыі з надзеяй адшукаць справядлівасць і абарону.

Але найбольш пашанцавала навукоўцу В. Зямскаму, які ў грамадзянскіх архівах адшукаў, як гэта ні дзіўна, значную частку гулагаўскай дакументацыі і, што асабліва каштоўна, з абагульняючымі звесткамі аб рабоце сістэмы ГУЛАГа і яго асобных падраздзяленняў.

(Працяг на стар. 12)

ДЗЕЛЯ АДРАДЖЭННЯ

У 1995 годзе выдавецтва «Полымя» плануе выпусціць шэраг кніг, што садзейнічаюць абуджэнню нацыянальнай свядомасці. Найперш гэта краязнаўчая літаратура. Мяркуюцца выдаць першую кнігу нарысаў С. Барыса «Сыны і пасынікі Беларусі», героямі якой з'яўляюцца Усяслаў Чарадзей, Вітаўт, А. Міцкевіч, В. Урублеўскі, К. Езавітаў, Т. Касцюшка, С. Булак-Булаховіч, С. Рак-Міхайлоўскі, Б. Кіт, Ф. Аляхновіч і іншыя. У зборніку гістарычна-краязнаўчых нарысаў М. Віка «Адрас — мястэчка...» расказваецца пра Ракаў, Івянец, Лагойск, колішні Ігумен, а цяперашні Чэрвень. І. Лакотка («Пад стрэхамі прашчураў») закранае розныя праблемы народнага дойлідства, якое разглядаецца як аспрэджэ знаходжанні этнасу.

Нарыс А. Падліпскага «Здраўнёва. Тут жміў І. Я. Рэпіна, як кажуць, сам гаворыць за сябе. С. Рассадзін («Каля краю Айкуменны») знаёміць з плямёнамі і народамі, якія здаўна насялялі тэрыторыю сучаснай Беларусі. У. Содаль («Свіранскія фрэскі») працягвае даследаваць мястэчкі, звязаныя з жыццём і творчасцю Ф. Багушэвіча.

Працягам кнігі «Імя ў летапісу» В. Чаропкі стане яго ж «Уладары Вялікага княства», са старонкаў якой паўстаюць вобразы М. Глінскага, К. Астрожскага, Л. Сапегі, Я. Радзівіла і іншых славных імёнаў Бацькаўшчыны.

Серыю «Літаратурныя помнікі Беларусі» пачаў зборнік даследаванняў М. Нікіфароўскага «Старонкі з блізкай даўніны горада Віцебска». У серыі «Па родным краі» выйдзе зборнік «Гарадок на ўзбярэжжы» (І. Быхавец расказвае пра пасёлак Лынтупы) і нарысы У. Кісялёва «Пучывіны і Наднямноўня» (мінулае Уздзеншчыны).

Кніжка В. Калініна «Мірскі замак» (багата ілюстраваная) з'явіцца ў серыі «Помнікі беларускага дойлідства». У ёй жа выйдзе «Панарама старога Віцебска» Ю. Кішыка. Малавядомыя старонкі мінулага вайны адлюстроўвае нарыс А. Літвіна «Хведар Крыловіч» (серыя «Нашы славетныя землякі»).

На самага шырокага чытача разлічаны і такія выданні, як «Доўгае жыццё адной правакацыі». Новыя факты аб імскім падполлі Я. Бараноўскага, прыродазнаўчыя нарысы І. Галубовіча «У бары на світанку»; «Беларусізацыя: гады 20—30-я і 90-я. Аналіз і роздум» А. Кароля, «Аперацыя «Баграціён» — «Сакрэтнае» У. Лемашонка...

Выйдзе «Слоўнік біялагічных тэрмінаў» і «Руска-беларускі слоўнік спартыўнай тэрміналогіі», а таксама «Прадпрыемлівае ў Беларусі. Позірк у мінулае» А. Кіштымава, дэтэктыўнае апавесці І. Макаловіча «У абдымаках удава», выданні па фізкультуры і спорце, данаводства, дэкартаўна-пракладным мастацтва.

І ПЯРОМ, І СЭРЦАМ

Нядаўна Нясвіжская ўзбудыненая друкарня, якая носіць імя выдатнага беларускага асветніка і друкара Сымона Буднага, выпусціла ў свет пазьчыны альманах Нясвіжчыны. Ён прысвечаны 50-годдзю вызвалення горада і раёна ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. У зборніку змешчаны творы больш чым дваццаці аўтараў. Сярод іх такія, якія дастаткова вядомыя нават у рэспубліцы пазьчы, як Віталь Барадзін, Іван Чурбан, Віктар Трусевіч, Міхась Сазончык, Міхась Валасевіч. Яны ўжо маюць пэўны творчы набытак — зборнікі.

Чытачы таксама пазнаёмяцца з творамі Наталлі Валочнік, Аксаны Шкрэдж, Людмілы Гаціла, Уладзіміра Жылко, Аляксандра Карнавуха і інш.

Гэтым выданнем кіраўніцтва Нясвіжскага раёна ўзяло за небыцця тую добрую традыцыю, пачатак якой паклаў у Нясвіжы ніхто іншы, як Сымон Будны.

Укладальнік зборніка і яго рэдактар, мясцовы паэт Віктар Трусевіч назваў гэтую з яву першай ластаўкай. Яго ж пэра належыць і ўступны артыкул з той жа назвай.

У раздзеле «Пазьчыны гасціўніцы» чытач зможа прачытаць вершы Сяргея Новіка-Пеюна, Міколы Малюкі, Кастуся Жука, Валянціны Аксак, Івана Пракарыны, Станіслава Судніка, Генадзя Мяцёлцы. Усе яны ўраджэнцы — Нясвіжчыны ці пэўны час там жылі і працавалі.

З літаратурнай спадчыны ў зборнік уключаны вершы Уладзіміра Жылкі.

Пра вершы, сабраныя ў зборніку, скажуць, спадзяюся, слова крытыкі. Мне ж хочацца адзначыць значнасць гэтай падзеі ў культурна-асветніцкім жыцці і справах мясцовага творчага аб'яднання «Нясвіж» і раённай арганізацыі ТБМ імя Ф. Скарыны.

Гартаючы старонкі тоўстых і тонкіх часопісаў, імкнучыся натрапіць на нешта незвычайна цікавае, жывучы чаканнем яго, як бы між іншым падмацоўваеш свае намеры думкай Л. Галубовіча пра тое, што «ўсё-такі хочацца ўзбагаціць сваю жабрацкую сацыялістычную душу» нечым сапраўды вартым. А таму, часам пераадолюючы незразумелае ўнутранае супраціўленне, праглядаеш, чытаеш, думаеш, хоць і не заўсёды чэрпаеш.

Напэўна, кожнаму, хто ўважліва сочыць за навінкамі літаратуры, знаёма адчуванне ўстойлівай стомленасці і нават непрываанага раздражнення ад залішняй прадуктыўнасці або паспешлівасці таго ці іншага пісьменніка. Жаданне як найхутчэй апублікаваць толькі што напісанае і тым самым наблізіць свой зорны час ці падтрымаць рэпутацыю выключна плённага творцы не дазваляе ў гэтым выпадку «абрабіць... з цяпленнем» увасоблены праз мастацкія слова і вобраз жыццёвы матэрыял, уяўленні фантазіі. Таропкасць у рэалізацыі задумы або нязначнасць яе пры-

ПАЛЕСКАЯ КАРЫДА, або АПАНТАНАЯ ЛЮБОЎ

водзяць у сваю чаргу да драбнатэмы, павярхоўнага апісальніцтва, адсутнасці псіхалагізму ў падачы і раскрыцці характараў, узаемадачыненнях персанажаў, наогул страты мастацкасці. Залішне гаварыць, што ўсяго гэтага можа быць пазбаўлены і доволі працяглы па тэрміне напісання твор.

Пасля прачытання рамана М. Кусянкова «Явар з калінаю» (цалкам дапуская, што нехта можа аспрэчыць гэта меркаванне) узнікае пачуццё, у нечым супрацьлеглае апісанаму папярэдняму. Маецца на ўвазе, што якраз гэтаму аўтару і вярта было б часцей брацца за піро. Такім сцвярдзеннем зусім не імкнучы ўзняць нагаданы твор да рангу выключных з'яў сённяшняй прозы, хоць, скажам, вобраз галоўнага героя рамана Івана Гаркушы ўяўляецца адным з найбольш удалых у ёй.

Маючы за плячамі багаты жыццёвы вопыт («З бусоллю ў Палесці хадзіў без дарогі я, штодзень пераходзіў рачулі глыбокія»), галодны дзяцінства і юнацтва («І ведаю: не давялося мне б у людзі выйсці, каб не хлеб той горкі, — пасляваенны хлеб»), пераглядаючы ранейшыя ідэалы і, напэўна ж, адчуваючы віну за напісанае ў маладосці, выціскаючы з сябе раба («Але вельмі ж ва мне яго многа! — Божа, скончыцца раб мой ці не?..»), Мікола Кусянкоў нарэшце жадае сарваць «з уласных вуснаў... збырзелае маўклівае пачуццё».

У сваім новым творы пісьменнік звяртаецца да самых розных праблем нашага саўковага жыцця, якіх не меншае, а толькі дадаецца ў апошнія дэмакратычна-дэмагічныя гады. Пры гэтым ён аднолькава ўважліва ўглядаецца ў нядаўна перажытае і сённяшняе дзень, разважае пра сутнасць чалавечага «я» — рознахарактарнага, непадуладнага канчатковай разгадцы. І ўся складанасць не толькі ў незвычайным тыпе цвейгаўскай жанчыны, што ўвасабляе сабою галоўнага героя рамана, не ў таямнічай з'яве гаркушызму, а ў чалавеку наогул, бо «ён у самім сабе розным быў».

Паўна, жаданнем прэзаіка паказаць размаітасць чалавечых характараў і тлумачыцца такая вялікая колькасць уведзеных у канву твора дзеючых асоб, разгорнуты паказ перыпетый іх лёсу. Самастойныя сюжэты лініі ўтвараюць аповяды пра дэкаватага бухгалтара Загорцава, які прывычна ўласны ды і ўсіх мужчынскіх непаразумеў тлумачыць выразам «шаршэ ля фам» («шукайце жанчыну»). Некалі, яшчэ да вайны, ён моцна кахаў старэйшую Мікалайкаву ўнучку — прыгажуню Насцю. Іх пачуцці былі ўзаемнымі, але дзяўчына, пайшоўшы партызаніца, спачатку ў атрад былога фінагента Навіцкага, затым да Каўпака, прапала без вестак. Да гэтага часу не можа Загорцаў забыць яе, і калі на яго асабліва «находзіць», ён ідзе ў лес і цэлымі днямі блукае па дарагах сэрцу сцехах.

Памятае Насцю і ляснічы Мажэйка, хоць дзяўчына ніколі не адказвала на яго каханне. «Такія Мікалайкавы ўнучкі: зачароўваюць кожнага, хто хоць раз неабякава на іх зірне, і тады альбо дамагайся яе і нікому не ўступай, альбо назаўсёды пастаў на сябе крыж — як Мажэйка і Загорцаў», — гаворыць Гаркуша, які на сабе адчуў сілу чараў адной з іх. Насця — прычына і пасляваеннай адзіноты прыгожага, сардэчнага Мажэйкі. Дарэчы будзе

нагадаць, што ў кнігу прозы М. Кусянкова «Завязь» (1987) увайшло апавяданне «Насціны палыны», у якім падрабязна перадаецца самота, душэўная скруха гэтага героя і якое амаль цалкам узаўяўляецца ў раманае.

Неаднойчы звяртаецца пісьменнік да лёсу Зоінай класнай Веры Макараўны, па мянушцы Сава. Яе наўрад ці можна назваць шчаслівай. Усё жыццё пранастаўнічала ў лясной глухамані, хоць марыла пра любімы Гомель, яго парк, Сож, адпачынак. Да вайны паспела выйсці замуж за Васілька, самааддана захопленнага навукай, сваёй лясной справай. Але ён хутка загіне, і застаецца Сава адна. Здаецца, усё перажытае, уласная доля даюць ёй права павучаць, перасцерагаць сваю лепшую вучаніцу. Маўляў, Толькі не прынясе табе шчасця, бо «не твой ён хлопец, не такая табе доля суджана». Пра будучае Зоі яна гаворыць так: «Абы не тут, абы не ў Заліні гібедь. Ды яшчэ, не даведзі Гасподзь, за Гаркушам. Мой жа хоць быў светлая галоўка, а гэты ж цёмны, дык і яшчэ больш апантан, а яшчэ ж і культуры аніякай...». Нікога не атрымаецца з гэтага парад настайніцы. Усё ж лічыла Зою сваім хлопцам Айчанашава

санах — Мар'я, яе меншая дзяўчынка і міліцыянер — каб не ўдзяла, а на другіх — большая дачка і хлопчык — яны ў школу ўжо хадзілі. А ў школе акурат быў перапынак, дык вязуць іх міма, а хлапчукі з малодшых класаў, як тыя сабачаняты, прывязаліся, бягуць, ды аж заходзяцца віскам: «Злодзейка, злодзейка, злодзейняты!».

Такая сцена не можа не апякаць сваёй бесчалавечнасцю, трагічным паказам жорсткасці сталіншчыны. Але пасля многіх выдатных твораў рускіх пісьменнікаў, пасля «Аблavy» В. Быкава, «Сповідзяў» Л. Геніюш і С. Грахоўскага, «Лабірынту страху» А. Асіпенкі, аповесцей і раманаў В. Казько, В. Хомчанкі, а таксама іншых аўтараў, ужо толькі ў выніку шматлікага вар'іравання тэмы, страчваюцца вастрывае ўспрымання, узнікае адчуванне поўнай другаснасці такога матэрыялу і, адпаведна, стомленасці ад яго засваення.

На паглыбленне сацыяльна-ідэйнага аспекту рамана скіраваны і вобраз Чубка, гэткага куратара над літаратурай, што

сына. І замуж ёй даведзецца выйсці за таго самага апантанага Гаркушу, і прызнаць, пагадзіцца, як пушкінскай герані, з жаночай доляй: «Была вольная, пакуль пад вянец не схадзіла, а цяпер во гэта мой чалавек, і я навекі яму верная».

Па аўтарскаму вызначэнню, цікавы тып уяўляе сабою Лёшка Гамон, які спяшаецца жыць, зведаць усю слодыч жыцця. Пры гэтым ён не жадае высільвацца на працы, расціць раскіданых па свеце і не прызнаных дзяцей, звязаных сабе рукі нейкімі абавязкамі. Лёшку любяць жанчыны. Нават сціплая Зоя, увагу якой ён ніколі не прыцягваў, у адзін момант паддасца шалу яго д'явольскай безагляднасці. Такі поспех Гамона (а ў яго на ўсе выпадкі жыцця ёсць адпаведная тэорыя, напрыклад, тэорыя бліскаўчай цацкі, старой і маладой бульбіны) у прадстаўніц слабага полу пісьменнік тлумачыць так: «Не тлуміў галавы ні сабе, ні ім, быў вясёлым прыдуркам. З Лёшкам лгчыць забыцца».

Як гэта ні сумна, але трэба прызнаць, што такое назіранне прэзаіка ў большасці выпадкаў адпавядае ісціне. Гэта значыць, што аўтар рамана доволі часта набліжаецца да разгадкі і прачытання той самай таямнічай жаночай душы, глыбіні якой традыцыйна лічацца недасягальнымі для разумення. Ужо адно тое, што галоўнага героя мае права так адкрыта і шмат гаварыць ад уласнага імя, а таксама характарыстыкі, яе ўспрымання іншымі персанажаў, тое, што ім верыш, дазваляе бачыць у пісьменніку добрага псіхааналітыка, знаўцу душы, адначасова чуйнага сэрцаведа і «сэрцаеда», аб чым, магчыма, ён і сам не здагадваецца. Адразу, каб зняць розначытання, удакладнім, што для гэтага неабавязкова ведаць многіх жанчын.

Увогуле, першыя асацыяцыі, якія выклікае назва твора, настройваюць на тое, што мы маем справу з доўгачаканым раманаў пачуццёў, трапяткой споведдзю людзей, якім давялося шмат перажыць. Вельмі ўжо перанасычана сёння літаратура, ды і астатнія формы мастацтва, палітыка, сацыялогія. Адсюль перавага вострапраблемнасці над адметнымі эстэтычнымі функцыямі, зварот да панарамнасці замест дэтальнага даследавання тых драбніц жыцця, якія і складаюць яго сутнасць. На жаль, М. Кусянкоў таксама не пазбег спакусы напісаць шырокафармацыйны твор, не змог пераадолець такі ўстойлівы ў нашай прозе сімптом усеахопнасці, насуперак якому, мабыць, і кінулася найбольш адораная творчая моладзь да прыёмаў фрагментарнасці, мазаічнасці адлюстравання фарбаў душы. Пісьменнік неаднаразова звяртаецца ў даваеннае жыццё сваіх герояў, да падзей вайны, аднаўлення народнай гаспадаркі, часоў сталінскага культу, так званнага хрушчоўскага вальонтарызму, гучнай эпохі развіцця сацыялізму.

Так, дзякуючы вобразу пільнага сакратара сельсавета Хведара Айчанаша, яго спецыфічнай манеры выхавання працоўнай дысцыпліны ў вясковых жанчын, якія за работай ды беднасцю свету белага не бачылі, чытач яшчэ раз даведваецца пра «шчадроты» савецкага ладу жыцця на ўсходзе Палесся, дзе шмат трох рэспублік. Паказальны суд над Мар'яй-ваўчыцай, якую з калгаснымі буракамі злавіў на месцы злачыства сын сельсавета «дбайніка», тады яшчэ вучань, пазней ляснічы, а затым і зусім шышка з той самай слаўнай кагорты, — адзін з лепшых эпізодаў рамана, што ўзнаўляе складанасць пасляваеннага жыцця, яго несправядлівасць. «Асудзілі Мар'ю на тры гады. Забіралі разам — яе ў турму, а малых у дзіцячы прытулак. Як цяпер бачу (узгадвае Зою. — В. Ш.): на адных

ўстанавілівае межы магчымага ў ёй. Яму дакладна вядома, як і аб чым трэба пісаць. А яшчэ ён дужа сумее ад таго, што даўно не страляў па жывой мішэні. Чубок разам з іншымі «ўважлівымі крытыкамі» змог адшукаць у наўна-шчырых вершах Гаркушы матывы і вобразы, якія супярэчаць сталінскай палітыцы насаджэння полеахоўных лясных палос, а самага аўтара характарызуе як гібрида нацыяналізму і касмапалітызму. Размова ідзе найперш пра верш «Трава», адшуканы намі ў зборніку «Дуброва» М. Кусянкова (1990). Мабыць, думаючы пра свайго героя, пераўвасабляючыся ў яго ці, наадварот, надзяляючы яго ўласнымі думкамі, перажываннямі, і напісаў творца гэты гаркушаўскі злэшчасны «Арляк». Для таго, каб чытач сам здолеў адчуць паргозу верша для ўстою яшчэ зусім нядаўна нявольнага і легендарнага грамадства, вызначыць ідэйныя загані, прадставім твор разгорнутай цытатай:

І падступіць пад самыя пахі
У лагчыне пчыбаты арляк.
Два крылы — не расліны, а птахі,
Ды з зямлі не ўзляцень ім ніяк.
Так пасля я і сам адарвацца
Не змогу ад зямлі і травы —
Тут, дзе будзе у вырай збірацца
На астатніх імхах журавы.

Трэба сказаць, што ўмоўна названая намі літаратурная тэма будзе раз-пораз нагадваць пра сябе на ходу развіцця дзеяння. То ў выглядзе згадак, цытат з таго або іншага пісьменніка, то ў форме каментарыяў пра творчасць, грамадскі рытывнг некаторых з іх. У раманае доволі часта ўпамінаюцца вядомыя літаратурныя імёны (Лермантаў і Пушкін, адзін з Аляксеяў і Леў Талстыя), абгярываюцца фразы з В. Дуніна-Марцінкевіча і Я. Купалы, К. Чукоўскага і Э. Багрыцкага, прыводзяцца факты пераўварэння мастацкага слова ў службу ідэалогіі, траўлі няскораных.

На наш погляд, зварот М. Кусянкова да гэтай тэмы, які да некаторых іншых, наўрад ці можна прымаць за неабходнасць. Яго не апраўдваюць ні пазьчыны захапленні маладовага Гаркушы, ні тое, што ў самага апавядальніка ўжо ёсць тоненькая кніжачка вершаў, якая надзвычай цешыць яго гонар. Па-першае, так званая пісьменніцкая тэма засталася нераскрытай, не набыла належнай глыбіні ўвасаблення, прадстаўлена больш знешне — праз прозвішчы, цытаванне. Па-другое, ужо першапачаткова яна не магла прэзентаваць на грунтоўнасць вырашэння, бо логіка абранага жанру, яго законы патрабуюць адпаведнага раскрыцця задумы, а генетычная памяць формы ашчаджае ад матэрыялу другараднага ці зусім непатрэбнага.

Імкнучыся выказаць усё набалелае, дзелячыся з чытачом багатым жыццёвым вопытам, літаратцкімі клопатамі, каючыся і ачышчаючыся, прыводзячы ў якасці сведкі і выратавальнікі лес, усё прыродны свет, ствараючы розныя сацыяльныя тыпы, прэзаік так тэматычна і праблемна нагруквае рамана, так густа насяляе яго героямі, кожны раз пашыраючы сюжэтнае дзеянне і кампазіцыйную прастору за кошт увадзін у гісторыю іх жыцця, перыпетый лёсу, што пры ўсёй сваёй свабоднай — без берагоў — форме твор прыкметна, на вачах, цяжэе,

Мікола Кусянкоў. Явар з калінаю. Раман. «Полымя», 1994, №№ 1—2.

страчае празрыстасць задумы, лёгкасць ус-прямання. Калі б размова ішла пра раман у навалях, дзе кожная частка мае свайго героя і характарызуецца пэўнай ідэяна-фармальнай завершанасцю, нагаданыя вышэй якасці былі б у той ці іншай ступені апраўданыя. Перад намі ж, калі нават адштурхоўвацца ад назвы, раман лёсу, разгорнутая гісторыя жыцця і кахання яго і яе, дзе, безумоўна, ёсць трагі і іншыя, сярэд якіх гэтыя двое знаходзяцца, працуюць, радуюцца, плачуць, гнуцца, выпростваюцца, страчаюць, знаходзяць. Якраз яны, Іван Адамавіч Гаркуша і Зоя Пятроўна, Мікалайкава ўнучка, змяняючы адзін аднаго, і вядуць рэй, найпростую бяседу пра тое, як яны пазнаёміліся, пабраліся, як заваёвалі права кахаць.

Так паступова, нягледзячы на ўжо адзначаную загравацанасць дзеяння, наперад усіх пытанняў, над якімі б'ецца аўтарская думка, выходзіць роздум пра лёс чалавека, долю яго. Як жа разгадаць, «ці яна Богам наперад нам наканаваная, доля наша, пудывіна адзіная, простая ці пакурчаваная, як каму пашанцуе; ці, можа, сама ты ўсё жыццё і снуеш яе, і тчэш долю сваю, — як тое палатно, што не перад табою, мабыць, сцелешца, а за табою, бо яго ж пасля яшчэ і беляць — на роснай траве ды на сляпучым снезе пад весну. Письменнік уважліва сочыць і падрабязна перадае ўсе душэўныя зрухі сваёй гераіні, шчыра спачувае ёй. І калі Гаркушу ён характарызуе пераважна праз учынак, дзеянне, сутыкненні з іншымі персанажамі, то Зоя Пятроўна — больш праз адчуванні, настроі, думкі, проста выраз твару, «цікі сум... з яе чароўных «месячных» вачэй», адкрыта і споведна, не прапускаючы магчымасці ўсунуцца ў неабходнасці яе самаахарысці дзеля гэтага дзіўнага памочніка ляснічага. «Як у багне, завязла ў Гаркушы, дык няўжо ж не магла яна сабрацца з духам, тузануцца з усіх сіл і вырвацца на волю?».

Але дзе яна, тая бабская воля? Мабыць, па-рознаму, зусім інакш разумеюць яе, як і долю наогул, мужчына і жанчына. Часцей за ўсё першы, увасабляючы розум, развагу, будзе, вызначае сваё жыццё сам. Другая, кіруючыся пераважна інтуіцыяй, прымае лёс як наканаванне, як ітэцыі, пасланае звыш. Інакш можа не змірыцца з ім, шукае, прыкідвае нешта, але няма ўпэўненасці, што яно будзе лепшым. Бо гуляючы з лясам, нядоўга і разгневаць яго, здробніць, і тады ты атрымаеш толькі частку, д о л ю яго. Але чаму ж так ные душа, чаму не пакідае іншы раз маркота? Зоя сама ведае адказ: «Калі б жа дзеўка аднаго розуму слухалася, а то ж ёсць і сэрца...».

Бадай, як і кожнаму з нас, гераіні давалося шмат перажыць. І ўсё-такі лёс лігасцівы да яе; ён падараваў ёй такое адданне і незвычайнае, як і сам Гаркуша, каханне. Канешне, яно было б лепш, каб давалося пражыць лягчэй, у нармальных умовах, не горбячыся ў лясгадавальніку, не задыхаючыся ад тарфяных бураў, што сталі звычай з'явілі на асушаным Палесці. Але лёс не любіць пераборлівых, патрабуе катэгарычнага адказу: або быць побач з тым, хто кахае цябе, узаем прымаючы пэўныя цяжкасці, або шукаць нечага лягчэйшага, толькі ўжо без асаблівай надзеі атрымаць сапраўднае — таму што каханнем народжаныя — падтрымку, клопат і боль за цябе. Што перад імі юнацкае захапленне аднакласнікам, да якога гарнулася і які не пойдзе, нават не паспрабуе пайсці супраць волі бацькі, каб парадніцца з Мікалайкавым адроддзем, а пасля толькі і будзе гаварыць аб загадкавай жыццёвай драме Зои і шматзначна ўдзяцца? Што перад каханнем Гаркушы жаданне Лёшкі Гамона яшчэ раз паласавання маладой ды прыгожай, скарыстацца разгубленасцю дзяўчыны?

Не, што ні кажыце, а ён, Іван Адамавіч Гаркуша, застаецца непераўздытным. Клапатлівы муж, прыроджаны лесавод, сумленны чалавек. Мікалайкава заваска! Гэта, калі замест таго, каб галадаць, на раскарчаваных самім жа дзелянках проса пасеяць; замест таго, каб лапці насіць, сябе і вясцоўцаў у боты абуць, садраўшы скуры і хоць як абрабавішы яе з забітай немцамі жывёлы; гэта ўмець кожную ўладу перахітрыць, не даючы сябе ў крыўду, гэта ўпэўненасць у тым, што кожны павінен сабе жыццё ўладкоўваць, а астатняе — жаночыя сантыменты. Зыходзячы з такіх мерак, не дацягае наш герой да Мікалайкавага тастамента, хоць ім і колюць вочы Гаркушу. Уменне пажартаваць, арганічнае непрыманне ўсякай несправядлівасці, некаторая рэзкасць характару — пагроза толькі для пыхлівых, для тых, хто звык ціха і бесклапотна сядзець на ўтульных месцах, пускаць іншым пыл у вочы, гуляць у дэмакратыю. Ён можа сапсаваць, здавалася б, ідэальна падрыхтаваную паказушную касцю на чале з першым сакратаром ЦК, змяніць прадстаўлены зверху план пабудовы газаводу, які пагражае яго лёсу. Гэта за ім, сваім лясам, не бачыць Гаркуша блага свету. І лес прызнае яго за свайго. Нават апавядальнік, які не выяўляе да героя асаблівых сімпатый, вымушаны згадацца з гэтым. Як, скажам, у дадзеным урывку: «Так ён раскаваў мне даўнюю боль, а сам заставаўся ў сваім лесе, жыў кожную хвіліну

яго жыццём. Прывідна слізгануў на прагалку імгненны цень, і Гаркуша ўскінуў галаву — доўга сачыў, які напраці сонца, у бялесай паўдзённай смуге, кружыў ледзь бачны ястраб. А пасля нешта жаўтлявае невыразна мільганула ў сасонніку, і Гаркуша спружыніста нахіліўся набок — усмешкаю прыжмурных вачэй правёў хвастатага ліса. Потым, абхапіўшы рукамі калені, гэтак жа ўсмешліва цікаваў за мурашом на рукаве. Лес, з яго дрэвамі і звярамі, птушкамі і кузуркамі, быў, несумненна, Гаркушавай стыхіяй...». Хочацца дадаць — як і самога пісьменніка. Наогул, пейзажныя замалеўкі ствараюць адметную лірычную настраёванасць рамана, асабліва выдаюць у аўтары паэта. На маю думку, якраз у прозе М. Кусянкоў выявіў сябе лірыкам у большай ступені, чым ва ўласна паэзіі. Такую раскошу прыродных апісанняў у сучаснай літаратуры пасля В. Казько, В. Карамазова сярэд маладзейшых можна сустраць хіба толькі ў А. Кажадуба, Х. Лялюка. Мабыць, сапраўды трэба не проста назіраць, а і ведаць, адчуваць, нарэць, жыць гэтымі лясам, пасіделаі пушчай, векавым гушчаром, каб заўважыць, што «А ў ім ля кожнай смуглае чарнічкі — Як рыцар з востраю шпагаю — камар» або «Здалёк відаць — на шыі ў мухамора, Нібы ў сеньбёра, белае жабо» («Дуброва»).

У арыгінальнай сказавай кампазіцыі твора, шматгалосай, доверлівай-размоўнай, але, на жаль, са шматлікімі паўтарэннямі, вобраз лёсу выконвае своеасаблівую аб'яднальную функцыю.

Самому апавядальніку (аўтар не хавае біяграфічнай супрычыненасці да ўсяго, што адбываецца ў творы) застаецца толькі занатоўваць сказанае героямі. І таму мы маем магчымасць зрэдку слухаць яго самога, успрымаць фарбы і гукі яго лёсу, уважлівым зрокам, чуйным слыхам назіраць за яго прыгодамі, пададзенымі без усялякай самазадаваленасці, больш іранічна і нават бязлітасна ў адносінах да самога сябе. Узяць хоць бы скасаванне Гаркушам практыкам яго, таксатара з адукацыяй, летняй працы па вымярэнню паўнаты лёсу. Але і тут не столькі асабіста крывады душыць апавядальніка, колькі жаданне нібыта зрушыць з п'едэсталу апантаную зацягасць гаркушызму наогул. А як жа, «за паўлета столькі сапсаваў мне Гаркуша крыві — адно здэклівым пацельваннем, а цяпер і гэтак трызненне, гэтак фантазмагорыя, — ён забракаваў маю работу! Але ж мне з ім не векаваць, а яна ж, Зоя, усё сваё жыццё прынесла яму ў ахвяру!».

Можна ўгадаць і цудоўна вылісаную карціну палескай карыды з племянным чорным бугаём, што аднолькава бясплаўна закончылася як для двух міжвольных яе ўдзельнікаў («Яшчэ не апамяталіся мы з ляснічым ад перажыткага, а Гаркуша, выстаўляючы ў наш бок здзіўлены твар — так нечакана, бач, кінулася яму ў вочы, што мы за канаваю, па-езуіцку здэкліва спытаў: «А як вы там апныліся?» так і для самога віноўніка, вымушанага здацца пад націскам умелых дзеянняў каморніка і таго ж Гаркушы («... магутна ўспароўшы рогамі, лбом і зратычна чуйнай пысаю процілеглы адхон, бугай бездапаможна абсунуўся ўніз, у гразкую канава. На міг здалося: нейкая рагатая пачвара, што вякамі жыла ў бяздоннай палескай багне, раптам зірнула з яе на белы свет залепленымі тарфяной крошкай дагістарычнымі вочкамі»).

Здаецца, у эпілогу і пасляслоўі аўтар канчаткова адкрывае забрава, прамым тэкстам гаворыць пра школу змрочнай філасофіі свайго героя, сфармуляванай каротка: «Усё ідзе на пагібель». Ён імкнецца аспрэчыць яе, марыць пра нейкі магчымы і небывалы поспех на незаруджанай радзіцынай тэрыторыі Беларусі, зноў развенчвае і адмаўляе ўбогі гаркушызм, жадаючы вывесці яго на чыстую ваду. Толькі не ўдаецца яму падмануць уважлівага чытача, замяніць, лічыце, на вачах плюс на мінус, прадставіць героя антыгероем і наадварот, хоць ён быццам стараецца давесці «Як не быў, так і не быў яму героём... Кожны час выбірае сабе ў героі таго, хто найбольш яму дагаджае, такіх ён узімае на п'едэстал і ўзносіць да нябёс, таму калі той, нядаўні мінулы час не прызнаў і адрывуў Гаркушу, дык, можа, яго прызнаў сваім героём час цяперашні?... Наўрад...».

Нават гэтыя ўяўныя сумненні, а лепш сказаць, свядомыя хітрыкі, не даюць веры словам пісьменніка. Чаму? Ды таму, што ён цалкам на баку свайго героя, што сам прыхільнік практыкі, а не мёртванароджанай тэорыі, ці хоць бы іх разумнага саюзу. Пры роздумах над раманам не пакідае думка пра тое, што апавядальнік умела (той з чытачоў, хто звыкла прытрымліваецца толькі слова, можа падацца скапусе і прыняць напісанае за праўду) парадзіруе нядаўні лжэафас літаратуры, яе выгледнавыя героі. А сам ён, тым не менш, захапляецца шчыра апантаным Гаркушам, духоўным братам Ігната Сцяпанавіча Вапшчэты, бо ўпэўнены свет трымаецца не на чынадральстве, не на лесаводах, не на страху перад пагібельлю, не на нахабстве, а на адданай, як у явара з калінаю, любові, на веры ў справядлівасць і прыгожую долю.

Вольга ШЫНКАРЭНКА

г. Гомель

Вішучым!

З ФРАНТАВОЙ КАГОРТЫ Міколу ЛУК'ЯНАВУ — 70

Яшчэ школьнікам я з захапленнем чытаў раманы «Як гартавалася сталь» і «Народжаныя бурай» Мікалая Астроўскага. Мяне ўражвала, як гэта можна, каб зусім сляпы мог напісаць такія кнігі. Пазней ужо даведаўся і пра іншых пісьменнікаў, якія страцілі зрок. Аднак усё гэта прыгадвалася, уяўлялася нека адасоблена ад жыцця, канкрэтнага мастака. Пакуль само жыццё не сутыкнула з такім творцам.

Неяк у бытнасць сваю рэдактарам «Магілёўскай праўды» пазваніў мне В. Бярбега. «Тут да мяне трапіў рукапіс аповесці Мікалая Лук'янава, — кажа. — Можна, зацікавіць?»

Не сказаць, каб гэтае прозвішча прагучала для мяне ўпершыню. Калі вёў куток гумару і сатыры ў той жа «Магілёўскай праўдзе», падрыхтаваў да друку дасланую М. Лук'янавым гумарэску. Ведаў, што ён быў партызан, франтавік. А тут — аповесць. Яшчэ я ведаў, што М. Лук'янаў родам з таго ж Кіраўскага раёна, адкуль і В. Бярбега, а калі было, каб зямляк не паспрыў зямляку?

Таму, шчыра кажу, узяў рукапіс хутчэй з ветлівасці, загадзя прыкідваючы, як гэта далікатней, каб не пакрыўдзіць, растлумачыць аўтару... Тым больш, што аўтар аказаўся зусім сляпым, зрок страціў на фронце.

Аднак атрымалася, можна сказаць, неверагоднае. Аповесць, якая затым атрымала назву «І цэпра адступіла», я прачытаў без перадыху, яна мяне быццам страшыла, героі, нібы жылыя, стаялі ўвачу... Галоўны герой аповесці — Павел Янкевіч — вясковы хлопец, які страціў зрок на фронце. Але не скарыўся лёсу, не апусціў рукі, вучыцца, працуе... Адчувалася, што многае аўтар узяў з уласнага жыцця.

Нарадзіўся М. Лук'янаў у невялікай вёсцы Лешчанка. Вучыўся спачатку ў сельскай школе, затым у райцэнтры, дзе скончыў дзевяцігодку. Калі пачалася вайна, у армію не ўзялі: гадоў бракавала. Падаўся ў партызаны, быў паране-

ны. Ачысцілі ад акупантаў родныя мясціны, пайшоў у дзеючую армію, стаў «пэтэршчыкам» — першым нумарам супрацьтанкавага ружога. Ужо блізка была перамога, калі з-за цяжкага ранення страціў зрок.

Ды не паддаўся распачы, вучыўся, пачаў настаўнічаць у вятэрняй школе на Бабруйскім камбінаце сляпых. У 1968 годзе быў абраны старшынёй абласнога праўлення Таварыства сляпых, якое ўзначальваў больш дваццаці год. Мікалаю Піліпавіч прывоена званне заслужанага работніка сацыяльнага забеспячэння рэспублікі.

Знаходзіў М. Лук'янаў час і для творчай працы. Неўзабаве яго невялікія апавяданні, гумарэскі пачалі з'яўляцца ў перыядычным друку. І вось — аповесць «І цэпра адступіла», якая была спачатку змешчана ў часопісе «Малодосць», а потым выйшла ў выдавецтве «Мастацкая літаратура».

У 1992 годзе ў часопісе «Малодосць» была надрукавана другая аповесць М. Лук'янава — «Яго боль». Галоўны герой яе зноў жа быў партызан, франтавік — Іван Рыгоравіч Перагуд. Пасля вайны закончыў інстытут, працаваў начальнікам цэха на металургічным заводзе. І вось, ужо хворы, ён едзе ў родны пасёлак, у тыя мясціны, дзе некалі партызаніў.

Прымушаюць перажываць, хвалявацца чытача, а часам і паспрачацца з аўтарам і апавяданні М. Лук'янава, напісаныя з глыбокім веданнем жыцця, з цёплым лірызмам. Хоць бы «Сэрца дзевочае», змешчанае ў калектыўным зборніку «Дняпроўскія хвалі» (Магілёў, 1993 г.).

У сталым узросце М. Лук'янаў: Міколу Піліпавічу — 70. Хочацца верыць, што ён парадзе нас сваімі цікавымі творами.

Іван АНОШКІН,
сакратар Магілёўскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі

«УСЕ ПАЭТЫ — ДОБРЫЯ ХЛОПЦЫ»

ПРА ПАЭТА І ШАХЦЁРА ЛЕАНІДА ЯКУБОВІЧА

Ад лета 1970 добра-такі пастарэў дом пад старой бязоўкай, які быў пабудаваны і яго рукамі. Малады сад, пасаджаны ім, таксама пастарэў. Ліхі віхор, што пранёсся тут, разадраў папалам самую прыгожую яблыню.

Шмат зморшчынак дадалося на твары Лёневай мамы, адной-адзінай у гэтым доме. Марудна, цюквата яна ходзіць, прыгнечаная за гэтыя амаль чвэрць стагоддзя не толькі часам, але і страшнымі горам.

Змянілася і сама вёска Радкава, што стаіць на скрыжаванні многіх дарог за некалькі кіламетраў ад Салігорска. Якраз пад вёскай праходзіць шахта другога рудніка «Беларуськалія». Таму дамы апусціліся ніжэй, з'явіліся трышчыны, і будаўнікі бясплатна іх рамантуюць і рамантуюць, нават ставяць металічныя сцяжкі на сценах і па вулах.

У сямідзесятых гады па доўгай вуліцы Радкава спяшаўся раніцай і вечарам на працу ў шахту юнак, шахцёр і паэт Леанід Якубовіч. А ў тую трагічную раніцу 8 чэрвеня 1970 года Лёня не ішоў, а бег на працу па роднай вуліцы, бо змена пачыналася ў шэсць гадзін. Назад ён не вярнуўся. Калі Леанід апусціўся ў кельц, яшчэ зусім «зялёная» дзяўчына-аператар прамарудзіла... І адбылося самае страшнае.

Невялікі зборнік Л. Якубовіча «Я ў вамі, вёсны...» выйшаў праз дзевяць гадоў, у 1979 годзе ў «Мастацкай літаратуры». У прадмове Ніна Мацяш пісала: «Балюча гаварыць пра чалавека ў мінулым часе. Тым пакутней, што гэты чалавек — Леанід Якубовіч — быў маім блізім дзікам». «І ўсё ж ён з намі — Леанід Якубовіч — трохі наўны, часцей удумліва-засяроджаны, шчыры і сціплы, усмешлівы і сур'ёзны», — працягвала яна.

Леанід Якубовіч любіў родную Беларусь. Ёй прысвяціў ён радкі:

**О Беларусь! Старонка дарагая,
Мне без цябе — як дрэву без вады...**

Пасля заканчэння сярэдняй школы Лёня працаваў паштальёнам, быў залічаны ў штат рэдакцыі газеты «Шахцёр». Вучыўся завочна на факультэце журналістыкі. Але жыццё прымусіла пайсці ў шахту, яна зусім побач з яго родным Радкавам. Па вечарах пісаў вершы. Пісаў удумліва, паволі, быў патрабавальны да сябе і сваёй творчасці. Наракаў: «Як мала я пішу! Аж страшна». Але планаў у паэта было шмат. Але...

Мне часта з сям'ёй даводзіцца ездзіць у Радкава. Адтуль родам мая жонка Валяціна

Раманаўна. Там ужо зусім апусцеў бацькоўскі дом. А стаіць ён па суседстве з домам Л. Якубовіча, дзе жыў маці паэта Наталля Несцераўна. Яна ў сталым веку, але ўсе паранейшаму называюць яе Наташай. Калі прыязджаю, сустракае на вуліцы і заўсёды пытаецца: «Слава, можа, Васіля Жуковіча бачыў?»

Шмат добрых слоў заўсёды чуо з вуснаў Наталлі Несцераўны ў адрас Васіля Жуковіча, Ніны Мацяш, журналіста і паэта з Салігорска Аляксея Кур'яна і іншых. Гэта яны тады многае зрабілі, каб зборнік яе сына ўбачыў свет.

Пасля выхаду зборніка Л. Якубовіча я па просьбе Наталлі Несцераўны пісаў пісьмо ў «Літаратуру і мастацтва» са словамі ўдзячнасці паэтам, яно было апублікавана. Прывозіў Наталлі Несцераўне з Мінска добры дзевяціэкземпляраў — ёй і іншым жыхарам Радкава.

Добра памятаю Лёню. Ён вылучаўся падцінутасцю, акуратнасцю, культурай паводзін, гаворкі з людзьмі. Мы кожны год прыязджалі з сям'ёй у адпачынак з Далёкага Усходу, дзе я тады служыў афіцэрам.

Бацька маёй жонкі Раман Данілавіч Петуховіч (пражыў ён 89 гадоў) вельмі пашчотна гаварыў пра Лёню. «Добры хлопец Лёня», — часта паўтараў дзед Раман. І дадаваў: «Усе паэты — добрыя хлопцы».

Вечарамі яны разам сядзелі на лавачцы, што на вуліцы ля вяснічак. Дзеду Раману было што расказаць. А Лёня слухаў яго моўчкі, не перабіваючы. Раман Данілавіч у 1937 годзе як «ворага народа», зусім малаліснага калгасніка, схопілі на досвітку і павезлі на матацыкле ў Слуцк. Там судзіла, як і сотні іншых, знакаміта «тройка». «Ні за што, ні пра што», — гаварыў дзед Раман. Недзе на стайні штосці сказаў супраць калгаса. Дзевяць гадоў у Сібіры будаваў чыгунку. Вярнуўся ў 1947 годзе без адзінага зуба. Лёня, магчыма, напісаў бы пра лёс суседа дзед Раман, але ў той час пра гэта нельга было рота адкрыць...

Жыў у вёсцы Радкава, што на Салігоршчыне, маці паэта Лёні Якубовіча. Як патрэбны ёй, адной-адзінай у доме, цёплыя словы і дабрыва, асабліва ў гэтыя цюккі дні. Стаяць уушшу яе горкія словы: «Забліліся на мяне ўсе, забліліся, ніхто і не правядае...»

Станіслаў ФЯНЬКО,
афіцэр у адстаўцы

г. Мінск

У ДОБРЫ ЧАС — ДОБРАЙ ДАРОГІ!

Калі сабраць усе кніжкі, якія напісалі і выдалі літаратары, навукоўцы, журналісты, настаўнікі, работнікі культуры — ураджэнцы Уздзеншчыны, можна склаці цэлую бібліятэку. Неадарма заўважце пра гэты раён: «Там у хату зойдзеш — пісьменніка знойдзеш».

У нейкай меры сказаць так даюць падставу і зборнікі «Зямля мая, край маліўнічы», «Край мой там, дзе Нёман льецца», што на працягу года пабачылі свет у друкарні гарадскога пасёлка Узда.

У першай кніжцы звыш васьмі дзесяткаў вершаў, баяк, фельетонаў членаў літб'яднання «Нёманец» пры рэдакцыі раённай газеты «Чырвоная зорка» і раённай цэнтралізаванай бібліятэчнай сістэмы. Самы малады аўтар — Зоя Сімагасціцкая. Яе пазычым радкі па-дзіццячы шчырыя. Вядома, надрукаваны і вершы «старэйшын», чые творы дзесяткі год не сыходзіць са старонак раёнкі — Аляксандра Гладкіх, Паўла Махнача, Яўгеніі Берасоўскай, а таксама Мікалая Карая са славамі літаратурынай вайскі Нізоў, дзе нарадзіліся Кандрат Крапіва, Паўлюк Трус, Лідзія Арабей. Свайі лірычныя падкупляюць вершы Валянціны Рогач-Сукманавай, Зой Калкоўскай.

Гэта самае можна сказаць і пра вершы Віктара Сабалеўскага, Анатоля Каралецкага, Іны Гетманчук, вершы якіх надрукаваны ў зборніку.

У другой кніжцы «Крах мой там, дзе Нёман льецца», якая толькі што выйшла з друку, звыш паўтары сотні твораў прозы, паэзіі і ўдзеньняў — амаль уся літаратура Уздзеншчыны. «Пачаткоўцы побач з класікамі» — так назваў свой уступны артыкул да кніжкі кіраўнік літб'яднання Віктар Сабалеўскі, які з Клаўдзіяй Рогавай склаў гэты зборнік. У ім сабраўшы творы пра родны край, пра кожнага аўтара дадзена кароткая біяграфічная даведка. Мастацкае афармленне зрабілі Мікалай Старавераў і Уладзімір Буднік. Фота — Мікася Булата.

Кожная кніжка вышля тыражом 999 паасобнікаў.

Напярэдадні 500-годдзя першага ўпамінання Узды ў старадаўніх дакументах, якое ў мінулым месяцы ўрачыста адзначалася ў раёне, былі падведзены вынікі заключнага конкурсу на лепшы літаратурны твор, прысвечаны Уздзеншчыне. Вышэйшую ацэнку атрымаў верш настаўніцы Цылякўскай сярэдняй школы Валянціны Рогач-Сукманавай «Цудоўная старонка».

Хочацца пажадаць маладому літаратурану пакалеццю Уздзеншчыны: «У добры час — добраай дарогі!»
Ал. МАХНАЧ

«ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ Ў ІЛЮСТРАЦЫЯХ»

Мікася Чарняўскага, які пачаў у некалькі нумарах публікацыю ў часопісе «Маладосць», выклікала вялікую цікавасць у шырокіх чытачоў. У наступным годзе ў ягоныя ілюстраваны матэрыялы па гісторыі нашай Бацькаўшчыны мавецца выйсці асобнай кніжкай. Парулілася аб гэтым выдавецтва «Народная асвета». Увогуле, у планах «НА» на наступны год шэраг і іншых выданняў, якія зацікавяць самага шырокага чытача. У прыватнасці, выйдзе зборнік гісторыка-біяграфічных нарысаў пра жанчын «Слава і няслава», аўтарамі якога з'яўляюцца І. Маслянічына і М. Багадзям. Героі кнігі — Барбара Радзівіла, Соф'я Слуцкая, Ганна Кобрынская, а таксама Марыя Мінішак, расійская імператрыца Лізавета Пятроўна, якія, аказваецца, маюць дачыненне да Беларусі.

Пра нацыянальны характар беларусаў ка падаставіць з'яўляюцца фальклорныя, літаратурныя, філасофскія і іншыя крыніцы разважае ў кнізе «Таніцы народнай душы» Э. Дубянецкі. Дарэчы, яна, як і загаданыя нарысы М. Чарняўскага, выхадзіць у серыі «Гэта ты, мая Беларусь».

Павіны пабачыць свет «Зямляная геаграфія Беларусі» С. Адаміцова і С. Сідора, «Янка Купала: новы падыход» У. Гіляневіча, калектыўны зборнік «Урок літаратуры ў школе».

Г. Каржанеўская і М. Яфімава склалі кнігу для пазакласнага чытання ў першым-другім класах «Акрайчы». У серыі «Беларуская мова: гісторыя і сучаснасць» пераважваюць факсімільна «Граматка беларускай мовы. Фанетыка» Я. Лёска...

«ЗРОК» ПРАПАНАУЕ...

У пятым нумары грамадска-палітычнага і літаратурна-настацкага часопіса «Зрок» — пачатак запісаў М. Карпыловіча «Чарнобыльскія запіскі», нарыс Х. Крываноса «Айцец Уладзімір Хіраска» (пра аднаго з ахвяр сталінізму), апавяданне Р. Галіцкага для дзяцей «Чорная рыска», вершы В. Стрыжана, эсэ А. Марціновіча пра М. Заб'яду-Суміцкага «Песня стала вяртацца», артыкул Т. Бяловай «Радасць, якая вяртаецца», чарговы раздзел «Бойні доктара Аскара» У. Шнарэвіча (зверствы нашмтаў)...

Паэзія

Мікола КУПРЭЎ

ЯМА Ў КАНЦЫ XX СТАГОДДЗЯ

Па чыгунцы стагоддзя гудзе
і грыміць аграмада,
і я свой вагон прычапіў
да пачвары праклятай,
кідае ў бакі мой вагон, і за намі масты
рушадат з грукатам страшным
у бездань.

Проза

Аўтобус валочаўся на гурбастай, пакрытай снегам селавой дарозе, і пасажыры вытохаліся разам з ім. Амаль кожны трымаў на каленях сумку альбо кошык, сумкамі, кошыкамі быў застаўлены і праход. Пых думам, зямлі перабываўся з тым асаблівым духам, якім нахаліваўся яе не першай свежасці апрадкаю, змесцівам тых сумак ды кошыкаў. Праз натужны гул людура чуўся гоман незнаёмых між сабою людзей, а можа, і незнаёмых, якім выпала сядзець побач і надта хацелася выліць

Так мы ў чэраве той аграмады ляцелі,
ды пад гарой на крутым павароце
ўзарваліся рэйкі,
і ўпаў мой вагон у глыбокі адхон,
і душа раз'ядналася з целам.

У крыві і асенняй гразі
я сабраў сваё цела
і паклікаў душу —
яна з поля азвалася ціха,
я на голас пайшоў —
пад халодным кустом трымцела,
шэпча: ў неба цацка —
цяжкія гразі не пусцілі.

Зноў душу я ўдыхнуў у сябе,
астудзіў ёю горла
і прыйшоў па разбітай дарозе
назад на радзіму,
пад вокнамі дзедавай хаты
палым вырас горкі.
І брыду я з рыдлёўкай
на ўзлесак счарнелы і дзікі.

Капаю, капаю —
стукаю ў камень рыдлёўкай,
капаю, камень і камень, капаю.
Рагтам шэрая мышка-палёўка
глядзіць на мяне пад рукамі.

Стукаю ў камень, капаю.
А яна з-пад карэння, камення
так на мяне паглядае
маленькімі бубкамі-вочкамі.

Кінуў рыдлёўку, прысеў перад ёй —
не ўцякае,
вочкамі быццам пытае:
«Вярнуўся? вярнуўся?..
У норках маіх —
зернейка, зернейка,
хопіць нам на дваіх»...

Ля Ямнага выкапаў яму,
накрыў дзірваном —
ля сівых курганоў, ля пакінутых хатаў,
схаваўся ў ёй — не чуць і не бачыць,
як падаюць рэйкі з неба...
Дзе ж ты, мышка?
Хопіць нам на дваіх.

НОЧ ЯНКИ ЮХНАЎЦА

Калі землякі-эмігранты
спакойна спяць па амерыцы,

ещта, устае гадзін у пяць, бяжыць на ферму — кароў даіць. Рукі ў яго — як паліцыя ў канцы лета, калі набегае басаноў. Гэта толькі словы, што электрадойка, не любяць яе каровы — цыпкі часта націрае да крыві, а то і токам б'е, псуецца часта, і талды вырачаюць. Рукі-рукі, колькі работы яны перапрабавалі за жыццё і колькі яшчэ перапрабавалі. Але цяпер хоць адпущына, радасць — плаціць нябога. А пры сваёй гаспадарцы, пры сваім агародзе, парсючка ды курах...

у той цаглянай клетцы, хоць там і вада сілава ў хату бяжыць, і дроў не трэба. Не, ёй трэба свой, славны прастор, ды каб роўна парсючок у хляве, каб сакаталі куры на двары, каб можна было выкапаць сваю бульбіну, выбраць з яе гарок з граблі. А моладзі гэта ўжо не трэба, моладзь на злом галавы рвецца ў горад, ды нават не ў такіх раёнах, падавай ім Мінск!

Ды вось і станцыя, таксама новая,

Лідзія АРАБЕЙ

ЗА ПАВАРОТКАЮ

АПАВЯДАННЕ

душу, хоць і старонняму чалавеку. Асабліва старалася адна дэчка — у квяцістай хустцы, закучанай адным вогнам, абволіваючы, у балоневы куртку, з вядром, абыякава белая ануцкаю, якое трымала на каленях. Вольца яна відаць была са спіны і крыву збоку, бо сядзела наперадзе, толькі і бачыла, што гэты квяцісты хустку, спіну ў балоневы куртку, вядро, але голас чуўся ледзь не на ўвесь аўтобус, было падобна, яе разнаогул забылася, дзе яна, так зацікавіла, і амаль увесь аўтобус чуў, якая благая ў яе гарадская нявестка, як не глядзіць дзіцяці, як не ўмее жыць, не шануе грошай і, падумаць толькі, мыць падлогу ўхапіла вялікі чысты ручнік...

Аўтобус выехаў, нарэшце, на шашу, пайшоў гладчэй, мотор ужо не надрываўся, а гуў, як пчала, і людзім быдта палягчыла, некаторыя ўстаілі пачылі драмаць.

Вольца сядзела пры вакне, пакрытым дробненькімі кропелькамі вады, нібы потам — гэта ад гарачыні ў аўтобусе растуў тоненькі налет марозу. Ён яшчэ крышчу трымаўся ў куртках шыбы, але і той на вачах меншаў, спякаў, быдта слязьмі. За вакном, праз тую кропельку поту, быў відзён заснежаны лес, які бег, нібы на каруселі, шырокае заснежанае поле. Вольца глядзела на ўсё гэта, прывычнае, знаёмае, бачыла і не бачыла яго, бо галаву зямала сваё, гэтым базам прыемнае.

Яна ніколі не атрымлівала столькі грошай, як апошнія гадзіны тры. Амаль па дзевяць рублёў у месяц. Колькі гадоў гнула спіну за адны палачкі-прападні! А рабіла ж, як той вол. Колькі матка спала? Яна, Вольца, наогул не бачыла, каб матка спала, устава, наогул — ужо і печ на засланцы, сняданне на камінку, а матка ў калгасе, Класа спаць, а матка яшчэ ўсё завыхалася. Яна, Вольца, цяпер таксама не вылежала

І Вольца цяпер амаль кожны месяц ездзіць у райцэнтр, кладзе грошы на ашчадную кніжку. Не ўсе, канечне, бо трэба ж і пукру купіць, і хлеба, і панчоў якія, і мыла, ды мала што трэба ў хату. Але добрую палову той палучкі кладзе на кніжку. Раней трымала дома, у шафіцы, але добрыя людзі параілі ўсё ж здаваць у ашчадную касу. Вольца і сама скорая ўбачыла, што гэта выгадна, растуць працэнты, так што лічы дарма за год набягае якая сотня. І цяпер у яе ўжо набралася каля дзесяці тысяч. Можна сказаць — багацце.

Аўтобус пад'язджаў ужо да райцэнтра, зноў загінула яго па разбітай, з ямамі ды выбоінамі, месцічковай вуліцы, за вакном прапалі вуліцы ў драўляных, з пафарбаванымі платамі, дамы, прайшла закутаная ў хустку кабета з сумкаю, прабегла дзяўчына — ну зусім як гарадская — у паліто з футровым каўняром і такой самай шапачцы, у спраўных бопіках. Ды цяпер такіх дзяўчат німа было развясло, і ў іхноў вёску прыязджаюць з горада да бацькоў па-гарадскому апранутыя, з моднымі ўчасаннямі, з тым манікюрам. У Стэфчынай Веркі дык нават на нагах пазногі былі пафарбаваныя, убачыла, як тая вытупіла вочы на тую пазногі, а Верка толькі засмяялася: «Во дзярэўна, падзікура не бачыла!» І слоў жа навывулялі... І гаварыла ўсю толькі па-руску, сваёй мовы стылаюцца.

Успомнілася і свая дачка, Таня, і пад сэрца падступіла шкадаванне, непакой, не таго... А чаго хацела? Каб жа ведаць...

Аўтобус між тым пад'язджаў да цэнтра, за вакном з'явіліся ўжо дамы цагляныя, трох ды чатырхпавярхныя. Меркавалася, што праз некалькі гадоў увесь райцэнтр будзе такі. Ну што ж, горад ёсць горад, але яна, Вольца, не хацела б жыць

цагляная, на месцы таго драўлянага вакзальчыка з маленькай, вечна пракуранай пачакальнай, з дзірачкай у сцяне — вакенцам для касы, ля якой вечна тоўпяцца чарга, а на лаўках сядзелі няголенныя дзядзькі ў ватуўках з папяросамі ў зубах, вечныя дэці ў хустках, з кошыкамі.

Пасажыры памалу пакідалі аўтобус, і Вольца выйшла, дзьгнула свежым пасля душнага аўтобуса паветрам. Вельмі скоро людзі разбрыліся хто куды, і Вольца пайшла па вуліцы, думаючы, ці зайсці ва кіравацца ў ашчадную касу, ці зайсці ва універмаг. Ва універмаг зайсці хацелася, хоць было і боязна — а рагтам не вытрывае ды купіць папярціць грошы. Але жаданне папуць каля прылаўкаў, паглядзець, што прадаюць, перамагло, і яна пакіравалася да універмага.

Размяшчаўся ён у цагляным доме, меў два паверхі, на першым прадавалася розная драбязя, на другім — гатовое адзенне. Людзей хадзіла тут няшмат, і Вольца ўсё аглядзела на першым паверсе — падзівілася на прыгожыя начныя кашулі — але навошта ёй такая кашуля, яна век у такой не спала, калі жывы быў яшчэ Ваня, і то надзявала звычайную, паркалёвую, а цяпер, сплочы адна...

Спынілася каля прылаўка, дзе прадаваліся цацкі. От тут бы ўжо не пашкадавала грошай, купіла б самулю даражкі, давала грошаму... І памаку ў гучкі дзіцяці, і ці будзе... Пры такім мужыку... І зноў падступілі да сэрца непакой, шкадаванне.

Паднялася на другі паверх. Пахадзіла між тых куртак, палітонаў ды плашчоў, прыпынілася каля прылаўка, дзе віселі гатовыя сукенкі. Глянула на ўсе адразу, і вочы запыніліся на адной. Цёмна-сіняя, шарсцяная, з бліскучымі гузікамі, з каўнерыкам, аздобленым вышыўкаю. І як прыкінула на памер — то акураг на яе

ціха з ганку паэт
у індзейскія сосны сыходзіць.

Недзе далёка
«клікаюць штодня званы маліцца».*

Рукою дрыготкаю хрысціцца,
скрушную шпэча малітву.

— О Божа!
Пакутна на гэтай тваёй зямлі —
дай жа пакутаў яшчэ
і ў вышынях тваіх,
дай, о Божа, прытулак апошні
ў аблоках.

Індзейскія сосны ідуць у ноч.

«...да мясцін святых
шчэ цягнуцца дарога».*
да — «малітва слоў забыўся,
пакінуў дома на паліцы».*
І не вярнуцца да пакінутага
роднага парога,
каб на мове Ефрасіні
з радзіму памаліцца.

Не прыдзе пакорнік «на узлесьне далін»,*
у моўкнасць камяню
на докшыцкіх палях,
у развіненне велікомае
крывіцкіх каляін,
што кінулі яго на незваротны шлях.

— О Божа!..

Скронню прынік да сасны —
і ў высокім чужэні ствала
чужа верацяна вярчэнне,
вочапа скрып, звод даёнкі.
І бразнула клямка ў сасне:
ён з хаты ў маленства бяжыць —
з рук матчыных
піць сырадой вярчэнні...

...Не азірнуўся на ганку туды,
дзе маліўся.
У пакойчыку свечка патухла ў бажніцы.
Амерыка спіць.

* З верша Я. Юхнаўца.

ЗАКЛЯЦЦЕ

З трыбуны сышлі,
на руках мне разбілі ланцуг,

на нагах — кайданы
і замок знялі з вуснаў.
Сказалі:
«Ідзі з плугам у поле сваё,
з касой — у свой луг.
Спявай і крычы
што хочаш
на мове сваёй беларускай».

Зноў на трыбуны ўзышлі.

А самі ж
рукі мае адвучылі араць і касіць,
ногі — шырока і вольна
хадзіць гасцінцам,
звязалі свабоду па-свойму
і думаць і жыць
і роднае слова казаць,
і маліцца-хрысціцца.

Прашу:
зноў на рукі ланцуг падаць,
вусны замкнуць і ногі
скаваць кандаламі,

зацягнуць
на Незалежнасці пляц —
пасадзіць там
пад тымі начаі.
Стану каменны й халодны, як ён.

Будзеце тут святкаваць свае святы —
чорны ў яго не кідайце праклён,
у выраджэнні сваім
я быў сам вінаваты.

БЛАКІТНЫЯ КОНІ

— У нетрах пушчанскіх
знайшоў капыты,
парослыя мохам зялёным...

А як пачую вясною
гром малады ў нябёсах —
ведаю:
там, у вышынях,
выкрасаюць агонь капытамі
блакітныя коні
і за імі грывіць калясніца,
і то не аблокі — грывы ляцяць.

А хто тымі коньмі правіць
і хто ў калясніцы —
не ведаю я.

будзе. Стаяла, глядзела на тую суценку і
адчувала, як няроўна пачынае біцца сэрца.
Надта ж харошая суценка... Пачала
шукать, ці не прышпілена дзе пана, але
цэтліка не відаць было, і яна нясмела
спыталася ў прадаўшчыцы, расфурчана-
най дзеўкі, што стаяла, як вялікая пані,
быдта гаспадыня ўсяго добра, што тут
вісела ды ляжала:

— А колькі ж каштуе гэта суценка?
Прадаўшчыца змерала яе вокам, быдта
агэньваючы саму Вольку і думаючы —
адказваць ёй ці не адказваць, потым
працадзіла, як скрозь зубы:

— Сто пяцьдзесят рублёў...
Волька ў душы ахнула — так дарага...
Але ў кашальку ў яе ляжала сто шэсцьдзе-
сят рублёў, тое, што яна прынесла, каб
пакаласці на кніжку, так што калі гэтым
разам ашчадную касу абмінуць...

Стаяла, думала, а сэрца білася, білася.
Можа, напросіць памераць? Але сарома-
лася прадаўшчыцы. Калі браць ды ме-
раць, а потым не купіць, то яшчэ, чаго
добрага, аблае, уголас то можа нічога не
скажа, але ў душы... Вунь якая ганарыс-
тая, размалываная. І ўсё ж не вытрывала,
напросіла нясмела:

— А ці можна яе памераць?
Дзяўчына, нічога не кажучы, зняла з
кручка тую суценку разам з плечыкамі, на
якіх вісела, паклала на прылавак. Волька
аспірожна, як шклянню, узяла яе, адчу-
ваючы ў руках прыемную мяккасць
тканіны, азірнулася, шукаючы прыме-
рачную. Убачыла ў кутку залы кабінку,
завешаную шырмачкаю, пакіравалася
туды. Адхінула шырмачку і на яе глянула
пажылая таўсматыя кабета ў хустцы, у
каратаватым палітоне, з ружовым і быдта
спалоханым тварам, з-пад хусткі
выбівалася пасмачка валасоў, на руцэ
вісела чорная дарожная сумка, а ў руках
нешта сіняе, прыгожае. Гэта убачыла яна
сама сябе ў люстэрку, што стаяла ў кабінцы
і адбівала яе на ўвесь рост.

Не спадабалася сама сабе Волька, не
хацелася болей і глядзець на сябе. Павесіла
суценку з плечыкамі на кручок, паставіла
сумку і пачала памалу распранацца.
Раскруціла хустку, зняла палітон, а далей
— адну кофту, другую — апраналася ж
цяплей, зіма на дварэ. Спягнула чорную
картовую спадніцу і аспірожна, каб не
дай бог не запэкаць, не папраць, апранула
суценку, зашпіліла ўсе гузікі, падпя-
салася паяском з залатою спражкаю і зноў
глянула ў люстэрка. І ажно здзівілася.
Перад ёю стаяла зусім іншая жанчына,
адкуль што і ўзялася — засінеці вочы,
абмалываўся прывабны стан, аказалася,
што яна зусім не тоўстая — умеру выступалі
грудзі, умеру абцягваліся суценкаю клубы.
І рукавы аказаліся акурат, і лаўжыня.
Пасвалі выгляд хіба прыжкія разбітыя боты,
якія абула ў дарогу, але ж дома ў шафе
ляжалі лодачкі, купленыя даўно, але амаль
новыя, колькі яна там іх абувала. Уявіла
замест ботаў тая лодачка — во дзе было б
характэр... Цяпер стаяла, любавалася са-
бою і бора віхуралася ў душы — купіць,
не купіць... Надта ж дарагая... І грошай на
кніжцы гэтым разам не прыбавіцца...

Але суценку шкада было нават зды-
маць, яна скінула ёй ну не менш гадоў
дзесяць, не менш чым на дзесяць гадоў
памаладзела Волька... І што ж рабіць?..

Яна шморгнула замочкам у сумцы,
дастала адтуль кашалёчак, выняла з яго
грошы, пералічыла. На суценку хапала.
Але ўявіла, як выйдзе з магазіна з пустым
кашальком і ў ашчадную касу не будзе
чаго заходзіць, адразу далому прыйдзець-
ца кіравацца... Але затое з суценкаю... А
куды яна будзе апранаць такое характэр?
На ферму, каб каровы любаваліся? Не...
Калі ў горад да дачкі паедзе... Ці ў госці да
каго... Вечна яна, дзе б ні бывала, то горш
за ўсіх апранутая... Але такія грошы... —
разрывалася Вольчына душа.

Паволі здымала суценку, зноў нацяг-
вала на сябе тую старую кофту, спадніцу,
палітон, закручвала хустку. Ішла да
прылаўка і яшчэ не ведала — купіць ці не.
Прадаўшчыца нават не глядзела ў яе бок,
нібы наперад ведала рапэнтне такой
пакупніцы. Назлосць ёй хацелася Воль-
цы сказаць: бяру! Але вусны самі
прамармыталі: вузкаяватая...

Ні слова не кажучы, прадаўшчыца ўзяла
суценку, павесіла на месца. А Волька
спехам, увагнуўшы галаву ў плечы, быдта
зрабіўшы толькі што нешта кепскае, па-
тупала па лесвіцы ўніз, выбегла з
універмага. І толькі прайшоўшы ўсю
вуліцу, якая вяла да ашчаднай касы, пача-
ла супакойвацца.

Праз якія дзве гадзіны яна зноў тым
самым рэйсавым аўтобусам, які гэты час
адпачываў на станцыі, вярталася дадому.
Вокны аўтобуса высахлі ўжо ад поту, і
праз іх добра відаць былі і заснежаны лес,
і шырокае белае поле, якія беглі цяпер у
другі бок, але Волька не бачыла гэтага, бо
зноў глядзела сама ў сябе, у сваю душу.
Яна ўжо зусім супакоілася і цяпер была
давольная, што не купіла той суценкі. Ну
і праўда, навошта ёй цяпер, у яе пажылыя
гады, такая суценка? У маладосці і то без
стройў абыходзілася — не было за што
купіць, а цяпер... Старой бабцы хараша
і ў шапцы. Затое на кніжцы грошай
прыбавілася. І, заспакоеная, крэху стом-
леная за дарогу, Волька, пад мернае гу-
дзенне той пчалы-матора, пачынала дра-
маць.

Каб хто спытаў у Волькі — а навошта
яна збірае грошы, навошта кладзе на
кніжку, то яна, можа, і не ўмела б, адка-
заць. Магчыма, прычынаю была спрад-
вечная сялянская пашана да капейкі, якая
давалася прыжою працаю. Памятала яшчэ
з маладосці, як рэдка ў хаце заводзіўся
рубель і як берагла яго маці. Памятае, як
ім, дзецім, рэдка перападала яйка, хоць
па двары хадзілі свае куры — матка ўсё
завозіла ў раён на продаж, бо калгас
нічога не плаціў за прапу, рады былі
атрымаць на прападні які пуд збожжа. А
колькі ў вёсцы было звадак, сварак за тую
рубль, нават паміж самымі бліжэйшымі людзьмі!
Муж хаваў грошы ад жонкі, жонка ад
мужа, сын цягаў і ў маткі, і ў бацькі.
Грошы здаваліся абаронаю ад усялякіх
няшчасцяў, нібы заслона ад бяды. І яшчэ
— яны хаваліся на чорны дзень, на ста-
расць, на пахананне. Хоць Волька і не
думала пакуль пра смерць, яшчэ адчувала
ў сабе сілы, але, хто ведае, калі надыйдзе
чорная часіна. А ўрэшце, з сабою ў магілу
грошы не забірэ — усё дачцэ застацца.

Волька ачнула ад дрымоты, глянула
ў вакно. Яна ведала гэтую дарогу на па-
мяць і па заснежаных дахах, што віднеліся

за пагоркам, пазнала, што праязджаюць
вёску Крыжы, значыць, яшчэ і палавіны
шляху не мінулі, яшчэ доўга трэспіся ў
аўтобусе.

Калі па дарозе ў мястэчка лодзі гаманілі
між сабою, варушыліся, то цяпер у аўтобусе
амаль усе драмалі, толькі дзве маладыя
дзяўчыны ў гарадскім уборы паціху
шапталіся між сабою.

Кароткая дрымота асьвежыла Вольку,
яна зручней умасцілася на сваім сядзенні,
пачала глядзець у вакно, зноў, аднак,
нічога за ім не бачыць. Зноў успомніла
суценку, потым ашчадную кніжку, у якой
сёння прыбавілася грошай. Падумала рап-
там — а колькі цяпер ляжала б у банку яе
грошай, каб не тое дурное вяселле? Каза-
ла ж дачцэ — калі намерыліся ўжо жаніцца,
то давайце дома, у вёсцы справім вяселле.
Дык жа не, гэты яе прыдурак упёрся —
толькі ў горадзе, у рэстаране. Абцягаў, што
і сваю долю грошай даць, а потым ака-
залася, што нічога няма ў яго за душою.

Памятае, як першы раз прыехала з ім
Таня з горада і аб'явіла, што выходзіць
замуж. Хлопец быў высокі, статны, свет-
лавалосы. І дачцэ пара было замуж, пад
трыццаць падбіралася. Яна і ў горад
з'ехала, бо баялася ў вёсцы застацца ста-
рою дзеўкаю, усе маладыя паз'язджалі з
вёскі ў горад, засталіся альбо прыдуркі
альбо алкаголікі. Дык і там знайшла, і
прыдурка, і алкаголіка. Але з першага
разу Волька ў ім не разабралася. Прыняла
па-людску, вельмі паставіла, закуску
добраю. І хлопец той, Генка, здаўся такім
мяккім, ласкавым. То дачку абдыме, па-
цалуе, то яе, Вольку. Потым выпіў чарку,
другую і вочы ў яго быдта шалёныя
зрабіліся. Але стаў яшчэ ласкавейшы. І не
ведала Волька — радавацца ёй на такога
зяця ці бедаваць. А той настойваў моцна,
і Танька яму падтаквала — вяселле толькі
ў горадзе, у рэстаране. І Волька згадзілася
— адна ж дачка ўсяго, каб потым не
папракала ўсё жыццё, што матка
паскупілася.

Гасцей назбіралася чалавек сорок, Ген-
кавы сябрыкі ды нейкая далёкая радня,
Таніны сяброўкі, нікога з іх Волька не
ведала, а мусіла за свае грошы паць-
карміць. Бацькі Генкавы даўно развяліся,
бацька жыў недзе на Украіне, меў другую
сям'ю і на сынава вяселле нават не пры-
ехаў, а матка не так даўно памерла і жыў
цяпер Генка адзін у аднапакаёвай кватэ-
ры. Можа, і гэта аказалася прычынаю,
што Таня пайшла за яго замуж, дасюль
жыла ў інтэрнаце пры шчотачнай фабры-
цы, на якой працавала, дзесяць чалавек у
пакоі, ды і галы штурхалі, прымушалі.

Шумела вяселле, іграў аркестр, госці
танцавалі, Генка, сп'яналы, з шалёнымі
вачыма, бегаў па рэстаране туды-сюды,
забыўшыся на маладую жонку.

А потым аказалася, што зяць у гэтым
рэстаране афіцыянтам рабіў, ды выгналі
яго за п'янства, за тое, што кліентаў
абдурваў. І захацелася яму ў тым самым
рэстаране пакарасавацца ды паганарыцца
— от вы мяне выгналі, а сёння самі
будзеце мне прыслужваць.

І прыслужвалі. А Волька ўсё больш
адчувала бяду, але назад нічога не
пераробіш, і дачка нічога перарабляць не
хоча, мусіць, закахалася ў таго Генку і
кватэра ягоная тут нічога не важыць.

Беглі за вакном елкі, прысыпаных сне-
гам, прапльвалі голыя бярозкі, праз якія
прасвечвала шэрае неба, убок ад шашы
пакіравалася дарога і згубілася за пагор-
кам. У аўтобусе зрабілася душна, і Волька
аслабіла хустку на шыі, распіліла палітон
і зноў задумалася. Прыгадала, як прыяз-
джала летам Таня — высахлая на струк,
знерваная, сла з нейкай скватнасцю, і
Волька падумала, што ў горадзе яна,
мусіць, не дае. Пачала расплываць, як
яны там. Спачатку Таня не прызнавалася,
а потым залілася слязьмі. Генка нідзе не
працуе, п'е, цягае з дому ўсё, што ягоная
матка нажыла — тэлевізар прадаў,
халадзільнік. Пачынаеш сварыцца, дык
заяўляе: не тваё, не ты купіла... Чаму
твая матка табе грошай не дае, у яе на
кніжцы тысячы... Праўда, не б'е, працве-
рае — лапчыцца, абдымае, кажа, што
больш не будзе піць, а потым зноў...

Разрывалася душа Вольчына, шкада-
вала дачку — такая ж дзяўчына была
паглядная — рослая, акуратная, што зрабіў
з яе горад ды той дурны муж.

— То, можа, кідай яго... Як з такім
квасам, то лепш з вадою...

Таня выперла далонямі слёзы, шмор-
гнула носам.

— А каму я патрэбна буду, адной век
векаваць?

— Ну, чаму... Ты яшчэ маладая, зной-
дзеш яшчэ добрага чалавека.

Таня зашалавалася, але не на матку, а
нібыта на ўвесь свет.

— А дзе яны, добрыя? Як гляну, дык
усе п'юць, мой хоць не б'е, а другія дык
і рукі распускаюць.

Не магла не пагадзіцца з ёю Волька,
нешта з народамі зрабілася, нікога і нічога
не баяцца людзі, маладыя п'юць, лаюцца
брыдкімі словамі, рабіць не хочуць. Некалі
хоць бог быў, а цяпер...

Напакавала сумку прадуктамі — сала,
тварогу, яек, круп. Але грошай не дала.
Яшчэ вымятачыць у яе Генка ды прап'е.
Зноў падумала — памру, усё ёй застацца,
няхай тады робяць, што хочуць, мае
вочы бачыць не будуць і душа не будзе
балець.

Праводзіла дачку да аўтобуса, глядзе-
ла, як тая ўмошчвалася на сваім месцы,
усміхалася ёй, і праз схуднелы твар, запалы
вочы Волька бачыла сваю дачкушчу,
трохгадовую дзяўчынку, як бегла яна па
спецыцы між высокіх траў і смяялася,
шчаслівая, бегла насустрач сваёй долі,
якая гатавала ёй немаведама што.

Прыехала Волька дадому ўжо надвя-
чоркам і кінулася рабіць сваю бясконную
работу — накарміла парсючка, кўрэй,
прынесла дроў у хату, каб крэху абсохлі
і заўтра лепш распаліліся, намыла бульбы
ў чыгун, вады з калодзежа прынесла.
Змораная, лягла спаць, каб заўтра пра-
нуцца а пятай гадзіне і бегчы на ферму.

Так і пакацілася далей жыццё —
у рабоце да глыбокай стомы, калі не
мела часу азірнуцца — што робіцца на-
вакол. Уставала — радыё яшчэ не па-
чынала гаварыць, вечарам уключала, то
любіла толькі музыку паслухаць ды песні,
а што там балбочуць — вельмі не
прыслуховалася. Стаяў на покуце і

(Працяг на стар. 10)

АКАДЭМІЯ ВЕРЫ РЭДЛІХ

ДА 100-ГОДДЗЯ ЗНАКАМІТАГА ТЭАТРАЛЬНАГА РЭЖЫСЭРА І ПЕДАГОГА

«РЫГАЛЕТА» —
НЕ ДОГМА...

Правільна: кіраўніцтва да дзеяння! Папулярная опера Д. Вердзі, якую можна было б лічыць музейным шэдэўрам, ператварылася на сцэне ў сучаснае, жывое, эстэтычна грунтоўнае дзеянне — дзякуючы смеламу, асэнсаванаму, творчаму ўчынку некалькіх чалавек. Артадоксы (хаця ў свой час ледзь не клялі ранейшую руцінную пастаноўку «Рыгалета» на мінскай сцэне) хопаліся за сэрца, пабачышы новы спектакль ДАВТа.

«Як давесці да ўсяго свету, што страшнай за Рыгалета няма нічога... Для мяне сёння Рыгалета — самая сучасная тэма, бо мы зрабілі ўсё, каб вырасціць яго. І цяпер ён трыумфуе... Рыгалета — СНІД чалавечай свядомасці, страшная небарачальная хвароба...» — вось такі нечаканы погляд на класічны персанаж выказаў аўтар сцэнічнай версіі і пастаноўкі Ю. Аляксандраў, пецярбургскі рэжысёр, вядомы сваімі таленавітымі работамі й на беларускай музычнай сцэне. Музыка кіраўнік і дырыжор новай пастаноўкі А. Анісімаў, мастак пастаноўшчык Л. Ганчарова, мастак па касцюмах Э. Грыгарук. У спектаклі заняты І. Шупеніч, Ю. Бастрыкаў, А. Саўчанка, Т. Глаголева, Н. Кастэнка, В. Курбацкая, А. Мельнікаў, Н. Галева ды многія іншыя салісты. Прэм'еру беларускага опернага днямі пабачыць у Мадрыдзе: трупна зноў выпраўляецца на гастролі па Іспаніі і разам з новай пастаноўкай бярэ ў валяж упадабаны замежнай публікай спектакль «Чыо-Чыо сана».

С. ВЕТКА

На здымку: сцэна са спектакля «Рыгалета». Фота С. ЛАБАНДЗІЕЎСКАГА

МАЛДАЎСКИ ТЫДЗЕНЬ

«Вы шуміце, бярозы» — гэтай вядомай песняй завяршылі ў Беларускай дзяржаўнай філармоніі сваю праграму два народныя калектывы з Малдовы. На працягу тыдня ў залах Магілёва, Быхава, Мсціслава, у вясковых дамах культуры на Магілёўшчыне, а таксама ў Мінску гучалі народныя малдаўскія песні, у малюўнічыя яноск спляталіся іскрыстыя танцы гэтай краіны. Упершыню выступалі ў нас гэтыя народныя ансамблі: песні — «Албацянка» і танца — «Спікушор», якія падчас Дзён малдаўскай культуры ў Беларускай прадставілі сваё нацыянальнае мастацтва. Паспех калектываў падзялілі іх мастацкія кіраўнікі — Васіль Пецік ды Васіль Мерэуцэ.

П. ГАРДЗІЕНКА

«КАБ ЗБЕРАГЧЫ НАШУ ЗЯМЛЮ...»

«...трэба рабіць усё магчымае». Так закончыў сваё выступленне заслужаны артыст Беларусі Уладзімір Гасцюкін, гаворачы пра сваёй «героя» — злодзея, для якога родная зямля нічога не значыць, на творчай сустрэчы са стваральнікамі кінастужкі «Вогненныя стралок». Рэжысёр фільма Мікалай Князеў гаварыў аб рабоце над карцінай і прадставіў яго стваральнікаў: аўтара сцэнарыя Міхася Шэлехава, выканаўцаў роляў Пашу Касцельнікава, Насцю Салавей і Глеба Матвейчука, навучэнцаў харэаграфічнага вучылішча і музычнага ліцэя.

У файе глядачы пазнаёміліся з выставай эскізаў дэкарацый, касцюмаў для фільма.

П. ГАРДЗІЕНКА

Яна часта паўтарала: «Зорнае неба над намі і маральны закон унутры нас...» І уздымала тонкі прыгожы палец: «Гэта мяне больш за ўсё ўражвае ў Канта...»

— Гэта пра сённяшняе?

— Натуральна. Сённяшняе. Гэта забарона на ману, на жорсткасць, на абывацкасць.

Аднойчы на недалікатнае пытанне «Як вам удаецца захоўваць такую добрую форму ў такім паважным узросце?» — не раздумваючы, быццам менавіта ў гэты момант чакала гэтага пытання, адказала:

— Халодныя абціранні... І не без дасціпнай хітрынкі дадала: — І аніколі не злоснічала.

Усё было чыстаю праўдаю, выключна дакладна вызначала яе лад жыцця і лад мыслення: і абціранні, і медытацыі, і абавязковыя прагулкі, пакуль магла... І тое, што не злоснічала, не зайздросціла, не пляткарыла — аніколі! Не разбурала сябе нявартаймі ўвагі думкамі, дробнаю мітуснёю, што забівае душу.

У наш час, не надта здатны на аптымізм, яе погляды на жыццё былі цвярозыя — і аптымістычныя. Яна святая верыла ў перамогу добра і нястомна паўтарала гэта... Як закліканне.

Невыпадкова ў яе спектаклях, нават у самых трагедыяў, заўсёды зіхаець праменьчык надзеі, жыла вера, што цераз боль, выпрабаванні, смерць — чалавек прарвецца да святла.

Памылкі, страты, катастрофы, якія ўплывалі на лёс герояў «Дзяцей сонца», «Беспасажніцы», «Антонія і Клеопатры», «Дыёта» — урзэцце прыводзілі да ачышчэння, да сцвярдзэння чалавечага ў чалавеку...

Такім чынам, пра добро разважыў не адарваны ад зямлі фантазёр, а мастак, які спасцігнуў нізасць і высакароднасць, прыгажосць і звыродлівасць, стварэнне і разбурэнне. Чалавек, на чый лёс прыпалі дзве сусветныя вайны і адна грамадзянская, рэвалюцыі і шмат што з таго, «што і не снілось нашым мудрецам... Пра добро меркавала жанчына, на чью долю далася страта, боль, страх за блізкіх, хваробы, якой давлялася вытрываць выпрабаванні нашага быцця і — неаднойчы! — трымаць экзамэн на асабістую стойкасць і мужнасць.

І праз усё, што на яе — нашую! — долю выпала, яна прайшла, здолеўшы зберагчы ўласную ўнутраную незалежнасць, уласны Сусвет... «Зорнае неба над намі...»

Які ж магутны быў падмурак, закладзены сям'ёю, выхаваннем — і бесперастанным самавыхаваннем: роздумам, духоўнымі пошукамі, навучаннем у вялікіх тэатральных педагогаў, пастаянным духоўным судакрананнем з людзьмі, чья слава ўжо сёння не ведае межаў, — усёй атмасфераю культуры эпохі, вызначанай як «сярэбраны век», — каб хапіла імпульсу, каб усё доўгае жыццё кіпела працай душы, сумлення, розуму, таленту, — і каб хапіла на ўсё: на спектаклі слаўтага рэжысёра Веры Рэдліх, на калегі, вучняў, блізкіх, на мноства людзей, што прыходзілі, прыязджалі, званілі...

Калі Вера Паўлаўна Рэдліх у 1960 годзе з'явілася ў Мінску, у Рускім тэатры імя Горкага, яе імя было ўжо авяена легендаю «Чырвоная факела» і спектакляў — «Чайкі», «Гамлета», «Сяла Сцпанчыкава»... Тэатральны міф-апокрыф быў цудоўны і, як міф, быццам затуманены часам і прастораю. А перад намі была — жывая, лёгкая, рухавая, маладзкая жанчына з праміністымі вачыма, шчыраю ўсмешкаю і нечакана басістым смехам, элігантная, з бездаркорным густам...

І побач — Сяргей Сяргеевіч Бірукоў. Яны

прыехалі ў Мінск усёй сям'ёю — з дачкою і зяцем, з усімі сямейнымі рэліквіямі і вялізнай бібліятэкаю. Прыехалі жыць і працаваць... На вялікае няшчасце, вельмі хутка не стала Сяргея Сяргеевіча, цудоўнага артыста, прыгожага чалавека, які адразу скарыў у Мінску і глядачоў, і калег. (Так — па волі лёсу — у беларускай зямлі апынуліся карані Біруковых і Рэдліхаў).

Новы галоўны рэжысёр Рускага тэатра ў Мінску пачала сваю кар'еру ў ім без тлуму і грому, не ператасавалішы трупу і не абячаючы «златыя горы». Затое яна паставіла «Дванаццацатую гадзіну» А. Арбузава — спектакль, пра які і праз трыццаць з лішнім гадоў успамінаюць тэатралы і акцёры. Пра тое, якая атмасфера, які тон былі ў спектаклі, якое нечаканае размераванне роляў!.. Заўсёднай герайні аддала вострахарактарную ролю; пшчотнай, «блакітнай» — ролю вясковай дзяўчынкі; тагачаснаму пачаткоўцу герою Расціславу Янкоўскаму — характарнага «прасцяка»; Аляксандры Клімавай, толькі што праслаўленай у Камісары, — ролю нэпманкі...

(Але ж гэтак жа было і ў «Факеле»?.. — нечакана заняла маладых акцёраў у, здавалася б, зусім не падыходзячых для іх галоўных ролях. А пасля мы запамінілі іх імёны: Вера Капусціна... Аляксей Глазырын... Яўгеній Мацвееў...)

Не так даўно, праслухоўваючы старыя плёнкі на радыё, знайшла запіс сцэны з «Антонія і Клеопатры» — і не здолела адарвацца. Нават вырванія з кантэксту спектакля ўрыўкі гэтых зачароўваючых гармоній гуку, фразы, паўзы... і — высакароднай логікай дзеяння. «Новае прачытанне» класікі яе аніколі не вабіла: яна імкнулася ісці ад аўтара — «Там усё ёсць». Аб гэтым спектаклі гаварылі, што ў выпадку Клеопатры, калі вобраз забыты і аўтарам, і гістарычна, рэжысёр адважна абяляла герайні: ачышчэнне! Смерць Клеопатры была звязана з трагічным абставінамі, але ў спектаклі Рэдліх яна была яшчэ і перасэнсаваннем жыцця. Гэта не было ні рэжысёрскім гвалтам, ні выпадковасцю, як не была выпадковасцю інтанацыйная пераклічка з «Маленькім прыцемам» у дыялогу Клеопатры са змяёю: «А ў цябе яд добры?»

...Артысты, якія з ёю працавалі, лічаць гэты час самым яркім у сваёй творчай біяграфіі. Калегі па інстытуце даражэц успамінаюць пра кожны дзень з трыццаці гадоў, што давалася з ёю супрацоўнічаць. Студэнты... Яны былі дзецьмі і сябрамі, іх поспехі, засмучэнні, трывогі і правалы складалі жыццё, якім яна жыла.

Перабіраю свае запісы, сумуючы, асуджаючы сябе, што мала занатоўвала.

...ГЛЯДЗІЦЬ СПЕКТАКЛЬ любімага вучня, што прыехаў на гастролі. І хоць «стаіць на інакшых эстэтычных пазіцыях» — усё разумее. У яе пытаюцца — не без выкліку: ну, а што значаць гэтыя машыны на сцэне?

— Па-мойму, усё вельмі проста: шаша. Яны жывуць на шашы, іх жыццё — шаша, усё міма, міма, давяць, штурляюць... Шаша!..

І хвалюецца за колішняга вучня, і кіруецца ў міністэрства на абмеркаванне, і абмяркоўвае — з дзесяці раніцы да трэцяй апоўдні!.. Вярнулася ўзбуджаная, усе дэталь расказвае. Вечарам у яе ён, рэжысёр спектакля. Яна ізноў перажывае абмеркаванне: усе пагаджаюцца, што ён — талент, але — ціснуць, ціснуць!.. Вырашае ісці да міністра.

А праз колькі дзён — дзень нараджэння. 84 гады. Сярод гасцей — буйны чыноўнік ад мастацтва. Пасля вясчэры ўсе разышліся па пакоях. Дачка, праходзячы міма, паведамляе:

«А мама там у баі з П.» Спяшаюся ў гасцінюю. Вера Паўлаўна сядзіць на канале, выпрастаўшыся, элігантная, расчырванелая, счэпленыя рукі на патыліцы, усміхаючыся, спрачаецца. П. пацвіта, аднак настойліва — сваё. Яна — далікатна, аднак непахісна — сваё. Ён: «Я перачытаў «Арфея», прыйшоўшы дахаты. Ён жа выдаліў вось персанажаў!..» Яна: «Я ведаю гэтую п'есу, рыхталася яе ставіць... Я з вамі не згодная, не бачу ў спектаклі таго, пра што вы кажаце...»

Госці разышліся. Мы засталіся, пацху гаворым. Вера Паўлаўна ўсміхаецца — горда і трывожна.

— Вера Паўлаўна! Але ж П. гаварыў так пераканальна — зусім не пра той спектакль, што убачаны...

— У тым і справа, дзетка, што так ЯНЫ бачаць...

...Вера Паўлаўна не надта любіць рэжысёра Ікс за бессардэчнасць, жорсткасць у дачыненні да акцёраў. Ды і эстэтыка яго для яе, здаецца, далёкая. І ўсё ж: «Ён у інстытуце толькі дзесяць дзён папрацаваў над спектаклем — цікава! Майстар!.. Што ён ні ёсць, а — талент. Такіх першакурснікаў паказаў! Але вось педагога, што дапамагаў яму, — пакрыўдзіў. Адсунуў. Перарабіў усё...»

...Расказвае: калега скаланаў паветра на кафедры доўга і гучна. Яна ўстала, паварушылася. Ён — у запале: «Не прырэчце!..» Прыгадваючы сітуацыю, зазначае: «Я і не збіралася прырэчыць, але калі б пажадала, дык, канечне ж, запярэчыла б. А тады толькі прамармытала: — Калі грывіць трубы, іншым інструментам рабіць няма чаго».

...Пасля спектакля паводле Чэхава едзем у тралейбусе. Не можа не вяртацца да баталіяў у экзаменацыйнай камісіі: «Адзін калега лютаваў, а назаўтра кажа: «Цудоўныя дзеці — гэты, гэты, гэты...» Я яму: «Чаго ж вы ўчора не гэта казалі?! Дэмагогія!..» Пасля, памалючышы: «Па-мойму, зараз я адкрыла геніяльную (смяецца) рэч: у «Трох сёстрах» усе героі — сам Чэхаў. Паспрабуй сыграць Чэхава!»

...Па ТБ творчы вечар Марка Прудкіна. Стаў гаварыць пра Другую студию, пра «Верачку Рэдліх» — заплакала! Хаця і не слязлівая. (У праграмы першага спектакля Другой студыі Маскоўскага мастацкага тэатра з аўтаграфамі ўдзельнікаў: «Руся — Вера Рэдліх»).

...Загнуў любімы вучань-рэжысёр. Усё ў жаху. І ўсё — нават ягоная маці — баяцца

ЗА ПАВАРОТКАЮ

(Пачатак на стар. 8-9)

тэлевізар, але стары, чорна-белы ды сапсаваны ўжо, уключышы яго, то цені толькі бегаюць і голас хрыпіць. Так што Волька яго апошнім часам і не ўключала, а купіць новы — то і грошай надта многа трэба, ды і купіць яго цяпер цяжка, людзі, вунь, гадамі ў чарзе стаяць, у спіскі запісваюцца. Так і жыла — адгароджаная ад вялікага свету. Ды і навошта ёй быў той вялікі свет, жыла ў сваім, маленькім і сваё жыццё не звязвала з тым, што робіцца ў нейкай Маскве, дзе яна ніколі не была, ці нават у Мінску.

Далятала, праўда, да яе слова «перабудова», чула, што камуністаў пачалі ганіць, але камуністаў тых яна не шкадавала, у іхнім калгасе вадзіліся камуністы, усё больш начальства, папіхалі іх, простых калгаснікаў, як некалі паны парабкаў, а самі ўсё да

чыстай работы ляпіліся. То няхай пяпер і яны гной павозыць. А ёй што — страху над галавою ёсць, кавалак хлеба мас, што яшчэ чалавеку трэба, якіх марцыпанаў?

Яе не вельмі ўстрывожыла, калі наступным разам прыехаўшы ў райцэнтр, убачыла пустыя паліцы ў тым самым універмагу — зайшла паглядзець, ці вісіць там яшчэ сіняя сукенка, што так ёй спадабалася. Сукенкі не было, нехта купіў. І там, дзе віселі куртки, плашчы, тавару паменела. У гаспадарчай краме стаяла доўгая чарга за патэльнямі. «От дзе людзі, — падумала з асуджэннем Волька, — што ў іх, ува ўсіх адразу патэльні зламаліся?» Стаяла чарга і за вёдрамі.

Як вярнулася дадому і прыйшла на ферму, сказала бабам:

— Ці гэта людзі павар'яцелі? Усё з магазінаў пягнуць, хапаюць...

Маруська Казак, дзябёлая маладзіца з ружовым да сіняватасці тварам, патлумачыла:

— Людзі ўсё купляюць, каб не прапалі грошы. Кажуць, хутка грошы прападуць.

— Як гэта прападуць? — здзівілася Волька.

— А халера іх ведае, рэформа будзе, ці што...

І бабы загаварылі, як некалі, у сорак сёмым, бацькі расказвалі, была рэформа, але ў іх нічога не прапала, бо не мелі грошай і не было чаму прападаць.

Пра тую размову Волька скоро забылася — мала чаго наплятуць людзі, адзін дурань нешта скажаў — і папаўзла дурная пагалоска. Як гэта грошы прапасці могуць? Можа, у каго і прападуць, хто ў панчосе трымае, а яна свае апшчаднай касе даверыла, там не прападуць.

Месяцы праз два зноў паехала Волька ў райцэнтр і ўжо не магла надзівіцца. Паліцы ва універмагу зусім апусцелі. Хоць шаром пакаці. Зніклі куртки, плашчы, палітоны, зніклі абутак, бялізна, нават пацкі ўсе распахалі, застаўся на паліцы адзін звярок, зроблены невядома з чаго, і што гэта за

СПАДКАЕМЦЫ
ТЫЗЕНГАУЗА

паведаміць Веры Паўлаўне. Нарэшце адважылася дачка — стала яе «рыктаваць». Вера Паўлаўна папрасіла: «Кажы праўду!» Заплакала. Пасля замаўчала... А затым пайшла па сцяжынку (ранняя восень, яшчэ жылі на дачы) — і упала: закружылася галава. Праз пару дзён, па дарозе ў інстытут, на лекцыю, зноў упала...
...Алёша Глазырын, ах, які таленавіты! Але... у яго, маладога, пчонка і сэрца старога былі... І кепска запамінаў. «Сірано» ставілі... Гэта была памылка, але ўсё ж добра, што працавалі. Дык я з ім дома ролю развучвала... Глазырын прыязджаў у Мінск, пабываў на магіле Сяргея Сяргеевіча і плакаў...

...За шклом серванта — фотаздымкі: Яўгенія Мацвеева — з пячотным надлісам, Глазырына, Тарасавай — яшчэ маладой, у ролі, а падлісан ўжо не надта паслухмянай рукою... І партрэт Соф'і Галіцкай...

«Мы Качалава вельмі любілі, З Настацькаю Зуевай і Сонечкаю Галіцкай існалівыя бывалі, калі ўдавалася яго сустраць. Ідзем па калідоры: — Добры дзень, Васіль Іванавіч! — І хуценька хаваемся ўбок, аб'ягаем кругом і — зноў яму насустрэч, і — зноў: — Добры дзень!»

...Раніцаю — звоніць тэлефон. Яна, Вера Паўлаўна: «Вы чыталі?» Або: «Я хачу з вамі параіцца...» Спачатку я моцна бянтэжылася ад гэтага «хачу параіцца». Яна! Са мною? Пасля зразумела — ёй трэба адказваць абсалютна сумленна, як ужо можаш, але сумленна, фальш адчувае, як камертон.

Нас, аб'яжараных багаццем інфармацыі, дзівіла: Вера Паўлаўна, ведаючы так многа, ірвецца даведацца яшчэ больш. Здаецца, ужо васьць гэта ці гэта мусіць абмінуць яе. А аказваецца — ведае, чула, чытала!

Недзе пачула пра старое выдавецтва «Знамя». «Памятаю, памятаю, такія (паказала, якія!) тоўсенькія кніжачкі, зялёныя...»

Раптам — падзея: «Аповесць пра Сонечку» Цвятаявай.

— Я не з усім пагаджаюся... Цвятаява была прызмерна патрабавальнай да тых, каго любіла. А абальяная была Сонечка вельмі. Мы ўсе маліліся на яе...

І — расказвае пра Сонечку, і пра Цвятаявых — быццам усё гэта ўчора было.

Калі прыйшоў «Новы свет» з працягам аповесці, Вера Паўлаўна так хвалювалася, што ажно захварэла. Лічылася, што прастудзілася або грып, але, па-мойму, — з-за аповесці. Ёй тэлефануюць — у каментарыях да публікацыі ўпамінаецца яе імя, а ў канцы Цвятаява прыводзіць «рассказ сестры Сонечкіной подруги». Сяброўка — Вера Паўлаўна. Сястра — Елізавета Паўлаўна.

...Па тэлевізары Андронікаў чытаў Блока, а Вера Паўлаўна за ім паўтарае: «Уходзіў за вагоном вагон» — і да канца.

...Паказваюць лютаўскую рэвалюцыю:

— Гэта маё, гэта я памятаю! Прыехалі мы з Казані — усё так і было. Спачатку ўсе віншавалі адзін аднаго: «бяскроўная рэвалюцыя!» А пасля...

...Валошын мяне маляваў у жоўтым хітоне сваім. Вось даведацца б, дзе гэта? У Лізачкі знаёмныя ёсць, трэба спытаць...

Лізачка — Елізавета Паўлаўна, сястра, цудоўная мастачка... Не бачыць. Ёй чытае ўсё — вершы, прозу, артыкулы — муж, Ілья Рыгоравіч, таксама заўзятая чытач. У апошні год і Веры Паўлаўне ўсё чытала дачка — Елізавета Сяргееўна...

...Дом на Малой Малчанавіцы, дзе жыў Лермантаў і які стаў музеем, — аказалася, той самы, дзе жылі сёстры Рэдліх у дваццатыя гады! Убачыла ў праграме «Время», ажно задрывала:

— Мы ж тут жылі! Вось тут, наверх... І тут жа зноўчы ў Маскву... І Елізавета Паўлаўна там хвалюецца...

...Гулялі па лесе. Спынілася:

— Дзе ні спыніцца — усюды цудоўна! І стала чытаць: «Есть в русской природе усталая нежность...»

І патлумачыла:

— Бальмант... Такі рыжы Дон-Кіхот — рыжкая бародка, рыжыя усы... «А сэрце забыло: а сэрце простило...» Пастарнак — пачынаю. Ах-ах-ах-ах!

Уздыхнула. І стала чытаць тут жа Пастарнака.

— Ён Марыну вышэй за ўсіх цаніў... Яна не была добрая... Хаця, напэўна, і добрая, але гумар быў моцны, накіштал сатыры... Аднойчы нас з Лізачкаю паклікала: пойдзем да Патапенкі, вось дзе парагочаце. Пайшлі — яна з Асяю і мы. «Мадам» смешная — жонка ТАГО Ігнація, чорны парык, чорная сукня... Ужо старая пасялілася ў Феадосіі... Сапраўды смешная... Але мы так не маглі, мы былі тургенёўскага ладу. Марына была прыгожая: валасы лютучыя — па ветры развіваюцца, светлыя — амаль як у вас... І аблічча... Чыталі з Асяю вершы ва унісон: «Мы ідём по Арбату...» — трохі цяпелі ад такога чытання вершы, але было забавна...

Чытае, паўтараючы інтанацыю сясцёр Цвятаявых...

Вярнулася дахаты — чытае Пастарнака, Блока... Пасля цішы — шалоча або толькі аднымі губамі, каб не замінаць нікому...

Слухала чытальнікаў — шаптала ўслед за імі. У тэатры — Шэкспіра, Чэхава, Пушкіна — бягуча праэптвала, са скрухаю спатыкаючыся на купюрах.

— Вучыў нас вымаўленню князь Валконскі, гэкі абломак знатнага роду, з эспаньілкаю, у чырвоным сурдуце і ў галіфе. Смешны. Вучыў «павышэнням-паніжэнням»... Чытаў «Анегіна»: «И здесь героя моего в минуту злую для него, читатель, мы теперь оставим надолго...» — і ён усхліпаў. — «Навсегда!»

— Белыя ніткі з чырвонай тканіны трэба выскубці, а яны (мхатаўцы) не выскубці, засталіся «павышэнні-паніжэнні». Так і вымаўлялі.

...Збірала букеты, расстаўляла іх у вазы, пасля прыдзірліва разглядала, паварочвала, папраўляла — са здавальненнем кінушы, усаджалася любавачка.

Вельмі любіла частаваць гасцей, тлумачыць карысць якога-небудзь там соуса, хвалючы яго смак. Любіла адорваць кветкамі, кнігамі, добрымі навінамі. Калі колькі дзён не бачыліся — скардзілася: «Сумна жывём...»

Аніколі ні пра кога — злосна, зларадна, аругліва. Хаця востра заўважала смешнае. Асабліва за сабою.

Любіла прыгожа апрануцца. Саромелася — але любіла. Густ — бездакорны, вытанчаны. Дома заўсёды на абцасіках. Ступала лёгка. Уздымалася з крэсла вельмі прыгожа, сабраная ўнутрана.

На сваім 90-годдзі была прыгожая і велічная ў светлым вячэрнім плаці.

У яе доме бывалі людзі вядомыя — і не вельмі, і самыя-самыя славытыя. А яна даражыла ўсім, каго аднойчы выбрала, і захоўвала вернасць свайму доверу.

...ЯКІ-НЕБУДЗЬ ГОД з лішкам таму перайменавалі Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут — у Акадэмію мастацтваў. А ў не такі ўжо далёкі час у гутарках мы гаварылі пра «акадэмію Веры Рэдліх». І — зусім не жартоўна. У тую пару яна была прафесарам гэтага інстытута, а трохі пазней — прафесарам-кансультантам: ёй ужо цяжка было весці рэгулярныя заняткі, але (да гонару інстытута!) там разумелі, які маральны і інтэлектуальны імпульс атрымліваюць студэнты (і іх педагогі), нават толькі час ад часу сустракаючыся, гутарачы з Вераю Паўлаўнай...

І многія з нас, каго яна адорвала ганаровым званнем сяброў, бываючы побач з ёю, атрымлівалі неацэнныя ўрокі гэтай акадэміі, дзе галоўнымі «прадметамі» былі сумленне, праўда, прыгажосць і дабро.

Лілія БРАНДАБОЎСКАЯ

звярок, зразумець было немагчыма — ні то кот, ні то сабака, ні то парсючок. Пуста аказалася і ў гаспадарчай краме — ні місак, ні патэльняў, ні ведраў, і мыла знікла. Ужо каб і хацела Волька купіць які тавар за тры грошы, што прынесла класік на кніжку, то нічога не знайшла б.

Зноў вінаваціла людзей — за іх сквапнасць, за дурноту. Ашалелі, ці што, як перад канцом свету. Але як канец свету надыходзіць, то начорта вам тры ведры ды патэльні! А каб на вас пярун!

І пярун ляснуў. Зайшла Волька ў сваю краму, вясковую, і не паверыла вачам сваім. Цана на цукар, на чай, на крупы падскочыла, можа, у дзесяць разоў. Ды не толькі на цукар ды крупы, на ўсёнкае, што ляжала на паліцах. Тупалі па краме бабы ды дзяды вясковыя, вохкалі, не ведалі — купляць, не купляць, а прадаўшчыца іхняя, Кацярына, баба вушляя, пацвельвалася:

— Купляйце, купляйце, заўтра яшчэ даражэй усё будзе.

І нібы ў вадзі глядзела. Цэны панесліся, як сабака, сплунчаны з ланцуга. У сто, у

тысячу разоў усё падаражала. І Вольчын скарб, што ляжаў на кніжцы, ператварыўся ў капейкі. Ну і праўда, што магла яна цяпер купіць за тры дзесяць тысяч, што сабрала за ўсё сваё жыццё? Хіба кілаграм кілбасы...

Яна сядзела на ўслончыку, трымала ў руках сваю ашчадную кніжку, якая некалі прыносіла ёй столькі цыхай радасці, і думала:

«Матка за палачкі працавала... І я, выходзіць, за палачкі... усё адабралі... Раскулачылі...»

Але, як ні дзіўна, болю вялікага не адчувала. Сітуацыя, мусібыць, тое, што абабралі не адну яе, усіх абабралі, усіх раскулачылі. Што ж, як міру, так і бабіну сыну.

І усё ж падступала крыўда: «За палачкі... За палачкі працавала... Няхай бы хоць тую сукенку купіла... Дурніца...»

І яшчэ адольвалі думкі — трэба было даць больш памагаць, даваць грошы, не пакідаць на «пасля смерці»... А пакуль жывеш... Пакуль жывеш. Бо ніхто не ведае, што чакае цябе за павароткаю.

15 лютага 1991 года ў Гродне адбылася прэзентацыя камернага аркестра. Гэта быццам бы на першы погляд і не надта значная падзея ў межах рэспублікі з'явілася пачатковым крокам на шляху стварэння ў старажытным горадзе новага калектыву — Гродзенскай капэлы. Але тое было не проста стварэнне, тое было вяртанне колішніх традыцый часоў Антонія Тызенгауза, калі тэатр і капэла ў Гродне знаходзіліся ў цэнтры музычнага жыцця Еўропы. Аднак тры гады таму, пасля нараджэння Гродзенскага камернага, мала хто верыў, што з гэтага можа атрымацца штосьці сур'ёзнае. Хай сабе пазабавляюцца там, у правінцыі, — думалі многія. Але самі музыканты ды ініцыятары натхняльнік, кампазітар Андрэй Бандарэнка мелі іншыя планы...

Сёння без сумнення можна сцвярджаць, што Гродзенская гарадская капэла — гэта з'ява рэспубліканскага маштабу, і пацвярджаюць таму — паслужны спіс калектыву: актыўная канцэртная дзейнасць на Гродзеншчыне, паспяхова дэбют у Мінску, запісы на Беларускай радыё і тэлебачанні, гастролі ў Польшчы, Германіі і васьць нядаўна — у Нарвегіі, на радзіме славутага Грыга.

Гутарым з мастацкім кіраўніком капэлы кампазітарам А. БАНДАРЭНКАМ.

— Андрэй, памятаеш, роўна год таму ў нашай гаворцы пра будучыню капэлы ты сумна працягнуў: «Да восені яшчэ дамыць трэба...» Настрой быў не надта аптымістычны. Як цяпер?

— На жаль, цяпер такі час, калі ніхто не ведае, што будзе заўтра, асабліва з эканомікай, але настрой, безумоўна, значна лепшы. Справа ў тым, што з лютага гэтага года Гродзенская гарадская капэла мае статус муніцыпальнай. Ёсць нават намер зрабіць нам эмблему з выявай алены Губерта, які, як вядома, з'яўляецца кампанентам герба старажытнай Гародні. Мы атрымалі стабільнае фінансаванне, што дае магчымасць спакойна займацца справай: плаціць заробную плату, арандаваць памішкі, рабіць рэкламу, паляпшаць матэрыяльна-тэхнічную базу і, канешне, рэпертуар. У артыстаў капэлы з'явіўся цвёрды стымул плённа працаваць. І як вынік — ажыўленне дзейнасці калектыву. Мы даём 7—8 канцэртаў у месяц. Спецыфіка нашай капэлы дазваляе нам выступаць з рознымі праграмамі, рознымі складамі: аркестр, хор, салісты. У апошні час да нас прыйшлі тры вакалісты вельмі добрага ўзроўню — сапрама Марына Гаравая і Ірына Дзімітровіч (у нядаўнім мінулым артыстка Дзяржаўнага камернага хору Беларусі), а таксама барытон Уладзімір Гаравы.

На пачатку сезона капэла ўдзельнічала ў вечарах памяці Чайкоўскага, Агініскага, Сыракомлі. Затым — снежань, студзень — цяжкія часіны, нават не хочацца ўспамінаць. Але з лютага ўсё наладзілася, і зноў пайшла праца. Рэпертуар папоўніўся новымі творами: 8-мы канцэрт і 1-ы фартэпіяны канцэрт Штакавіча, «Варыяцыі на тэму Чайкоўскага» Арэнскага, Серэнада для струннага аркестра Чайкоўскага, Кантата N 21 І. С. Баха, мая «Прыпавесць пра душу чалавечую», якая створана на аснове музыкі оперы «Князь Наваградскі», ды іншыя творы. У пачатку мая прайшоў мой аўтарскі канцэрт. А потым — Нарвегія.

— Дарчы, у беларускіх музыкантаў ужо наладзіліся трывалыя сувязі з Нарвегіяй. Мінскі Камерны хор Ігара Мацохова, гродзенскі камерны хор «Дойлідства», цяпер — гродзенская капэла. Вам пашанцавала на такіх фестывалях...

— Трапілі мы на яго акурат праз Ігара Мацохова, які выступаў там са сваім хорам і выконваў некаторыя мае творы. Ён прывёз адтуль буклет фестывалю і падараваў мне як аўтару. Потым мы паслалі відэакасету і ліст з інфармацыяй пра нашу капэлу і ў адказ атрымалі запрашэнне. Праходзіў фестываль у горадзе Крысціянсанд, на беразе Паўночнага мора. Па статусе гэта фестываль царкоўнай музыкі, праводзіцца ўжо 23-ці раз. Але сэнс назвы «царкоўная музыка» трактаваўся доволі шырока. Удзельнічалі самыя розныя калектывы і выканаўцы, з вельмі разнастайнымі праграмамі. Напрыклад, вялікі сімфанічны аркестр і хор з Крысціянсанда выконвалі драматычную аратырыю Анегера «Цар Давід», а разам з тым у фестывалі прымалі ўдзел і струныны квартэт з Сочы, арганіст сабора Нотр-Дам з Парыжа, хор з Чыкага і інш.

— І што ж вы там спявалі?!

— Нарвежскі хор спяваў свае пратэстанцкія псалмы, а мы сваю праваслаўную музыку і нават Кутіе eleison усе разам, а закончылі маім «Анэлам». Дарчы, гэтак набажэнства (менавіта так, бо ў перапынках паміж творами чыталіся малітвы) трансліравалася па Нарвежскім радыё, і пасля нам расказвалі, што тэлефанавалі нават з самога Осла і зацікаўлена пыталіся пра наш калектыв. У астатніх канцэртах мы выконвалі Кантату Баха N 21, а таксама беларускія і рускія духоўныя творы.

— У тым ліку і твае?

— Так. У аркестра было яшчэ выступленне ў горадзе Арандаль, дзе прагучалі мая Сімфонія для камернага аркестра, Трайны канцэрт ор. 3 N 11 Вівальды, Сімфонія N 10 для струннага аркестра Мендэльсона, Канцэрт гроса N 2 Альхімовіча і два мае раманы на вершы М. Рубцова, якія праспяваў Аляксандр Тузлюкоў, саліст ДАВТа Беларусі, што ездзіў разам

з намі. На завяршэнне прагучала кантата Баха ў выкананні ўсёй капэлы.

— Хто дапамог вам здзейсніць паездку? Як вядома, зараз гэта так цяжка зрабіць...

— У асноўным рабілі ўсё самі, спонсараў ніякіх не было, ездзілі за свой кошт (дарчы, калі б не паехалі, давялося б плаціць вялікую няўстойку). Гарадскія ўлады дапамагалі наладзіць сувязі з Белбізнесбанкам, і ён на льготных умовах ссудзіў неабходную суму грошай. Саюз палякаў Беларусі арандаваў траспарт.

Безумоўна, мы засталіся задаволеныя фестывалем. І не толькі таму, што гэта надзвычай цікава, запамінальна і, канешне, карысна для нашага далейшага росту. Мне здаецца, што гастролі ў Нарвегіі яшчэ раз пацвердзілі правільнасць абранага шляху. Капэла апраўдала сваё існаванне і статус. Мы з'яўляліся своеасаблівымі пасламі нашага горада, усёй Беларусі, пра якую, пагадзіся, не так многа ведаюць за мяжой. Дарчы, не выключана, што пасля гэтага фестывалю будзе наладжаны больш цесныя сувязі паміж Гародняй і Крысціянсандам. Капэла таксама ў чарговы раз апраўдала свой склад. Менавіта такая музыка добра ўспрымаецца, бо ёсць магчымасць лавіраваць у рэпертуары, рабіць яго разнастайным. Але тут існуе вялікая праблема. На Беларусі практычна няма такой музыкі — для капэлы, для камернага хору і камернага аркестра. З гэтай праблемай ужо сутыкнуўся Ігар Мацохоў, калі яму прапанавалі запісаць што-небудзь беларускае для такога складу. Ён перагарнуў усё, але нічога не знайшоў! Лічу, што тут трэба задумацца і нашым кампазітарам.

— Але ж табе і карты ў рукі?

— Так, мне даводзіцца працаваць у гэтым кірунку: можна ўспомніць рэдакцыю гімна «Магутны Божа», «Прыпавесць пра душу чалавечую», даўно збіраюся напісаць штосьці вялікае, але ўсё не хапае часу.

— Безумоўна, арганізацыйныя клопаты... Але чым усё ж такі заняты сёння Бандарэнка-кампазітар, ці не «адсоўвае» яго Бандарэнка-музычны дзеяч?

— Вядома, не. Нядаўна закончыў «Літургію Івана Златавуста», асобныя часткі з якой ужо выконваліся. У будучым плануем выканаць яе ў Гародне і ў Цяльма. «Прыпавесць пра душу чалавечую» таксама з апошніх прац, якая не проста папуры з оперы «Князь Наваградскі» — гэта самастойны твор, з уласнай ідэяй, з большым акцэнтам на царкоўную музыку. Магу таксама назваць і «Вячэрнюю малітву» — канцэрт для сапрама і хору на словы Сяргея Грахоўскага. Зараз працую над буйным творам, але пакуль не завяршыў і гаварыць пра яго яшчэ рана.

— Вельмі добра, што ў цябе хапае сіл суміяшчаць працу ў капэле і творчасць. Шчыра жадаю і надалей знаходзіць у гэтым сэнсе паспяховае кампраміс, бо і тое і другое, бласспрэчна, патрэбна і дае радасць аматарам музыкі і ў Гародне, і на Беларусі ўвогуле, і нават у Нарвегіі, і, спадзяюся, гэты спіс мы будзем яшчэ неаднаразова працягваць. І, нарэшце, традыцыйнае: якія планы ў Гродзенскай капэлы на бліжэйшую будучыню?

— Працаваць і расці. А што тычыцца гастролі ды іншых прапаноў, то таксама ёсць цікавыя. Магчыма, возьмем удзел у фестывалі камернай музыкі ў Цюбінгене, у днях культуры Гародні ў Міндзе (абодва гарады — германскія), хор збіраецца на гастролі ў Францыю, заробак ад якіх пойдзе на рэстаўрацыю Каложскай царквы. Адным словам, планаў шмат і спадзяёмся, што ўсе яны ажыццявіцца. Сёння ў нас наконт гэтага сапраўды больш аптымізму, чым год назад.

— Што ж, гэта цудоўна. Вялікі дзякуй за размову. Паспехаў табе і ўсім музыкантам капэлы.

— Таксама дзякуй. Я толькі дадам, што ў складзе нашай дэлегацыі ў Нарвегію ездзіла творчая група Беларускага тэлебачання, якая здымала фільм пра фестываль. Магчыма, неўзабаве ён пойдзе ў эфір, і гэта будзе своеасаблівым працягам ужо запісаных раней праграм «Дапамога нам музыка» з удзелам капэлы.

Аляксей САЛАДУХІН

НАВАГРАДЦЫ ЁСІХ КРАІН, ЯДНАЙЦЕСЯ!

ПРАФЕСІЙНЫ «ДЫЯГЕН»

Статус прафесійнага атрымаў Пінскі гарадскі тэатр-студыя «Дыяген».

У горадзе добра ведаюць драматычны калектыв, які існуе ўжо чатыры дзесяцігоддзі. Цяпер у штаце 14 прафесійных артмстаў. Існуе калектыв на сродкі гарадскога бюджэта, спонсарскія датацыі, а таксама за кошт уласнай дзейнасці. Штомесяц артмсты даюць да 30 спектакляў.

На здымку: сцэна са спектакля «Дыяген». Фота Эдуарда КАБЯКА, БЕЛІНФАРМ

А ДРУЖБА ЎСЁ Ж ЖЫВЕ...

І менавіта дзякуючы ёй нават спонсары некалькіх цяперашніх суверэнных дзяржаў гатовы аб'яднаць намаганні, каб выдаць патрэбную кнігу. Менавіта так сталася, калі М. Тараненка прапанаваў зборнік нарысаў «Жалезныя салдаты» выдавецтва «Навука і тэхніка».

Мікалай Іванавіч — палкоўнік у адстаўцы, да выхату на пенсію працаваў у гэтым выдавецтве старшым рэдактарам. У гады ж Вялікай Айчыннай вайны быў сяржантам, камандаваў супрацьтанкавай гарматай, пазней — малодшым лейтэнантам, парторгам стралковага батальёна. У 1991 годзе ў «Навуцы і тэхніцы» выдаў кнігу «Рубячы мужнасці». У ёй вярнуўся ў ваяўнічы юнацтва, прыгадаў тых, з кім разам змагаўся з ворагам.

Цяпер — чарговая кніга М. Тараненкі. Аб выданні яе парупіліся спонсары не толькі з нашай дзяржавы, але з Расіі і Украіны. І нездарма, бо героі кнігі — прадстаўнікі розных нацыянальнасцяў, якія ў фашызме бачылі свайго агульнага ворага.

Прэзентацыя нарысаў «Жалезныя салдаты» днём прайшла ў Мінску, у Доме кнігі. Слова пра яе сказалі былы рэдактар газеты «Во славу Родины» П. Акулаў, яе цяперашні супрацоўнік С. Пятроў. З цікавасцю слухалі прысутныя і выступленне самога аўтара. Жадночыя змаглі тут жа, у кнігарні «Светач», і набыць кнігу.

З ПІНСКІМ ДЫПЛОМАМІ

Першы выпуск дыпламаваных спецыялістаў адбудзецца ў гэтым летнім дні ў Пінскім вучылішчы мастацтваў. Цяпер тут займаюцца 120 таленавітых юнакоў і дзяўчат. Акрамя спецыяльнасцяў, яны спецыялююць ішчэ і сакрэты акцёрскага і акампаніятарскага майстэрства, харэаграфіі, вучуць гісторыю Беларусі, этнаграфію і фальклор палескага краю.

Навучэнцы часта выступаюць з канцэртамі ў Пінску і іншых раёнах Брэстчыны. Ансамбль танца вучылішча «Пінская шляхта» дэманструваў сваё майстэрства на міжнародным фестывалі фальклорных калектываў.

Фота Эдуарда КАБЯКА, БЕЛІНФАРМ

Шмат у нас мясцін, адкуль пайшлі, як кажуць, у свет многія знакі і людзі. Наваградчына ў гэтым сэнсе — не выключэнне. Выхадцы з яе жывуць і працуюць у шмат якіх краінах свету. Узяць хоць бы Барыса Кіта, які цяпер жыве ў Франкфурце-на-Майне, а перад гэтым жыў у ЗША, стаў аўтарам кнігі пра цвёрдае паліва для касмічных караблёў, прызначаным аўтарытэтам у галіне матэматыкі і астранаўтыкі. Наваградцы па паходжанні — старшыня Рады Беларускай Народнай Рэспублікі, доктар Язэп Сажым (ЗША, Дэтройт), рэдактар газеты «Беларусь», доктар Янка Запруднік (ЗША, Нью-Йорк), кіраўнік беларускага радыё і беларускага зямляцтва Міхась Раецкі (Аўстралія, Пэрт), кіраўнік фальклорна-этнаграфічнага гурта «Васількі», а да ўсяго прафесар хіміі Ала Орса-Рамана (ЗША, Нью-Йорк) і іншыя. Але сталася так, што ўсе яны, расказваючы па свеце, не заўсёды могуць кантактаваць між сабою, як таго хацелася б. Тым самым насцявала неабходнасць аб'яднання наваградцаў свету...

Ідэю згуртавання іх дзеля адраджэння роднага краю (не будзем жа забываць, што менавіта з Наваградкам звязаны пачатак нашай дзяржавы — Вялікага княства Літоўскага) першым выказаў Яўген Лецка, які цяпер з'яўляецца кіраўніком выдавецкага цэнтру «Бацькаўшчына». Адбылося гэта ў час прэзентацыі ў Наваградку кнігі яшчэ аднаго знакамітага наваградца Міколы Нікалаева, які жыве ў Санкт-Пецярбургу, працуе ў Нацыянальнай бібліятэцы Расіі — «Палата кнігапіснае». Прысутныя гэтую ідэю ўхвалілі. Тады ж была ўтворана ініцыятыўная група, а яна, у сваю чаргу, прапанавала ў якасці сустаршынь аргкамітэта па скліканні ўстаноўчага сходу таго ж Я. Лецка і дырэктара Наваградскага краязнаўчага музея Тамару Вярышчыку.

І вось 18—19 чэрвеня прайшоў устаноўчы сход згуртавання наваградцаў свету. Яго

ўдзельнікі, якія сабраліся ў Наваградку (а прыехалі дэлегаты з усёй Беларусі і з-за яе межы, былі вядомыя пісьменнікі, гісторыкі, вучоныя, работнікі культуры, прадстаўнікі ўлад), сышліся на думцы, што падобнае аб'яднанне неабходна. Першым на сходзе гэтую ідэю ўхваліў вядомы пісьменнік і гісторык Мікола Ермаловіч. Ён цудоўна ведае, якое месца ў гісторыі Беларусі займае Наваградка. Аб'яднанца наваградцаў — значыць яшчэ больш зрабіць для вывучэння багатай нацыянальнай гісторыі. (Дарэчы, М. Ермаловіч адным з першых назваў дату заснавання горада Яраславам Мудрым — адбылося гэта дзевяцьсот пяцьдзесят гадоў назад). А пасля слова бралі Я. Лецка, прабач наваградскай парафіі ксёндз Антоні, старшыня мусульман Наваградскага раёна Мустафа Смольскі, Мікола Нікалаев, Аляксандр Каляда, які ўзначальвае ў Кіргізіі суполку беларусаў «Світанак»... Панавала адзінства ў поглядах, што акурат і сведчыла аб тым, што ідэя Я. Лецка вартая ўхвалы і падтрымкі.

Сход прыняў пастанову звярнуцца да Б. Кіта з прапановай даць згоду стаць ганаровым прэзідэнтам згуртавання наваградцаў свету. Старшынёй жа згуртавання выбраны Я. Лецка. Што згода Б. Кіта будзе, сумнявацца не даводзіцца. Яшчэ вясной Я. Лецка атрымаў ад яго ліст, у якім ёсць і такія словы: «Вельмі захоплены Вашай дзейнасцю для заснавання «Згуртавання наваградцаў свету». Сапраўды, яшчэ адно Ваше гістарычнае асягненне, якое шмат зробіць для адраджэння нашай Бацькаўшчыны. Я гатоў Вас падтрымаць ва ўсім...»

Што ж уяўляе сабой гэтае згуртаванне? Па статусе, яно з'яўляецца міжнароднай добраахвотнай грамадскай культурна-асветнай арганізацыяй — супольнасцю выхадцаў з Наваградчыны, а таксама ўсіх, хто зацікаўлены ў адраджэнні гэтага краю. Пад Наваградчынай маецца на ўвазе не адна тэрыторыя

сучаснага Наваградскага раёна Гродзеншчыны, але і прылеглыя, гістарычна, а таксама культурна, прыродна і гаспадарча арганічна звязаныя ў адно цэлае абшары Прынямоння, якія ў даўніну належалі да Наваградскага княства, а ў часы Вялікага княства Літоўскага, Рэчы Паспалітай і ў міжваенны перыяд нашага стагоддзя — да Наваградскага ваяводства.

Згуртаванне, выступаючы за нацыянальнае адраджэнне, сярод асноўных сваіх мэт і задач лічыць і спрыянне жаданню ведаць духоўныя набыткі іншых нацыянальнасцей, што спакон вякоў жылі на Наваградчыне — татараў, яўрэяў, палякаў і іншых.

Увогуле, мяркуецца весці шырокую работу. У тым ліку разам з замежнымі партнёрамі ствараць адмысловыя фонды, каб за іх кошт можна было накіроўваць на вучобу, стажыроўку, павышэнне кваліфікацыі за межы Рэспублікі Беларусь здольных студэнтаў, маладых навукоўцаў, дзячаў культуры, пачынаючых прадпрыемстваў. Мяркуюцца заснаваць стыпендыі і спецыяльныя прэміі, ажыццяўляць выдавецкую дзейнасць, мець уласную паліграфічную базу. І, вядома ж, займацца гаспадарчай дзейнасцю, камерцыйнай.

Ёсць сярод накірункаў работ і экалагічны. Запланавана правесці ў 1996 годзе навукова-практычную канферэнцыю «Арганізацыя кіравання прыродаахоўнай дзейнасцю» з кіраўнікамі гаспадарак і прадпрыемстваў раёна.

Ёсць спадзяванне, што згуртаванне наваградцаў свету стане аўтарытэтай міжнароднай арганізацыяй. Скажам, членамі яго ўжо сталі і ўраджэнцы іншых мясцін — той жа М. Ермаловіч (Дзяржыншчына), Леанід Лым (Уздзеншчына), Уладзімір Арлоў (Полаччына).

Адным словам, наваградцы свету і тыя, хто іх падтрымлівае, — яднайцеся!

А. М.

ГУЛАГ — КРАЙ ЛЮДСКОГА АДЧАЮ І ПАКУТЫ...

(Пачатак на стар. 5)

Імперыя ГУЛАГ і яе насельнікі

Спашлёмся на апублікаваныя знаходкі В. Зямскога і паспрабуем правесці некаторыя даследаванні сістэмы ГУЛАГа. Па справаздачы НКУС СССР, на 1 сакавіка 1940 года ГУЛАГ складалася з 53 лагераў, 425 калоній і 50 калоній для непаўналетніх. Імперыя нявольніцкаў за калючым дратам ахоўвалі 107 тысяч ваенізаваных стралкоў. Адчуваючы цяжкасці з наборам вольнаёмных грамадзян у лагерную ахову, НКУС вымушаны быў прыцягваць да вырашэння гэтай праблемы саміх вязняў (самаахова). У студзені 1939 года да 25 тысяч вязняў займалі пасады стралкоў лагераў самааховы.

Колькі ж вязняў знаходзілася ў лагерах ГУЛАГа? В. Зямскоў прыводзіць наступныя звесткі: у 1935 годзе вязняў ГУЛАГа было 725 тысяч чалавек; у 1937 — 821 тысяча, 1939 — 1 мільён 317 тысяч, 1941 — паўтара мільёна, 1943 — 984 тысячы, 1945 — 715 тысяч, у 1947 годзе — 809 тысяч.

За якія ж злачынствы людзі былі пазбаўлены волі? Па справаздачах НКУС СССР, удзельная вага вязняў па контррэвалюцыйных справах у сістэме ГУЛАГа складала: у 1934 г. — 26,5 %, у 1937 — 12,8 %, 1940 г. — 33,1 %, 1943 г. — 35,6 %, 1947 г. — 54,3 %. Значыць, у 30-40-я гады ад 12 да 54 працэнтаў вязняў ГУЛАГа адбывалі зняволенне па палітычных матывах. Удзельная вага іншых злачынстваў на 1 сакавіка 1940 года па ГУЛАГу складала: злачынствы супраць парадку ўпраўлення — 5,4 % (тут і далей тэрміналогія НКУС), за хуліганства, спекуляцыю і інш. — 12,4 %, крадзяжы — 9,7 %, службовыя і гаспадарчыя злачынствы — 8,9 %, злачынствы супраць асобы — 5,9 %, крадзяжы сацыялістычнай уласнасці — 1,5 % і інш.

Органы НКУС вялі дакладную статыстыку вязняў ГУЛАГа і па нацыянальным складзе. На 1 студзеня 1939 года сярод 1 мільёна 317 тысяч 195 лагераў зняволеных рускіх было 830491, украінцаў — 181905, беларусаў — 44785, 24894 — татараў, 24499 узбекаў, 19758 яўрэяў, 18572 немцы, 17123 казахі, 16860 палякаў, 11723 грузіны, 11064 армяны, 4874 башкіраў, 4347 таджыкаў і інш. Прыведзеныя звесткі сведчаць — масавы тэрор ахапіў усе рэспублікі, усе рэгіёны былога СССР.

Аднак прыведзеныя статыстычныя звесткі В. Зямскога не даюць поўнага і дакладнага

ўяўлення аб агульнай колькасці зняволеных у былым СССР. Даследаванні гісторыка-архівіста В. Цалліна сведчаць, што ГУЛАГ веў ўлік толькі «сваіх» вязняў, непасрэдна падпарадкаваных яму лагераў і калоній. Апрача ГУЛАГа, у НКУС СССР асобны ўлік «сваіх» вязняў вялі Галоўнае ўпраўленне чыгуначнага будаўніцтва (ГУЧБ) і Галоўнае ўпраўленне будаўніцтва Далёкай Поўначы (Галоўдальбуд).

Нагадаем: ГУЧБ НКУС СССР быў утвораны ў студзені 1940 года на базе Упраўлення чыгуначнага будаўніцтва ГУЛАГа. Гэтае ўпраўленне, як і Галоўдальбуд, было дастаткова аўтаномным. У 1940 годзе ў сістэму ГУЧБ уваходзілі лагеры Бурэйскі, Варкуцінскі, Вязьменскі, Горна-Шорскі, Кольскі, Ніжне-Амурскі, Пячорскі, Северадзвінскі, а таксама нумарныя аб'екты 105, 106, 107, 211. Па падліках В. Цалліна, у 1939 годзе ў лагерах чыгуначнага будаўніцтва пакутавалі 282441 вязень, у лагерах Галоўдальбуда — каля 122 тысяч чалавек, а ўсяго за 1939 год праз лагеры і іншыя месцы зняволення прайшлі ў былым СССР 2 мільёны 103 тысячы чалавек, з іх загінула ў лагерах — не менш 525 тысяч вязняў.

Як і ў ГУЛАГу, так і ў чыгуначных і лагерах Дальбуда асноўны ўпор рабіўся на мускульную сілу зняволеных. Так, на Калыме мускульныя ўскрытыя работы пры здабычы золата ў 1938 годзе склалі 5173 тыс. куб. м, а пры дапамозе экскаватараў — усяго 800 тыс. кубаметраў. Падземныя праходкі на большасці руднікоў праводзіліся ручным свідраваннем нават пры 10-м класе моцнасці парод — у шчыльным граніце.

Побыт вязняў ГУЛАГа

Самыя дакладныя звесткі аб паўсядзённым побыце лагераў пакутнікаў пакінулі нам былыя вязні Шаламаў, Салжаніцын, Штыхаў і многія іншыя.

Асабліваць ГУЛАГа — адвечная неўпарадкаванасць, часовасць (нагадаем: лагеры адкрываліся, як часовыя аб'екты пры новабудуўлях і закрываліся па завяршэнні будаўніцтва). Таму лагераў будынкі ўзводзіліся абы як, на хуткую руку. Часцей за ўсё зняволеныя жылі ў драўляных бараках або палатках, панізе прысыпаных зямлёй. У бараках нары ў два ці тры паверхі, у чым вязні працавалі ў тым і спалі, бо распрацаваны немагчыма — холадна. Людзі сушылі вопратку на сабе, цяплом свайго эмэчаннага цела. На барак — адна ці дзве жалезныя бочкі, у якіх усю ноя пальхаў агонь. У жылых лагераў памяшканнях стаў невыносны смурод

— ад неверагоднай скучанасці нямытых людзей, іх бруднага, прэлага адзення. У бараках панавалі бязлітасныя насякомыя-паразіты, якіх не бралі ні серныя акурванні, ні лютыя маразы.

Тыповая апрадка вязняў: заскарузлая ад бруду ватоўка, ватныя штаны, шапка-вушанка, цвёрдыя, бы камень, казёныя валенкі або паштыты са старых ватовак буркі, знізу падыштыты кавалкам гумы. У пасляваенныя часы вялікай уцехай зняволеных былі чуні — вялізныя глыбокія гумовыя галёшы, якія асабліва высока цаніліся ў лагерах, бо ў іх заўжды сухая нага.

Невыносным быў і маральны клімат у гулагаўскіх лагерах — у любы час мацнейшы мог пакрыўдзіць слабейшага, адабраць ці ўкрасці пайку яго хлеба, чуні, ватоўку. З лагераў хлебразкі брыгады хлеб насілі пад аховай самых здаравенных вязняў з дрынамі, інакш хлеб вырвуць з рук, расхвагваюць, ніхто і не зверне ўвагі, што брыгада засталася галоднаю — у гісторыі ГУЛАГа паўторных пайкоў ніколі не выдавалі.

Але верхам чалавечых пакут былі катаржныя работы, уведзеныя Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР ад 22 красавіка 1943 года з мэтай «найбольш жорсткага пакарання здраднікаў і прадажнікаў Радзімы». Для новай катэгорыі зняволеных у Варкуцінскім і Паўночна-Усходнім лагерах былі адкрыты катаржныя аддзяленні. Для катаржан быў уведзены падоўжаны рабочы дзень, яны выкарыстоўваліся выключна на самых цяжкіх падземных работах, уручную здабывалі вугаль, золата, волава. У верасні 1947 года ў сістэме ГУЛАГа ўтрымлівалася 60 тысяч 21 катаржаніна.

Хто падасць нам з н а к бяды? Сёння можам з палёгка ўздыхнуць: усё гэта ў мінулым, адышло ў нябыт. Але гісторыя вучыць: нават самыя трагічныя яе старонкі маюць тэндэнцыю паўтарацца. У пачатку XX стагоддзя са страшэннага тупіковага крызісу Расія, Германія, Італія, Іспанія знайшлі адно выйсце — д ы к т а т у р у. У канцы XX стагоддзя крызіснае становішча як бы паўтараецца на адной шоста частцы планеты... Чым яна завершыцца на гэты раз?

А пакуль што не-не ды і прысянца мне тыя дражныя лагераўныя вароты ў паўнеба, як рыпцяць яны на вялізных іржавых круках — рып... рып... А навокал бязлюддзе, а кругом пуста...

І. БАСЮК,
кандыдат гістарычных навук

Масей СЯДНЕЎ

КАЛІ Я БУДУ ПАМІРАЦЬ...

Калі я буду паміраць, канешне ж,
я буду верыць, што я траплю ў рай,
грахоў жа у мяне ніякіх, апрача
адзінага майго граха, што не грашыў.

Калі я буду паміраць, канешне ж,
я буду шкадаваць, што жыў зямля
на гэтай будаўскай і спакутанай зямлі
і жыў наўзверх не так, як трэ было б.

Ды шкадаваць не будзе ўжо сэнсу —
твой горні шлях губляецца ўжо ў сіняве
і перад ім ты сэрцам сваім заміраеш:
на допыце у Судны дзень
адкажаш што ты, грэшны нягрэшны?
Ці знойдзеш ты у Суддзіў,
строгіх, непадкупных,
за дзеі ўсе свае, што учыніў ты, апраўданне?
Ці жыў, спытаюцца, па-боску ты,
ці да людзей
ты меў спагаду, ласку і заміланне
і ці бацькоў сваіх любіў і ў той любові —
сваю маці?

Балесныя, яны ўжо там і,
веру, будуць слухаць
маю, за ўсе мае паступкі, споведзь.
Яны маліцца будуць за мяне, прасіць
заступніцтва ў спагладлівых анёлаў.
Малітвай чыстаю вымольваць для мяне
грахоў пращэнне.
Ды мучыць мяне будзе больш за ўсё,
ці варты я таго пращэння?
Ці мне даруецца, што над усё
на свеце Божым я стаўляў каханне
і з палкаско юнацкаю яму маліўся,
забыўшыся, што ёсць
і іншыя на свеце абавязкі.
Не ведаў, што нашае зямное
з нябесным нашым
у вечным і бялітасным змаганні.

У Судны дзень спытаюцца ў мяне,
апроч бацькоў, ці я любіў сваю Айчыну?
Скажу, любіў яе таксама над усё,
і гэта пацверджу сваёй калымскаю пакутай.

Яшчэ хіба спытаюцца ў мяне,
ці хто здраджаў мне? Адкажу:
уся зямелька наша набракла Здрадай.
Ды спахачуся тут я і пачну:
О, не! О, не! О, Божа, што я гавару?

Есць у мяне Адна... Адна-адзіная,
што не здраджала мне. Вядз мяне, адданая,
пуцінаю, прадвызначанай Ёю.
Я слухаўся яе, і, нічыра, Яна не раз
мяне на гібельнай дарозе ратавала.
Я прызнаўся ў каханні Ёй
і прысвяціў адзінай Ёй
усё, на што яна мяне натхніла —
радкі маёй вандрунай песні.
Мо калі чулі іх? Яны
на мове матчынай маёй.
Дух гэтай мовы матчынай маёй
У далечынь завоблачную ўзносіць,
туды, дзе райская лагода і сучаснасць.
Там Усёвышніма Яна хвалу складзе,
як яна тут і на зямлі складала...

Калі я буду паміраць, канешне ж,
я не забуду вас, мае сябры, сяброўкі.
Жывеце весела на гэтай на зямлі і дбайце
пра лёс краіны нашай занябанай і мяне,
не помнячы грахоў маіх, часамі памяніце.
Я буду стаяць вам слаўнае прывітанні,
асветленыя сонцам райскім, а калі
надыдзе час нам у маю дарогу,
на райскім на парозе буду вас страчаць.

Глен-Коў, ЗША

1994

Экалогія

РЭАБІЛІТАЦЫЯ НЕРЭАБІЛІТУЕМАГА

Чорная хмара Чарнобыля накрыла практычна ўсю Беларусь. Кожны пяты гектар сельгасугоддзяў рэспублікі забруджаны радыенуклідамі ад аднаго і больш кюры на квадратны кіламетр. З гэтай плошчы 264 тысячы гектараў выведзены з абароту. Але ёсць яшчэ каля паўтара мільёна забруджанай зямлі, на якой вырошчваюцца збожжа, іншыя культурныя расліны.

Ці можна на гэтых палатках атрымліваць прадукцыю, якая не шкодзіла б здароўю людзей?

Многія вучоныя адказваюць на гэтае пытанне адмоўна, матывуючы свой пункт гледжання тым, што яшчэ не ўсё вядома аб уздзеянні на жывы арганізм малых доз абпраменьвання.

Але знаходзяцца людзі, для якіх падобных сумненняў не існуе. Яны ўпэўнены, што і на такіх землях можна атрымліваць чыстую прадукцыю і жыць тут у поўнай бяспецы.

Каб даказаць жыццёвую ўстойлівасць той ці іншай пазіцыі, патрэбны факты і аргументы. Натуральна, што і ў прыхільнікаў канцэпцыі выкарыстання забруджанай радыенуклідамі зямлі для сельгаспадарчай вытворчасці яны таксама назапашаны. Іншая справа — наколькі яны пераканаўчыя і абгрунтаваныя.

Выступае, напрыклад, на старонках «Звязды» начальнік упраўлення па праблемах чарнобыльскай катастрофы Міністэрства сельскай гаспадаркі і харчавання В. Гуркоў і сцвярджае, што ў Нараўлянскім, Касцюковіцкім, Хойніцкім раёнах атрымліваюць толькі чыстую сельскагаспадарчую прадукцыю і што ў гэтым, маўляў, няма ніякага дзіва. Варта толькі захоўваць усе адпаведныя інструкцыі, у прыватнасці, такую, як «Кіраўніцтва па вядзенні аграпрамысловай вытворчасці ва ўмовах радыяцыйнага забруджвання зямель Рэспублікі Беларусь на 1993—1995 гады» — і ўсё будзе добра.

Што ж гэта за такое ўсеабдымнае і ўсеагуптае «Кіраўніцтва...», якое не паспела выйсці ў свет (падпісана да друку толькі ў чэрвені мінулага года), а ўжо дапамагло атрымаць чысты ўраджай у многіх забруджаных раёнах рэспублікі? А проста звычайны зборнік, у якім сабраны даследаванні вучоных-аграрнікаў. Выпусціла яго Міністэрства сельскай гаспадаркі і харчавання разам з Акадэміяй аграрных навук. У артыкулах, многія з якіх вызначаюцца чыста папулярызатарскім характарам, тлумачыцца, напрыклад, як паводзіць сябе радыенуклідны ўглебе, як пераходзіць у расліны, даюцца парады па апрацоўцы глебы, правільным прымяненні мінеральных угнаенняў і пестыцыдаў, як правільна выбраць культуру для пасеваў, арганізаваць жывёлагадоўлю і г. д.

Бясспрэчна, усё гэта людзям трэба ведаць на месцах. Іншая справа, што ёсць зацвявержаныя колы, ведамствы, людзі, якія на падставе гэтых навуковых распрацовак імкнуцца зрабіць не заўсёды навуковыя высновы і такім чынам адстаць свае пэўныя палітычныя і эканамічныя пазіцыі. Восі і ў гэтым выпадку чыноўнікі аграпрамысловага комплексу рэкамендацыі вучоных імкнуцца выкарыстаць у адзіночку, не маючы альтэрнатывы, сістэму гаспадарання ў забруджаных раёнах. Больш таго, робіцца спроба такім чынам рэабілітаваць гэты тэрыторыі.

Адсюль і недалёка да высноў аб не такой ужо неабходнасці перасяляць адсюль людзей, можна, маўляў, жыць прыляваючы і тут.

Летась на сельгаспадарчую навуку з чарнобыльскай касы было выдаткавана больш як 366 мільёнаў рублёў (у цэнах на пачатак 1993 года). Цяпер навукоўцы не супраць таго, каб прыбраць да рук і сродкі, што выдзяляюцца на іншыя чарнобыльскія мерапрыемствы.

У вырашэнні чарнобыльскіх праблем павінен існаваць толькі адзін крытэрыў важнасці, неабходнасці таго, што робіцца, — здароўе людзей. На думку некаторых вучоных, восемдзесят працэнтаў абпраменьвання чалавек атрымлівае праз прадукты харчавання. Яшчэ ў 1990 годзе спецыяльныя медыцынскія даследаванні засведчылі досыць цікавы факт — па ўтрыманні цэзію ў арганізме мінчане і віцямчане зраўняліся з жыхарамі Гомельскай і

Магілёўскай абласцей, хоць два першыя рэгіёны лічацца чыстымі, амаль не кранутымі радыеактыўнымі выкідамі Чарнобыльскай АЭС. Ды «чыстыя» прадукты, бачым, зраўнялі ўсіх. Ці не «заслуга» ў гэтым аграпрамысловага комплексу рэспублікі?

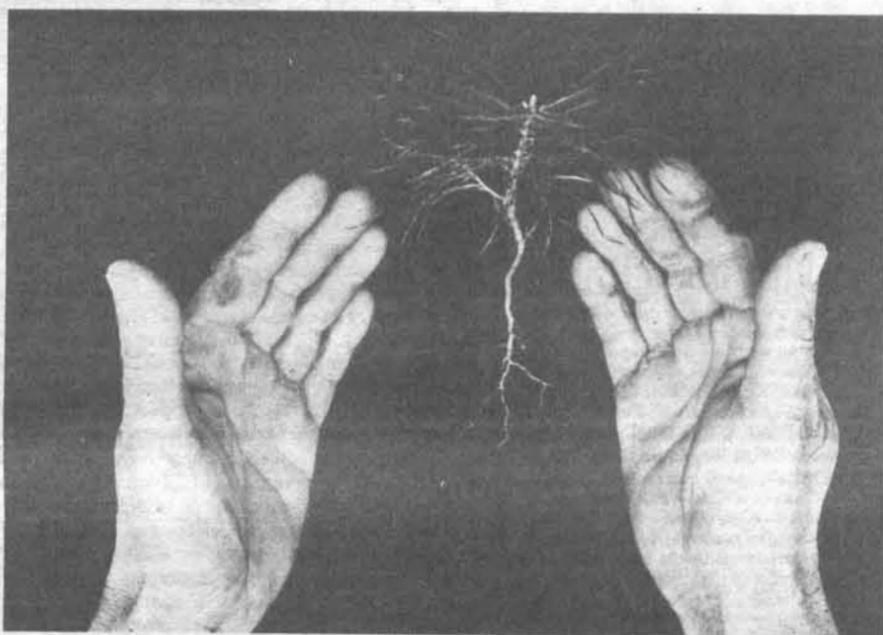
Усе помняць, як адразу пасля чарнобыльскай аварыі дзяржаўныя і партыйныя органы пачалі маніць грамадству адносна сапраўдных памераў чарнобыльскай трагедыі, небяспекі, якую яна тоіць для народа рэспублікі. Ці не ў выніку такога падману тысячы людзей у першыя дні пасля аварыі не былі эвакуіраваны з пацярпелых раёнаў, працягваюць (у тым ліку і дзеці) там жыць і цяпер. І вось вынік — толькі пад канец мінулага года ў Гомелі ў 132 непаўналетніх быў дыягнаставаны рак шчытападобнай залозы, хоць да 1986 года не было зафіксавана ніводнага такога выпадку.

Цяпер уладчыны структуры, разумеючы, што падман наокаміт бяспекі пражывання ў атручаных радыенуклідамі раёнах не можа цагнуцца бясконца, знайшлі «панацыю» ў выглядзе нагаданых вышэй рэкамендацый вучоных-аграрнікаў аб атрыманні тут «чыстай прадукцыі». Наконт гэтага выконваючы абавязкі начальніка упраўлення сельскай гаспадаркі Нараўлянскага райвыканкама А. Прыходзька вось што сказаў мне па тэлефоне:

— Вучоныя ў нас былі. Есць у нас і «Кіраўніцтва...» Мы імкнімся даваць прадукцыю ў адпаведнасці з РДУ-92. Але ў нас свае цяжкасці. Тэхніка ў гаспадарках стаіць — не хапае механізатараў; сродкі на дадатковыя мінеральныя угнаенні нам выдаткавалі толькі ў сярэдзіне лістапада, так што — час упущаны. Не хапае гаруча-змазачных матэрыялаў. Так жыць цяжка. А тут і людзі незадаволеныя — за пражыванне ў забруджанай зоне сталі плаціць капейкі...

Дарэчы, па вялікім рахунку, і чыстая прадукцыя, пра якую гавораць вучоныя, чыстая з'яўляецца вельмі ўмоўна. Неўзабаве пасля аварыі былі прыняты часова дапушчальныя ўзроўні радыяцыі ў прадуктах харчавання, якія былі ў многа разоў вышэйшымі за адпаведныя паказчыкі дачарнобыльскага перыяду. Сцвярджаюць, што сённяшнія РДУ-92 на ўзроўні сучасных. Ці праўда гэта? Успомнім, якія энергічныя меры па нейтралізацыі радыенукліднага ўздзеяння, які кантроль за якасцю прадуктаў, асабліва малака і мяса, быў у дні аварыі на Чарнобыльскай АЭС наладжаны ў той жа Фінляндыі, да якой і радыеактыўнае воблака не дайшло. А што ў нас? Па словах галоўнага спецыяліста Акадэміі аграрных навук, куратара праграмы «Сельгаспадарчая радыялогія» Г. Тарасевіча, калі б цяперашнія нормы РДУ-92 дзейнічалі ў 1986 годзе, то выбракоўвалася б прыкладна трыццаць працэнтаў прадукцыі. Восі такая «чысціня» нам гарантуецца сёння.

У паслячарнобыльскія гады нам усім давалося зведаць на сваёй скуры шмат розных канцэпцый, звязаных з абаронай чалавек ад ядзернага прыраменьвання. Даводзілі, як малым: атрымаеце за жыццё 35, 50, 70 бэр — выжываеце, не хвалойцеся. Цяпер пра бэры

забыліся. З'явілася новая адзінка вымярэння — мілізіверт.

Чалавек заўсёды атрымліваў і атрымлівае натуральнае вонкавае абпраменьванне — касмічнае, з непраў зямлі і г. д. Гэта складае, як сцвярджаюць вучоныя, 2,5 мілізіверта ў год. Нам у дадатак да гэтай фонавай велічыні можна «схапіць», на думку адных спецыялістаў, — не больш аднаго, другіх — да пяці мілізівертаў у год. А ў ЗША, сцвярджае прэса, для аварыйнай сітуацыі ўстаноўлены рубжы ў 0,29 мілізіверта. І чыстае харчаванне забяспечана.

Але не будзем пасылацца на далёкую Амерыку. Давайце задумаемся над айчынай рэальнасцю. Людзі, якія працуюць на атамнай станцыі і сутыкаюцца непасрэдна з рэактарам, «набіраюць» за год пяцьдзесят мілізівертаў. Але трэба помніць, што работнікі АЭС — людзі дастаткова дасведчаныя. Яны ведаюць, як сябе паводзіць у такіх умовах, як ахоўваюцца, спажываюць чыстыя прадукты, пастаянна адпачываюць у санаторыях...

Якія дозы абпраменьвання ў параўнанні з тэхнічным персаналам атамных станцый атрымліваюць жыхары нашай рэспублікі, харчуючыся ўмоўна чыстымі прадуктамі? Доктар тэхнічных навук, член-карэспандэнт Акадэміі аграрных навук Беларусі Р. Афанасіч пазнаёміў мяне з разлікам. Населіцтва, якое жыве на тэрыторыі, дзе вонкавае забруджванне 1 кі/км² і калі яно харчуецца сваімі прадуктамі, за год атрымлівае чатыры мілізіверты. А калі зямля забруджана да 15—40 кі/км², то, атрымліваюцца, што і чалавек у пянаццаць — сорак разоў больш «нажыве» гэтых доз. Бо вясковец у асноўным спажывае прадукты, вырашаныя на ўласных сотках.

Усе «дасягненні» сельгаснавукі на чарнобыльскай ніве, пра якія так шмат пішацца, — гэта спроба рэабілітацыі забруджаных тэрыторый не вельмі прыстойнымі сродкамі. Як можна рэабілітаваць забруджаную зямлі, калі на іх нельга атрымаць па-сапраўднаму чыстую прадукцыю? Калі вырашанае тут сельгаспрадукцыя становіцца прычынай захворвання людзей?

Дарэчы, гэтая спроба выдаць жаданае за рэальнае робіцца не ўпершыню. Яшчэ ў 1989 годзе на сустрэчы з грамадскасцю старшыня Дзяржапраграма БССР Ю. Хусаінаў гаварыў:

— Ужо праз некалькі дзён пасля аварыі Дзяржапраграм рэспублікі пачаў распрацоўваць канцэпцыю вядзення сельгаспадарчай вытворчасці ў забруджаных раёнах, каб, вырошчваючы кармы і збожжа, атрымліваць

жывёлагадоўчую прадукцыю, узровень забруджвання якіх радыенуклідамі не будзе перавышаць нормы. На падставе трохгадовых назіранняў мы пераканаліся, што збожжавыя не баяцца палёў са шчыльнасцю забруджвання да 40, бульба — 50, рапс — 20 кюры на квадратны кіламетр. Трэба толькі правільна падабраць для кожнай культуры палі — і прадукцыя будзе чыстай.

Такія ж запэўніванні паўтараюцца і цяпер, толькі абаліраюцца яны ўжо на выдзізенае «Кіраўніцтва...», якое, дарэчы, на месцах практычна не прымяняецца. Дарэчы, не ўсе вучоныя і спецыялісты згодны з самім «Кіраўніцтвам...» з пункту гледжання экалогіі. На іх думку, у гэтым дакуменце ёсць і шкодныя рэкамендацыі. Прынамсі, прапанаванае ўзмоцненае прымяненне мінеральных угнаенняў і пестыцыдаў, як вядома, забруджвае навакольнае асяроддзе. У рэкамендацыях часта не ўлічваюцца і прыродныя асаблівасці тэрыторый. Прыродныя комплексы не мадуліруюцца.

Мне здаецца, што валтузня з «Кіраўніцтвам...», якое практычна не дае ніякай карысці, ставіць гэтай яўна перабольшыць ролю сельгаспадарчай навукі на чарнобыльскай ніве. Факты сведчаць, што такая акцыя ў большай ступені мае палітычны, а не навуковы характар. Складаецца ўражанне, што ўсё гэта робіцца для таго, каб спрасціць, прыгладзіць рэальнае становішча ў забруджаных зонах. Некаторы час назад у ішчэй саўмінаўскіх кабінетаў нарадзілася «геніяльная» ідэя: за кошт пазбаўлення сацыяльнай абароны пэўнай часткі людзей, што пацярпелі ад чарнобыльскай аварыі, папоўніць дзяржаўны бюджэт. Восі і цяпер рэкамендуецца амаль усе раёны з узроўнем забруджвання 1—5 кі/км² па цэзію пазбаўваць усялякай сацыяльнай і радыяцыйнай абароны.

Праўда, гэта новая канцэпцыя «бясшкоднага» пражывання не атрымае падтрымкі ні ў Акадэміі навук Беларусі, ні ў Вярхоўным Савеце. Тым не менш, яна ўжо дзейнічае.

Ва ўсёй гэтай непрыватнай гісторыі ёсць яшчэ адзін аспект — маральны. Ці можна пераканаваць хворых, збалелых душой і целаў людзей у тым, што ім карысна харчавання ўмоўна чыстымі прадуктамі, якія ў шмат разоў перавышаюць дачарнобыльскія ўзроўні? Ці могуць у такой сітуацыі маўчаць вучоныя, чые распрацоўкі часта выкарыстоўваюцца несумленнымі чыноўнікамі на шкоду народу?

Алесь КАЗАННІКАЎ

**ЗГУРТАВАННЕ
БЕЛАРУСКАЙ
ШЛЯХТЫ**

працягвае выпуск свайго часопіса «Годнасць». Нядаўна пабачыў свет першы ў с'ялетнім годзе і другі з пачатку выдання нумар. Змешчаны шэраг матэрыялаў, што зацікавяць аматараў даўніны. У прыватнасці, артыкулы А. Міхайлава і А. Шумкова «Беларуска-літоўскія і польска-літоўскія дваране ў радаслоўнай кнізе Пскоўскай губерні», С. Рыбчонка «Менскія варштаты ў першай чвэрці XIX стагоддзя». Падаюцца звесткі пра Васіля Цяпінскага і род Слушкаў-Цяпінскіх у XVI стагоддзі, ёсць мажлівасць перагарадуць чарговую старонку «Малага гербоўніка беларускай шляхты».

ПАМЯЦЬ А. РУСАКА

ўшанавалі яго землякі — жыхары вёскаў Пясочнае і Малаўка Капыльскага раёна. Тут прайшлі ўрачыстасці, прысвечаныя 90-годдзю з дня нараджэння паэта-песенніка. Як вядома, Адам Герасімавіч падтрымліваў сапраўды цесныя сувязі з роднымі мясцінамі. У Малаўцы меў хату, у якой адпачываў, часта сустракаўся з жыхарамі гэтай і навакольных вёсак, а ў Пясочным, на мясцовых могілках, знайшоў свой вечны спачын.

Ва ўрачыстай вечарыне прынялі ўдзел госці з Мінска: народны артыст СССР І. Лучанок, паэт-песеннік У. Карызна, саліст Беларускай дзяржаўнай філармоніі І. Краснадубскі, саліст тэатра оперы і балета В. Стральчык, дочкі А. Русака Наталія і Людміла і іншыя. Выступіў і фальклорны гурт «Вясельнікі» Капыльскага раённага Дома культуры.

**ЧЭРВЕНЬСКИ
«ПЕРШАЦВЕТ»**

Як заўсёды, у штомесячным часопісе маладых літаратараў Беларусі шырока прадстаўлены тэмы, хто робіць у літаратуры першыя крокі: М. Навумчык, З. Вішнёў, А. Бычкоўскі, Н. Пракопчык, В. Альшэўскі, Я. Палубятка (проза), Г. Бутырчык, В. Харко-Сушко, Н. Шыдлоўская, І. Шарай, Л. Тамільчык, Н. Дрык, Т. Ракевіч, А. Лісіцкі (паэзія).

У раздзеле «Гасціўня» — вершы А. Звонака, у «Спадчыне» — наведы К. Кірзенкі з уступным словам І. Шамкіна. «Крытыка» — гэта артыкулы Н. Вусавай «Не такія вы ўжо цёмныя...» (першыя маладзёжныя часопісы на Беларусі), К. Сухоцкага «Тамтэйшае і тутэйшае...» (трагікамедыя Янкі Купалы «Тутэйшыя праз прызму «вышшучаснасці») — аўтар вучань дзесятага класа ліцэя пры БДУ. З рэцэнзіямі выступаюць Я. Конеў («Свае старонкі» Я. Брыля), В. Шніп (кніга паэзіі І. Рубіна «Набытак»), М. Скобла (зборнік С. Адамавіча «Зямля Ханаана»).

На завяршэнне нумара — гумарэска С. Мінскевіча «Віна-гарэлачнае каханне», гумарыстычныя малюнкi Д. Слінко.

**«ДАЙНОВА»
— МІКОЛУ
ЕРМАЛОВІЧУ**

Знакамiтая фірма «Дайнова», якая апошнім часам шмат спрыяе нацыянальнаму адраджэнню, з'яўляючыся спонсарам многіх добрых пачынанняў, вырашыла матэрыяльна падтрымаць вядомага гісторыка і пісьменніка, аўтара кнігі «Старажытная Беларусь» Міколу Ермаловіча. «Дайнова» ўстанавіла Міколу Іванавічу пажыццёвую штомесячную стыпендыю ў памеры 500 тысяч рублёў (з улікам інфляцыі). Так адзначаны яго па-сапраўднаму адраджэнскі подзвіг. Як вядома, М. Ермаловіч не адзін дзесятак гадоў працаваў над гэтай свайай кнігай (штодня ездзячы электрычкай з Маладзечна ў Мінск, каб наведваць бібліятэкі і архівы), не маючы спадзявання, што яна калі-небудзь убачыць свет.

**ПАМЯЦІ
ПАЭТА-ЗЕМЛЯКА**

*Штогод ля помніка,
прыбраныя
рукамі ўдзельнікаў жыцця,
сталіца майліва ветраны,
нібы ў шарнігах франтовах...*

Гэты і многія іншыя вершы Віктара Хаўратовіча гучалі ў прасторнай зале Бялініцкага кінатэатра. Іх чыталі заслужаныя работнікі культуры рэспублікі В. Ермаловіч, удзельнікі мастацкай самадзейнасці, настаўнікі, школьнікі. Спявалі песні на словы земляка, і тыя, якія ён любіў пры жыцці.

З успамінамі пра Віктара Кандратавіча ў сувязі з 60-годдзем з дня яго нараджэння выступілі А. Ганчароў — начальнік МПМК, у якой працаваў В. Хаўратовіч, член мясцовага літаб'яднання У. Серыкаў, рэдактар раённай газеты «Зара над Друццю» М. Падабед, сакратар абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў І. Аношкін, старшыня раённай арганізацыі Таварыства беларускай новай М. Карпечанка, сястры паэта Марыя і Вера, іншыя ўдзельнікі сустрэчы.

Да партрэта паэта-земляка на сцэне і да помніка на ягонай магіле ўдзельнікамі вечара былі ўскладзены кветкі.

І. ГАЛІНОЎСКИ

«ЮГАСЛАВІЯ, ЮГАСЛАВІЯ!...»

НАТАТКІ ЎДЗЕЛЬНІКА БЯЛГРАДСКАЙ МІЖНАРОДНАЙ СУСТРЭЧЫ ЛІТАРАТАРАЎ ПАД НЕЗНІКОМАЕ РЭХА ПРЫГОЖАЙ І ЎЗНЁСЛАЙ ПЕСНІ

За апошні час неўпрыкмет замацавалася ўяўленне, што нам розныя «лакальныя канфлікты» прыкладна роўныя паводцы ў Кітаі альбо землятрусу ў Індыі. Як ужо адзначалася, пэўная доля віны ляжыць на сродках масавай інфармацыі, якія вядуць нібыта саборніцтва па хлесткасі ганьбавання тых, на каго паказана, а таксама па ўзроўні пагарды, грэблівасці да генетычнага сваяцтва, гістарычных павязей між славянамі. Шукваючы прычыны, знаходзіць розныя. Скажам, не праходзяць без следу і даўня, і не надта падзелы-перадзелы свету, уладарыць якім лягчэй тады, калі драбней падзелена. Даюцца адпаведна ў згодзі выпрацаваныя класіфікацыі «вялікіх» і «малых» народаў, «малодшых» і «старэйшых» братоў, што мае як непазбежнае, так і штучна стымуюемыя праявы. А тут яшчэ прывабнасць бяздумна асвоенага ўзораў «незалежных суветных» мас-медыя... І ў выніку стан, які нагадвае сумна вядомыя часы, калі навазваліся ідзі: твая матка, чалавеча, — бальшавіцкая партыя; і бацьку і сына замяніць камуністычны інтэрнацыянал; не можа быць брата, акрамя таго, што прыняў веру ў перманентную суветную рэвалюцыю; дзеля іх, калі падкажуць, ты можаш і хлусіць, і здраджаваць, і забіваць. Праўда, калі шуганула полымія другой суветнай вайны замест абяцанай такога маштабу рэвалюцыі, давлялося, каб уратавацца, падключыць ідэю ўсеславянскай еднасці, шчырымі носьбітамі якой былі не прэзвартні, а паслядоўна верныя сыны славянства, падобныя да вялікага Купалы, які тады сваім артыкулам «Узнялася Беларусь» асабліваю ўвагу звярнуў на самаахвярнасць і мужнасць сербаў (гл. т. 7, с. 326 апошняга збору твораў). Уяўленне, што нам няма справы адзін да другога, памылковае. Каб не быць галаслоўным, прывяду некаторыя звесткі бліжэйшай сферы, толькі апошняга часу.

Адрэзана пасля вайны выдадзены зборнік «Выбраныя казкі народаў СССР» змяшчае раздзел беларускіх казак. У 1963 годзе Бялградскае выдавецтва «Народна кніга» выпускае ўжо цалую кнігу — «Беларускія народныя казкі», а праз дваццаць гадоў паўтарае гэтак выданне (перакладчыца Душанка Перавіч). Гэтае самае выдавецтва ў 1965 годзе пазнаёміла сербскахарвацкамоўных чытачоў з раманам Івана Шамкіна «Сэрца на далоні» ў перакладзе Даниці Якшыч. Заўважым: аператыўна, неўзабаве пасля выхаду твора на радзіме.

З 70-х гадоў на карысць беларуска-сербскага літаратурнага збліжэння пачаў працаваць Момчыла Джэркавіч, паэт, перакладчык, выдавец. Дзякуючы яму выдадзены зборнікі вершаў Аркадзя Куляшова (у 1974-м) і Максіма Танка (у 1986-м), аповесць Васіля Быкава «Знак бяды» (у 1986-м), да беларускага слова звярнуліся перакладчыкі Радаслаў Пайкавіч, зноў памяняўшы вышэй Даниці Якшыч, М. Чоліч, перакладчык «Воўчай зграі» Быкава, якая выйшла ў 1980 годзе як сумеснае выданне маскоўскага «Прагрэса» і бялградскай суполкі «Вук Караджыч». Да прапагандавання беларускага мастацкага слова далучылася выдавецтва «Багдала» горада Крушавац як сувыдавец (разам з суполкай, якую ўзначальвае М. Джэркавіч — «Ново дэло») названых кніг М. Танка і В. Быкава. На той час дужа актыўны калега Джэркавіч браўся выдаць анталогію беларускай паэзіі XX стагоддзя, зборнік песень нашых партызан, кнігі Н. Глівіча, А. Разанава. На жаль, планы пакуль (спадзяёмся, часова) не здзейсніліся. Але ж з'явіліся і другія руліўцы — Міадрэг Сібінавіч, Міларад Блэчыч, што спрыяюць распаўсюджанню нашай літаратуры як перакладчыкі і крытыкі, рэдактары часопісаў Еван Янічыевіч, Зоран Еванавіч, Браніслаў Петравіч. З іх падтрымкаю друкаваліся нарысы гісторыі беларуска-югаслаўскіх літаратурных кантактаў (часопіс «Мостові»), бібліяграфія гэтай тэмы (часопіс «Прэводілац»), нізка вершаў А. Разанава (часопіс «Српскі кніжэвни гласник»). Толькі што ў серыі аўтарытэтыянага выдавецтва «Српска кніжэвна задруга» выйшла анталогія беларускай паэзіі ад старажытнасці да нашых дзён. Працяжжае жанамічнае становішча ўсім вядома. Тым не меней, ледзь звядзюць канцы з канцамі, названая СКЗ і «Навуковая кніга» кааперыраваліся, шукалі падтрымкі ў прадпрыемства «Явар» з косаўскага мястэчка Іваніца, каб выпусціць беларускую кнігу.

Дарэчы, напярэдадні Міжнароднага форуму праводзілася прэзентацыя гэтай кнігі з удзелам перакладчыка, аўтара пасляслоўя прафесара Сібінавіча, літаратуразнаўцы прафесара Мілы Стойніч, крытыкаў Міларад Блэчыча і Драгана Лакічавіча, артыстаў Елены Жыган і Мірка Петравіча. На гэты выдзелена была Вукава (Вука Караджыч) зала ў вялікай бібліятэцы Бялграда, скліканы прадстаўнікі прэсы, радыё, ТБ. Як удзельнікі быў заяўлены і аўтар гэтых нататак, ды, на жаль, не прысутнічаў (прычына зразумелая — з-за адсутнасці сродкаў вымушаны быў заезд свай плановай дакладна, каб з цяжкага Ісці на пасяджэнне, хоць гасцініцу забяспечвалі і на ранейшы тэрмін). Зацікаўленасць, без перабольшвання, вялікая. І не толькі гэтым разам. Некалыкі гадоў таму, паводле праграмы Міжнароднай сустрэчы перакладчыкаў, ладзілася вечарына паэзіі меней вядомых літаратараў. На ёй гучалі вершы Максіма Танка і Анатоля Сыса ў перакладзе прафесара Сібінавіча (тыя, што пазней увайшлі ў анталогію). Дык потым да мяне падыходзілі некалькі чалавек, сцвярджаючы, што такая магутная паэзія беларусаў — для іх каштоўнейшае адкрыццё. Падобныя думкі выказваюцца і ў рэцэнзіях, якія выйшлі ўжо на анталогію, чым можна ганарыцца.

Існуе таксама жывая сувязь. У розныя часы наведвалі Сербію П. Глівіч і Я. Брыль, П. Панчанка і М. Танк, А. Макаёнак і Г. Бураўкін, А. Грачанікаў і С. Законнікаў, У. Краўчанка і В. Рагойша, В. Вярба і Л. Караічаў, праз Сербію ў іншыя рэспублікі ездзілі А. Адамавіч і В. Зуёнак, А. Кудравец і В. Лукша. Гэта толькі паводле многа сабраных, вядома, няпоўных, звестак. На шчасце, краіна паэзіі межаў не ўсталёўвае. І мне прыемна было везці сардэчныя прывітанні Рыгору Барадуліну ад Драгана Лукіча, Пятру Прыходзьку ад Драгаміра Брайкавіча, Вячаслава Рагойшу ад Бранкі Кітанавіча, Ірыне Шаблоўскай ад Міадрэга Сібінавіча, Міхалу Булахаву і Паўлу Шубу ад Богдана Тэрзіча...

Як высвятлялася, гэта вынік знаёмстваў з нашымі землякамі на розных мёрывянах планеты. А яшчэ Ніла Глівіча вітаў Любіша Джыджіч, Васіля Зуёнка, Валянціна Лукшу, Міхаса Пазнякова, Барыса Сачанку, Аляксея Гардзіцкага — Гроздана Олуіч, якія гасцілі ў нашай рэспубліцы.

Разумеючы, што інфармацыя агульнага плана можа так і застацца мала пераканаўчай, закруну адзін прыватны, зусім вузкі аспект: «Беларуская літаратура і Дэсанка Максімавіч». Далускаю, што нават спецыялісты па сувязях палічыць яго, на першы погляд, прыцягненнем штучна. Але няхай чытачы мяркуюць самі, падагуліўшы дакладныя факты.

Выдатны, як з эстэтычнага, так і гістарычнага, этнасіхалагічнага пунктаў гледжання, цыкл «Прашу літасці» займае значнае месца ў перакладчыцкім наробку Ніла Глівіча.

Творы славутай пясняркі, між тым, дайшлі да беларускага чытача недзе 40 гадоў таму. Пазней, акрамя Н. Глівіча, іх перакладалі Э. Агняцвет, П. Броўка, Я. Сіпакоў, М. Танк, К. Севярынец, І. Чарота. Калі не памыляюся, недрукаваныя пераклады ёсць і ў Н. Маціш.

Да творчасці Д. Максімавіч у той ці іншай форме звярталіся нашы літаратуразнаўцы, крытыкі. Выпусцілі фільмак БДУ Мая Будзька падрыхтавала грунтоўную працу, у якой разгледжана сувязь сербскай паэзіі з усходнеславянскім светам.

Шмат цікавага адкрываецца ў параўнальным плане. Тэма ахвярнасці, трагедыі другой суветнай вайны, памяці — непазбыўная ў сербскай, як і ў беларускай, літаратуры. Ёсць пэўная тыпалогія ўвааблення трагедыі Хатыні і Крагувэца. А тут, бясспрэчна, мае вызначальную ролю «Крывая казка» Д. Максімавіч. Можна адшукаць нават проста адноэтныя ў адносінах да гэтага верша творы беларускіх аўтараў — «Бол Сербіі» Пімена Панчанкі і «Урок Сербскай балады. XX стагоддзе» Янкі Сіпакова.

Ніхто іншы як Д. Максімавіч пераклапа «А хто там ідзе?» Янкі Купалы.

Маюцца і асабістыя кантакты: Эдзі Агняцвет не адзін год у пераліцы з сербскай калегай, звяртаўся да яе Вячаслаў Рагойша, неаднойчы сустракаўся аўтар гэтых нататак.

Дзеля чаго такія звесткі прыводзяцца тут і, дарэчы, прыводзіліся ў дакладзе на вечарыне, якая прысвечалася памяці славянскай пясняркі (г. Валева, 21 кастрычніка м. г.)? А каб пераканацца, што ўсталёўваных паводле сустрэчных рухаў, без аніякіх планаў і дырэктыв зверху, павязей у нас багата. Трэба іх толькі ўсвядоміць. Тым болей у такіх выпадках.

Бо тут феноменальна для нашага часу з'ява, што бяруся засведчыць і на падставе

спецыяльнага навуковага досведу, і ў выніку працяглага знаёмства з асяроддзем, і паводле ўражанняў ад асабістых сустрэч. Як правіла ўвага звяртаецца на ярскі талент, адданае літаратурнай справе, на багатую разнажанравую спадчыну, на хрэстаматыйнасць шэрагу твораў, на прызнанне ў замежжы... Усё гэта ёсць. Аднак ёсць і ў іншых, якія без агаворак лічацца выбітнымі пісьменнікамі, тым не меней адносіны да іх складваюцца на другіх узроўнях, па інакшых крытэрыях. Адну Дэсанку (менавіта гэтак, без прозвішча як правіла, называюць яе калегі-пісьменнікі, даследчыкі і крытыкі ў сваіх працах, звычайныя людзі, нават дзеці — што не прынімае, а наадварот ураўнівае) проста маюць за самую блізкаю, нібы сястру, дачку. Часткова гэта можа быць вытлумачана асаблівасцямі сербскіх традыцый, ладам жыцця, спадчынай мадаллю паводзін і адносін між людзьмі, якія не забываюцца на крэўнасць, агульны радавод і прынцыпы «задругі». Тым не меней ва ўмовах шаленства і бяскончых пераацэнак каштоўнасцей — што характарызуе наша стагоддзе ад пачатку і да канца — карыстацца гэткай пашанай, як Дэсанка Максімавіч сярод сваіх суайчыннікаў, дадзена выключным асобам. Па завяздзены нашай га часу, пісьменнікі заняты вылучае з масы. А тут наадварот, яшчэ мацней злучае, на карысць і пісьменніку, і масе, голасам свядомасці і сумлення якой стаць даводзіцца. Магчыма, у апошнім (шчырае жаданне быць голасам свядомасці і сумлення нацыі) і хаваецца сакрэт. Як бы там ні было, а ў любым сербскім асяродку можна адчуць сапраўдную злітнасць пясняркі з народам. Асабліва ж, вядома, у яе краі, Шумадазіі (ад «шума» — лес).

Сумненна, што ідэалы, асноўныя настроі, дыяпазон выяўленчых сродкаў паэта вызначае глеба, якая ўздавала, і быць не можа, калі наведваеш Дэсанчын родны кут — вёску шумадаўскаю Бранкавіна бліз Валева. «Светлае — гучнае — зялёнае» сталі апазнавальнымі знакамі яе паэзіі невыпадкова. Гэта, уласна, прыкметы самога асяроддзя: высокае неба, святлыя якога нязменная амаль круглы год; шмат рэк і ручаёў, што гамоняць безупынна, збягаючы з гор і пагоркаў; лясы, гаі, лугі, сады агортаюць усё гэты хвалісты ландшафт зеляніны... «Кім, як не паэтам, стаць можна, тут нарадзіўшыся?!» — заўважаюць многія. А ўлічваючы дзівоснае спалучэнне краўдзіаў як быццам разнаціпных, але паасобку характэрных для краіны, варта заўважыць, што само па сабе тут агульнае лакалізуецца, і прыродныя азнакі спрыяюць узнікненню чагосьці падобнага ў сферы духу... Так і карціць знайсці глыбінную абумоўленасць.

Малаўнічы кут прыняў Дэсанку пасля нараджэння, узгадаваў, даваў натхненне, чакаў, пакуль яна хадзіла конам вызначанымі шляхамі, і вось нядаўна стаў месцам вечнага яе прытулку. Пахавалі, як таго хацела сама пяснярка, пад векавым грабам, які, нібыта, выйшаў за гаю да ручаіны і прыпыніўся на лужку, азіраючыся то на школу, дзе працаваў настаўнікам Дэсанчын бацька, то на царкву, дзе служыў святаром яе дзед. І туды і сюды некалькі крокаў. Нічога нідзе штучнага, наўмысна кампанаванага. Ды і вока і розум адшукаюць сімвалы. І знаходзяць адзін за адным. Напрыклад, яшчэ тое, што побач з магілаю ўздзімаецца самасейная бярозка — ці не знак ад мужа, які памёр раней, а паходзіў, між іншым, з Расіі?..

Нікага дэжору. На магіле адно прыроднае покрыва — травіца ды кветкі, а з рукатворнага — толькі сціплы, невялічкі металічны крыж, пад якім стаіць футарал-свечнік. Сама Дэсанка лічыла: «Нашто мне мрамур, калі я ў мрамору не жыла». І напраўду, відаць, утульней, калі вакол жывое хараства, пры блізкіх шчыра адданных людзях. Вось адзін штрых, які перадае любоў землякоў: калі святкавалася 70-годдзе яе, дарога на Валева акалялася натоўпам людскім даўжынёю ў кіламетры. Але да выдатнай паэткі і грамадзянкі гарнуліся не толькі землякі. Шмат прыхільнікаў і сяброў яна мела ва ўсіх рэспубліках федэрацыі, у розных краінах замежжа. Традыцыйным стаў збор «Славянскія паэты Дэсанцы Максімавіч у гонар», які праводзіўся на яе радзіме. Сялета мне выпала быць у складзе групы сербскіх і замежных літаратараў, што наведвалі незабыўную бранкавічанку ўпершыню пасля адыходу яе на вечны спачын. Грамада складалася з даўніх сяброў Дэсанкі, пераемнікаў і вучняў, даследчыкаў і перакладчыкаў яе творчасці. Не толькі рытуальнае, дзеля душы

самой нябожчыцы, значэнне мела паніхіда, якую адслужылі два мясцовыя святары. І, вядома ж, у кожнага прысутнага знайшлося што сказаць пра асаблівае месца Дэсанкі на гэтым свеце, пра яе незвычайны літаратурны і жыццёвы талент. Сапраўды вечная памяць выяўлялася ў шматлікіх успамінах, прызнаннях, развагах, што прагучалі тады над магілаю, потым на абедзе, які даваўся землякамі, а пазней у горадзе Валева, дзе была праведзена сваяасабліва канферэнцыя з пераходам у масавую пазытную вечарыну. Як памяць славай зямлячкі ўшаноўваюць валеўцы, можна было б доўга расказаць. Але адначу толькі адзін момант. На гарадской плошчы стаяць два помнікі: адзін — герою першай сусветнай вайны ваяводе Мішчы, а другі — уласна, Дэсанці. Толькі надпіс на ім зноў-такі абагулены: «Песніштва на дар песнічкі народ», што ў літаральным перакладзе значыць: «Паззіі ў дарунак ад пазычнага народа». Выключнага сэнсу выраз! Ушанавана тое, што над асобаю, над часам, над марнасцю. Помнік вартасці абсалютнай — Паззіі. І, што яшчэ больш важна, ставіў яго народ не дзеля азнакі выключнасці, не на пахвальбу (пераклад навязвае такі сэнс), а як радаводны абавязак выконваючы, неразрыўнасць духоўнай спадчыны падтрымліваючы і наступнікам заповіта даючы, каб не забываліся пра духоўнасць, сувязі з абсалютам. На сербаў як «песнічкі» народ звярталі ўвагу шырокага свету яшчэ і В. Гётэ, Я. Грым, П. Мерымэ, А. Пушкін, А. Міцкевіч, азнаёміўшыся з унікальнымі эпічнымі песнямі. Якія, — што вельмі істотна ў этнахарактаралагічным плане, — адлюстравалі не пыху пераможцаў, як у падобных жанрах фальклору многіх народаў, а боль паражэння, трагізм пераможных. Праўда, усё роўна не скораных у вальналюбстве, самаўсведамленні, пачуццях годнасці. Прайгра Косаўская бітва, вынікам якой стала на пяць стагоддзяў страта дзяржаўнасці, але захаваны, а то і ўмацаваны, дух. Наконт песеннасці магу падзяліцца тым, што мяне ўражвае нязменна: сербы ведаюць, як сучасныя, песні сваіх далёкіх продкаў, спяваюць іх гэтулькі і так, што проста дзіва; а яшчэ больш здзіўляе распаўсюджанасць народных песень самага актуальнага зместу, цяперашняга паходжання; цяжка абмінуць і сербскае красамоўства ў любой сітуацыі і незалежна ад асобы, яе ўзросту, сацыяльнага стану і ўсяго астатняга. Можна дапусціць уплыў апошняй згаданай рысы на характар грамадскіх адносін і палітычны клімат. Гэта між іншым, і як гіпотэза. А вось яшчэ адна ўласцівасць — на падставе шматлікіх назіранняў і бясспрэчна. Сербы проста унікальна ставяцца да пазычнага слова як слухачы. Літаратурныя мэралпрывемствы збіраюць шмат публікі. Прычым невяпядковай, шыфра захопленай і адольнай рэагавач адэкватна, якія б вершы ні гучалі — лірычна-задуменныя беларускія, падкрэслена-рафініраваныя англійскія, бурлівыя італьянскія, класічныя кітайскія... у перакладзе і ў арыгінале. Магу засведчыць, што на атмасферы пазычнай вечарыны зусім не адбывалася нават прысутнасць у зале дзесятка аўтаматчыкаў, што размеркаваліся пры ўваходзе і паўз сцены, ахоўваючы ад непажаданых інцыдэнтаў, небяспекі звонку (так было 24 кастрычніка ў горадзе Гнілане Косаўскага краю). Гасцей страхавалі ўлады, хоць і не ў такой форме, у розных мясцінах Косава і Метохіі. А слухачы прымалі з увагай і цеплынёй асаблівай. Мне даводзілася ў краі гэтым бываць неаднойчы з 1982 года, наведаць усе больш-менш значныя населеныя пункты, многія святыні, помнікі гісторыі і культуры. Сякое-такое ўяўленне ёсць пра людзей, якія падзелены і супрацьпастаўлены тут ужо шэсць стагоддзяў, а напружанасць адносін не спадае; албанска-сербскае пытанне, на жаль, мае тэндэнцыю ў цяперашніх абставінах толькі абстрагавання. Чаму? Дзе-хто бярэцца катэгарычна сцвярджаць: і няспынна тлючы канфлікт у Косаве і Метохіі, і выбуховае развіццё таго самага ў Босніі і Герцагавіне, а таксама падзеі ў Краіне — формы рэлігійнай вайны. Небеспадстаўнае сцвярджэнне, калі браць пад увагу, што за два гады знішчана 157 цэркваў, пашкоджана 128, разбураюцца і раскрадаюцца музеі, манастырскія бібліятэкі, епархіяльныя рызынцы нават на тэрыторыях, дзе ваенныя дзеянні не вядуцца, альбо яшчэ да іх. Між тым ёсць шэраг «але». Як-нікак бязбожніцтва набыло татальны характар усюды, не абмінула і народы Югаславіі: паводле статыстыкі 80-х гадоў, атэісты складалі больш за палову насельніцтва (каля 57%), а вось на пачатку 90-х раптам іх стала ўсяго 5%. Другое: у паўсудзённым грамадскім жыцці пераважала і будзе пераважаць надканфесійнае там, дзе жывуць людзі некалькіх веравызнанняў. У рэшце рэшт суіснавалі ж мірна цэлыя дзесяцігоддзі. Пакулі не ўмешвалася вышэйшая палітыка і не падпарадкоўвала сабе пытанні веры?

Так ці інакш, а цудоўная песня, рэфрэн з якой стаў загаловак, больш не гучыць. Няўжо засталася адно рэха, да таго не ўсім чутнае?

Замежжа

«АНИКОЛИ К ТАБЕ НЕ ВЯРНУСЯ...»

Мацвеем Рэпкаў-Смаршчок (Анатоль Бярозка) нарадзіўся 19 лютага 1915 года ў вёсцы Падлессе былой Ляхавіцкай воласці Слуцкага павета (цяпер Ляхавіцкі раён Брэсцкай вобласці). Вучыўся ў пачатковай школе ў Падлессі, у Ляхавічах, у Баранавічах (гімназіі і ліцэі), а пасля ў Віленскім універсітэце на медыцынскім факультэце да 1939 г. Прымаў актыўны ўдзел у беларускім студэнцкім і грамадскім руху. Вершы пачаў пісаць рана, друкаваўся на старонках часопісаў «Шлях моладзі», «Зарніца», «Калоссе», у газэце «Крыніца» і інш. З успамінаў вядомага грамадскага дзеяча Антона Шукелойца, які жыў сумесна з Мацвеем Рэпкаў-Смаршчок у Вільні ў Стараверскім раёне ў невялікім утульным пакойчыку: «У гэтым пакоі Бярозка пасля лекцыяў і працы (асістэнт прафесара на кафедры фізіялогіі Віленскага універсітэта) рэдагаваў часопіс «Шлях моладзі», бо фактычны рэдактар Язэп Найдзюк выконваў адміністрацыйную работу. Сюды ж прыносіў Бярозка на разгляд і перапрацоўку матэрыялы з часопіса «Калоссе», сябрам рэдакцыі якога ён быў. Тут ноччу ён пісаў свае вершы. У гэтым жа пакоі выдаваўся і рукапісны, гумарыстычны часопіс «3-за плоту», у выпуску якога прымалі ўдзел Анатоль Бярозка як рэдактар, Ян Жадзік, які тэхнічна афармляў часопіс, і я». Арыгінал часопіса «3-за плоту» знаходзіўся ў музеі Івана Луцкевіча, выйшла тры нумары часопіса.

Ва ўспамінах Максіма Танка ад 28 мая 1936 г. ёсць колькі слоў і пра Анатоля Бярозку. «...У рэдакцыі «Калоссе» Я. Шутовіч паказаў мне некалькі вершаў А. Бярозкі. Мне здаецца, з яго вырас бы цікавы і сур'ёзны паэт, калі б мог вызваліцца з-пад апякі сваіх духоўных айцоў...»

Пасля верасня 1939 г. Анатоль Бярозка прыпыняе сваю пазычную і грамадскую дзейнасць, так як ім пачало цікавіцца НКВС. Пераезджае ў Івацэвічы і працуе лекарам на Брэст — Літоўскай чыгунцы, а пасля ў Пінск. У часы нямецкай акупацыі працуе лекарам у Баранавіцкім шпіталі, а таксама кіраваў медычна школаю. У 1944 г. Бярозка вяртаецца ў Познань, дзе жылі яго бліжэйшыя сваякі. Заходзіць да іх на кватэру, а там засада гестапа. Пры вобыску знайшлі кнігі рэпрасаванага паэта Язэпа Пушчы, якія Анатоль Бярозка перахоўваў па даручэнні рэдактара часопіса «Калоссе» Янкі Шутовіча. Гэта з'явілася падставай адрывіцы Анатоля Бярозку ў канцлагер Нарадгаўзен. Пасля вызвалення жыў некаторы час у Германіі, потым пераехаў у ЗША. Як лекар Мацвеем Рэпкаў-Смаршчок вядомы ў ЗША, яго імя прысвоена аднаму з дамоў пенсіянераў у штаце Мінесота. У 1989 г. быў выдадзены зборнік вершаў А. Бярозкі «Адзінаццаць вершаў» на беларускай мове з паралельным перакладам на англійскую. У апошнія часы некаторыя вершы А. Бярозкі з гэтага зборніка друкаваліся ў часопісе «Маладосць» (№ 4, 1992 г.), а таксама ў кнізе «Туга па Радзіме. Паззія беларускай эміграцыі». На Бацькаўшчыне ўжо стала вядомай песня «Жураўлі лятучы» на словы А. Бярозкі, музыка Зміцера Яўтуховіча, дзякуючы выкананню ансамбля «Сябры» пад кіраўніцтвам Анатоля Яромленкі, а таксама песня «Эпілог» на музыку Галіны Смольяк. Сярод беларусаў Амерыкі вядома песня «Асенняе лісце» ў выкананні Данчыка, тэкст якой з англійскай мовы пераклаў А. Бярозка. Прапануем вашай увазе гэты пераклад, а таксама верш «Эпітафія». Гэты верш паэт пачаў пісаць, калі даведаўся (з вялікім спаэнненнем), што яго адзіны брат, які быў змабілізаваны ў Чырвоную Армію, загінуў у 1943 г., абараняючы Мурманск, а завяршыў яго ў 1988 г., калі меў цяжкую аперацыю на сэрцы і ўжо не думаў, што выжыве. І верш, і пераклад нідзе не друкаваліся.

Анатоль БЕЛЫ

АСЕННЯЕ ЛІСЦЕ

Праз вокны клён лісце цярушыць,
А вецер гоніць плойны хмар.
Мне сніцца вуснаў тваіх соладз
І летні рук тваіх загар.

Ты адышла, і адзінота
Засціла сонца маіх дзён.
Цябе я помню, дарагая,
Калі лісце раняе клён.

ЭПИТАФИЯ

(Слядамі Рупера Брука)

Бяжы, коню, дарогаю,
Бяжы, коню, шырокаю —
к майму сялу, к майму двару,
к вароіцам цісвеннікам.

Выйдзе цябе сустракаці
сестра мая й стара маці...
.....
Не каж, коню, што ўб'іт ляжу...

З беларускае народнае песні.

Я з дарогаў далёкіх а горкіх
аніколі к табе не вярнуся,
дарагая матуля-зямля.
У чужым, няведаным полі
мае косці збудуюць.
Не аплача мяне Яраслаўна
у Падлессі, родным сяле.
Не скліяцца вербы, рабіны
над магілай забытаю.
Толькі вецер з-над Нёмана, Ляні
мо' над ёю павее калісці —
запапоча у былі на кургане.

І не вернецца кошы мой буланы
да парогу роднае хаты,
каб хоць вестку к табе даясці
пра мяне, што загінуў
без сваіх, без цябе,
мой аграблены Краю Забрана.

Я зарокся цябе не забыць анідзе, аніколі —
а вялікую ласку к табе я праіс
скрозь гады і нягоды
і вазьму я з сабой у магілу забытую гэту.

Не кажы пра мяне,
што загінуў дарма, пуштацветам —
над мурогам чужым,
у далёкай, нянашай краіне
будзе пораху жменя,
што пайшла з беларускага роду
з беларускай раллі.

Тая пораху жменя,
той кучок чужое зямлі —
то навекі шматок Беларусі.

Сніцца будзеш ты мне,
мой краю палеткаў ільняных
у ранні светлага дня,
у васільковае сіні узорах...
Хоць далёка магіла мая,
хоць і згінуў не ў пору,
я з табою навекі — там,
дзе моляцца сонцу разоры.

Пад чужым, глухім дзірваном,
што берамем ляжа на грудзі,
сніцца будзе мне вецер той свежы
з-над Нёмана, Ляні —
і адна толькі скарга ў мяне —
што мяне там не будзе,
калі ў новую весну ты сустранеш
сваё развітанне.
1988 г.

Мантысэля, што ў Мінэсоце

ЗБІРАЕЦА СПАДЧЫНА В. ПРАСКУРАВА

Упраўленне інфармацыі Брэсцкага аблвыканкама і абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі рыхтуюць да выдання кнігу неапублікаванай творчай спадчыны вядомага пісьменніка-нарысіста, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі Васіля Праскурава. Кніга мае быць змястоўнай і шматжанравай: апрача нарысаў у архіве пісьменніка захаваліся машынапісы і чарнавікі аповесці (няскончанай), шэрагу апавяданняў, аўтабіяграфія, лісты да яго, фотаздымкі. І ўсё ж, імкнучыся як мага

паўней укласці яе, мы звяртаемся з просьбаю да пісьменнікаў, журналістаў, супрацоўнікаў рэдакцыі і выдавецтваў, да ўсіх, хто быў у блізім знаёмстве з Васілём Фёдаравічам, паспрыяць узабагацэнню будучай кнігі новымі арыгінальнымі матэрыяламі: неапублікаванымі рукапісамі аўтара, ягонымі лістамі, фотаздымкамі... Матэрыял накіроўвайце на адрас: 224005, г. Брэст, вул. Камуністычная, 1, аддзяленне СП Беларусі.

Алесь КАСКО

Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Уладзіміру Мархалю з выпадку смерці яго бацькі.
Саюз пісьменнікаў Беларусі выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Аляксандру Мельнікаву з прычыны налаткаўшага яго гора — трагічнай смерці сына Андрэя.

Заснавальнікі:
Саюз пісьменнікаў Беларусі
і Міністэрства культуры і друку
Рэспублікі Беларусь
Выходзіць з 1932 года

Газету рэдагавалі

Х.Дунец	(1932-35)
І.Гурскі	(1935-41)
А.Куляшоў	(1945-46)
М.Горцаў	(1947-49)
П.Кавалёў	(1949-50)
В.Вітка	(1951-57)
М.Ткачоў	(1957-59)
Я.Шарахоўскі	(1959-61)
Н.Пашкевіч	(1961-69)
Л.Прокша	(1969-72)
Х.Жычка	(1972-76)
А.Асіпенка	(1976-80)
А.Жук	(1980-86)
А.Вярцінскі	(1986-90)

Галоўны рэдактар
Мікола ГІЛЬ
РЕДАКЦЫЙНАЯ РАДА:
Святлана БЕРАСЦЕНЬ
Андрэй ГАНЧАРОЎ
першы намеснік галоўнага
рэдактара
Юрась ЗАЛОСКА
Міхась ЗАМСКІ
Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ
Барыс ПЯТРОВІЧ
намеснік галоўнага рэдактара
Юрась СВІРКА

АДРАС РЕДАКЦЫІ:
220600, ГСП, Мінск,
вул. Захарова, 19

ТЭЛЕФОНЫ:
прыёмная рэдакцыі
332-461

намеснік галоўнага рэдактара
332-525, 331-985

аддзель:
публіцыстыкі 332-525

пісьмаў і грамадскай думкі
331-985

літаратурнага жыцця
332-462

крытыкі і бібліяграфіі
332-204

пазіі і прозы 332-204

музыкі 332-153

тэатра, кіно і тэлебачання
332-153

выяўленага мастацтва
і аховы помнікаў 332-462

навін 332-462

мастацкага афармлення
332-204

фотакарэспандэнт 332-462

бухгалтэрыя 268-640

Пры перадруку просьба
спасылалца на "ЛІМ".

Рукапікаў рэдакцыя не вяртае
і не рэзэнзуе.

Пазіцыя рэдакцыі можа
не супадаць з думкамі
і меркаваннямі аўтараў публікацыі.

Набор і вёрстка
камп'ютэрнага цэнтра «ЛІМА»

Апаратныя сродкі і тэхнічная
падтрымка — фірма «Дайнова»

Выходзіць раз на тыдзень
на пятніцах

Друкарня "Беларускі Дом друку"
(г.Мінск, пр. Ф.Скарыны, 77)

Індэкс 63856. Наклад 11.194.
Нумар падпісаны 14.07.1994 г.

ПАНЯДЗЕЛАК, 18.07

Беларускае тэлебачанне

17.30 Навіны
17.40 Гонкі для Беларусі
18.10 Навіны
18.25 Навіны ВВС
19.00 Што на свеце пачуваецца...

Канал «Астанкіна»

17.00, 20.00, 23.00 Навіны
17.25 Свет сёння
17.40 Азбука ўласніка
17.50, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дакая рука»
18.55 Мы
19.40 Добрай ночы, малышы!

Канал «Рэсія»

15.00, 19.00, 22.00 Весткі
15.20 Футбол. Фінал чэмпіяната свету
17.35 Там-там навіны
17.50 Свята кожны дзень
18.00 Выратаванне 911
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Прыгоды «Зоркі Захаду», м/ф
20.35 Ніко не забыты
20.40 Рэпартажы
21.00 Без рэтушы
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 ЭКП
22.45 Вячэрні салон

Санкт-Пецярбург

17.10 «Я і ўвесь клас», м/ф
18.20 «Суніны дожджы», мульт
18.30, 21.45 Інфарм ТБ
18.50 «У імя ўзваскрэснення», т/ф
19.05 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны»
19.50 «Вівальдзі», «Ігнатус», «Дзве фігуры насупраць», д/ф
20.45 Тэлеслужба бяспекі
20.55 «Кансерватар»
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спорт, спорт, спорт...
22.10 Ваш стыль
22.20 «Ключ», м/ф

АУТОРАК, 19.07

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Эканаміст
8.20 Пад купалам Сусвету
8.30 Надвор'е
8.40 «Проспект»
9.10 «Апошняя цэль», м/ф (Італія)
10.55 Пяць хвілін на жарты
11.00 Дзелавы веснік
11.10 «Зваротная сувязь»
12.45 АВС-клуб
13.00 Міжнародны фестываль фальклору
14.00 Да Дня незалежнасці
15.30 «На крылах кажана»
16.30 «Нові К»-топ-10
17.30 Навіны
17.40 «Прыгоды маленькіх сяброў», мульт
18.00 Эканаміст
18.10 Навіны (Віцебск)
18.25 Навіны ВВС
19.00 Эканамічная хваля
19.40 Зямлі майі паданні
20.00 Кантакт
20.05 Кальханка
20.25 Панарама
21.00 Урачыстае адкрыццё III Міжнароднага музычнага фестывалю «Славянскі базар-94»
21.55 Пяць хвілін на жарты
22.00 Пад купалам Сусвету
22.10 НІКа

22.25 Надвор'е
22.35 «Славянскі базар-94»

Канал «Астанкіна»

5.30 Раніца
8.00 Агляд рынку нерухомасці
8.15 Дамісолька
8.35 «Дакая рука»
9.30 «Казка ў казцы», мульт
9.45 Справа
10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 23.00 Навіны
15.25 «Вайна гобатаў»
15.50 Паміж намі, дзяўчынкамі
16.05 Рок-урок
16.40 За кулісамі
17.25 Дакументы і лёсы
17.40 Знак пытання
17.50, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дакая рука»
18.55 Добрай ночы, малышы!

Канал «Рэсія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 «Любоўная лодка», д/ф
8.00 Сусветныя навіны АВС
8.30 Ранішні канцэрт
8.45 Без рэтушы
9.40 «Паўднёвая Афрыка — край добрых надзей...»
10.00 Тэатральны раз'езд
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 Ваша права
17.05 Гаспадар
17.35 Свята кожны дзень
17.45 «Хто вы, доктар Шаабан?»
18.10 L-клуб
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Мужчынская кампанія», м/ф
21.00 «Славянскі базар-94»
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 «Славянскі базар-94»

Санкт-Пецярбург

12.00 Бізнес-выпуск
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны»
14.15 «Эх, Таптыгін, Таптыгін», мульт
14.25 Тэлэтэкст
14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
14.45 «Уладзімір Святы», м/ф
16.00 «Забываць мясціны», т/ф
16.20 «Старасвецкія памешчыкі», спектакль
17.35 Ваша права
18.10 «Казкі-невялічкі», мульт
18.55 «Чалавек з дзіўным акцэнтам», мульт
19.05 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны»
19.55 Аранж-ТБ
20.15 Без назвы
20.25 Падскавай
20.40 Тэлеслужба бяспекі
20.50 «Добрая воля», д/ф
21.20 Тэлемагазін
21.25 Будні
21.35 Тэлэтэкст
22.00 Спорт, спорт, спорт...
22.10 Ваш стыль
22.20 «Дванаццаць крэслаў», м/ф, с. 1

СЕРАДА, 20.07

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пад купалам Сусвету
8.20 «Маналог з адступленнямі», д/ф
8.50 Пяць хвілін на жарты
8.55 Надвор'е
9.05 На чым трываецца зямля?
9.25 Міжнародны фестываль фальклору
10.25 Алоі! Есць пытанне
11.10 Інтэр'ю В. Быкава
11.40 Да Дня незалежнасці
15.05 «Голас дзяцінства», фестываль
16.00 Пра шахматы і шах-

матыстаў
16.30 Відэама-нявідэама
17.30 Навіны
17.40 «Ганна Ахматава. Раквіём», д/ф
18.10 Навіны (Гомель)
18.25 Навіны ВВС
19.00 «Карамболь» з удзелам М. Шуфурінскага
19.30 «Прышэлец», д/ф
19.45 Абрыв
20.25 Пяць хвілін на жарты
20.30 Кантакт
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 «Крок»: «Формула»
23.00 Пад купалам Сусвету
23.10 НІКа
23.25 Надвор'е
23.35 «Жанчына без забабонаў», м/ф (Францыя), с. 1

Канал «Астанкіна»

5.30 Раніца
8.00 Расійскі дайджэст
9.15 «Баяка муху не пакрыўдзіць», «Баяка вучыцца лятаць», мульт
8.25 «Дакая рука»
8.55 Клуб падарожнікаў
9.45 Дзелавы веснік
10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 23.00 Навіны
15.25 «Вайна гобатаў»
15.50 Дзіцячы кінафестываль
16.10 «Лятаючы дом»
16.40 Кампанія «Мір»
17.25 Свет сёння
17.40 Тэхнадром
17.50, 20.35 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дакая рука»
18.55 Кінапанарама
19.40 Добрай ночы, малышы!

Канал «Рэсія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 «...Выхадзі ням...», д/ф
8.00 Навіны АВС
8.30 Ранішні канцэрт
8.50 «Санта-Барбара»
9.40 Тэлегазета
9.50 «К-2»: «Веддай нашых»
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 «За парогам дома»
17.25 Я — лідэр
17.50 Свята кожны дзень
18.00 «Тайны немадрыдскага двара». І. Штэмлер
18.50 «Пяць хвілін пра добрае жыццё»
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Санта-Барбара»
20.25 Ніко не забыты
20.30 Шостае панушчэ
21.05 На палітычным Алімпе
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.35 ЭКП
22.45 Экзотыка
Санкт-Пецярбург
12.00 Бізнес-выпуск
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны»
14.15 Тэлемагазін
14.20 «Набярэжная навукі», д/ф
14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
14.45 «Сірано дэ Бержарак», м/ф
16.15 Урок нямецкай мовы
16.30 «Еўрапейскі калейдаскоп»
17.00 «Паўночныя званы», т/ф
17.30 «Пачынаецца расказ», канцэрт
18.00 Мультфільмы
19.05 «Каміла, ці Нераскрытыя тайны»
19.50 Блеф-клуб
20.30 Тэлеслужба бяспекі
20.50 Адрэджанне Валаама
21.00 «Фіеста», м/ф
21.10 Музычны момант
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Спорт, спорт, спорт...
22.10 Ваш стыль
22.20 «Дванаццаць крэслаў», с. 2

ЧАЦВЕР, 21.07

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пад купалам Сусвету
8.20 «Полацкая пчатка», д/ф
8.30 Надвор'е
8.40 Міжнародны фестываль фальклору
9.40 Пяць хвілін на жарты
9.45 Тэлевізійны Дом кіно
10.35 Да Дня Незалежнасці
16.10 «Тэлебом»
16.45 Вобраз
17.30 Навіны
17.40 Існасць
18.10 Навіны (Гродна)
18.25 Навіны ВВС
19.00 Зачытайце маё пісьмо...
19.05 Крымінальная хроніка
19.25 «Гэтыя даўгавечныя сосны...»
20.10 «А дзе мне ўзяць такую песню...», д/ф
20.30 Кантакт
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 Пяць хвілін на жарты
21.40 Пад купалам Сусвету
21.50 Надвор'е
22.00 НІКа
22.15 «Славянскі базар-94»
23.45 «Жанчына без забабонаў», с. 2

Канал «Астанкіна»

5.30 Раніца
8.00 Агляд рынку нерухомасці
8.15 «Пра Ксюшу і Камп'юшу», мульт
8.35 «Дакая рука»
9.05 У свеце жывёл
9.45 Прадпрымальнік
10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 23.35 Навіны
15.25 «Вайна гобатаў»
15.55 Мультролія
16.10 ... Да 16 і старэйшым
16.40 Планета
17.25 Дакументы і лёсы
17.40 Загадка СБ
17.50, 20.30 Надвор'е
18.00 Гадзіна пік
18.25 «Дакая рука»
18.55 Прыватнае жыццё А. Шырэнта
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.40 Масква — Крэмль
21.00 Лато «Мільён»
21.30 «Прама ў сэрца», м/ф (Італія)
23.40 «Я вам спяю». А. Казанцава
0.10 Прэс-экспрэс

Канал «Рэсія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 Добрай раніцы
8.00 Навіны АВС
8.30 Тэлегазета
8.35 Паэзія
8.45 «Санта-Барбара»
9.35 Чароўны куфэрачак
9.45 «Славянскі базар-94»
9.50 Зусім сакрэтна
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 Дзвей па пятніцах
17.45 Свята кожны дзень
17.55 Фільм-прэм'ер
18.10 Гала-канцэрт конкурса вакалістаў імя М. А. Рымскага-Корсакава
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Санта-Барбара»
20.25 «Славянскі базар-94»
20.30 «Гарадок»
21.05 «К-2»: «Пацалунак у дыяфрагму»
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 «Пан Валадзкеўскі», м/ф, с. 1

Санкт-Пецярбург

12.00 Бізнес-выпуск
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Аляксандр Неўскі», т/ф
14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
14.45 «Салодкая жанчына», м/ф
16.20 «Графіка»
16.45 «Майстры — залатыя рукі», мульт
17.05 Музыка — дзецям
17.30 Рэформа і ўлада
18.00 Парады садоодам

18.15 «Ох, адпачыў», мульт
18.55 «Цікая дама»
20.00 О-ля-ля
20.25 Тэлемагазін
20.35 Тэлеслужба бяспекі
20.45 Гадзіна ў квадраце
22.00 Гульні Добрай волі
22.30 Ваш стыль
22.40 «Ракавая роза», м/ф (ЗША)

ПЯТНІЦА, 22.07

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Эканаміст
8.20 Пад купалам Сусвету
8.30 Надвор'е
8.40 «Карамболь»
9.10 Пяць хвілін на жарты
9.15 Міжнародны фестываль фальклору
10.15 Да Дня Незалежнасці
16.20 ПІК
17.00 «І матчыных напеваў уславін»
17.30 Навіны
17.45 «Тэлесябрына»
18.00 Эканаміст
18.10 Навіны (Магілёў)
18.25 Навіны ВВС
19.00 Крок наперад
19.30 «Памяць сэрца»
20.05 Рэйтынг
20.30 Кантакт
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 Пяць хвілін на жарты
21.40 «Свабоднае падзенне», м/ф
23.00 Пад купалам Сусвету
23.10 Надвор'е
23.20 «Славянскі базар-94»

Канал «Астанкіна»

5.30 Раніца
8.00 Новы старт
8.15 «Сарока»
8.45 «Гарачы і іншыя»
9.15 Дапамажы сабе сам
9.45 Бізнес-клас
10.00, 15.00, 17.00, 20.00, 23.00 Навіны
15.25 «Прыгоды Бураціна», м/ф, с. 1
16.50 Азбука ўласніка
17.26 Мінішора
17.35 Знак пытання
17.45, 20.35 Надвор'е
17.50 Чалавек і закон
18.20 «Гарачы і іншыя»
18.50 Поле цудаў
19.40 Добрай ночы, малышы!
20.45 Чалавек тыдня
21.05 «Дан Гагст»
22.10 «Погляд»
23.10 Музагляд
23.55 Прэс-экспрэс

Канал «Рэсія»

6.00, 11.00, 15.00, 19.00, 22.00 Весткі
6.20 Патрабуюцца... патрабуюцца...
6.30 Формула-730
7.00 Час дзелавых людзей
7.30 Сам сабе рэжысёр
8.00 Навіны АВС
8.30 Тэлегазета
8.35 Паэзія
8.45 «Санта-Барбара»
9.35 «Капітан Нема», с. 3
10.40 Сялянскае пытанне
15.20 Студыя «Рост»
15.50 Там-там навіны
16.05 Новая лінія
16.50 Дзвей па пятніцах
17.45 Свята кожны дзень
17.55 Фільм-прэм'ер
18.10 Гала-канцэрт конкурса вакалістаў імя М. А. Рымскага-Корсакава
19.25 Падрабязнасці
19.35 «Санта-Барбара»
20.25 «Славянскі базар-94»
20.30 «Гарадок»
21.05 «К-2»: «Пацалунак у дыяфрагму»
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 «Пан Валадзкеўскі», с. 2
24.00 Прыватная калекцыя

Санкт-Пецярбург

12.00 Бізнес-выпуск
12.10 Чароўная лінія
12.25 «Нямецкая хваля»
13.00 Хуткая дапамога
13.30 «Жыццё мае — опера»
14.30, 18.30, 21.45 Інфарм ТБ
14.45 Тэлемагазін
14.50 «Дванаццаць крэслаў», с. 1, 2
17.30 «Баламуцкія сустрачкі»
17.55 Мультфільмы
18.55 «Легенда аб Судамскай крэпасці», м/ф
20.45 Тэлеслужба бяспекі

20.55 «Кон-Далорыя — умузыцы з болам, смуткам, сумам», т/ф
21.25 Тэлемагазін
21.30 Будні
22.00 Гульні Добрай волі
22.30 Ваш стыль
22.40 «Ракавая роза», м/ф (ЗША)

СУБОТА, 23.07

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пад купалам Сусвету
8.20 Надвор'е
8.30 Пяць хвілін на жарты
8.35 «Свабоднае падзенне», м/ф
9.55 «Добрая казка»
10.10 Паказвае Віцебск
11.10 «Сталіца»
11.30 «Трэцяя ракета», м/ф
13.10 20 минут рэдактара
13.30 Барбі-лато
14.00 Пад крылом Еўфрасінні, ч. 1
14.45 Дэсяць заповедзяў
15.15 «Нові К»-топ-10
16.15 Асілак
17.05 «Чарапашкі ніндзя»
17.25 «Славянскі базар-94»
19.35 «Шматгалоссе»
20.35 Кальханка
21.00 Панарама
21.35 Пяць хвілін на жарты
21.40 «Не будзіце спячага сабаку», м/ф
23.50 Пад купалам Сусвету
24.00 «Каскад»
0.15 Відэама-нявідэама

Канал «Астанкіна»

7.00 Суботняя раніца дзелавога чалавека
7.45 Слова пастара
8.00 Марафон-15
8.30 Кампанія «Мір»
10.00 Ранішняя пошта
10.30 Я — жанчына
11.00 Навіны культуры
11.10 Смак
11.25 Пераадоленне
11.55 «Утаймавальнікі веласіпедаў», м/ф
13.25 Кніжны двор
14.00, 23.05 Навіны
14.20 Лабірынт
14.50 «Кэвіз»
15.20 «Трэба чуць прыгажосць»
15.50 «Жыццё запаркаў»
16.30 Чалавек і закон
16.40 Цудоўная сямёрка
17.35 Бамонд
17.55 Да і пасля
18.45 «Б'юлаленд»
19.40 Добрай ночы, малышы!

Канал «Рэсія»

20.00 Навіны глос
20.35, 23.15 Надвор'е
20.45 «Камісар»
21.40 Оба-на
22.25 Гульні Добрай волі
23.25 «Вось мы якія...», м/ф (Італія)
7.00, 13.00, 19.00, 22.00 Весткі
7.25 Студыя «Рост»
7.55 Пілігрым
8.40 Парламенцкі тыдзень
9.20 Рэтра-шлягер. У. Высоцкі
9.50 Тэлеэрудыт
9.55 Гульні Добрай волі
13.20 Непазнаны Сусвет
13.50 XX стагоддзе ў кадры і за кадрам
14.50 «К-2»: «Зоркі Амерыкі»
15.20 Футбол без межаў
16.15 Тэлеэрудыт
16.20 Вуснамі дзіцяці
16.55 Гульні Добрай волі
19.25 Свята кожны дзень
19.35 «Амерыка, Амерыка...», м/ф, с. 1
21.25 Джэнтльмен-шоу
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Спартыўная карусель
22.35 «Славянскі базар-94»
22.40 Праграма «А»

Санкт-Пецярбург

8.30 «Чароўная лінія»
8.45 «Санкт-Пецярбург з вышнімі птушынага палёту», т/ф
9.55 Гульні Добрай волі
12.40 «Дождж», спектакль
13.35 «Рамантычныя мінішоры»
13.55 Гульні Добрай волі
15.50 «Марыяна першая»
16.20 «Рытм, рытм, рытм»
16.35 Экспрэс-кіно
16.55 Гульні Добрай волі
19.30, 21.45 Інфарм ТБ
19.55 «Верняя сябра», м/ф
22.00 Гульні Добрай волі
23.05 Ваш стыль

НЯДЗЕЛЯ, 24.07

Беларускае тэлебачанне

8.00 Раніца рэспублікі
8.10 Пад купалам Сусвету
8.20 Пяць хвілін на жарты
8.25 Слова да чалавека
8.55 Беларускае тэле
9.10 «Чарапашкі ніндзя»
9.40 АВС-клуб
9.55 MTV. Лепшыя хіты
10.25 Белья і чорныя
11.05 «Проспект»
11.35 Сімфанічныя вобразы
12.15 Высоўцы
12.45 Пад крылом Еўфрасінні, ч. 2
13.20 Мультдэтэктыў
14.00 Ваўчок-шоу
14.25 Служба 01
14.35 «Ад сэрца да сэрца»
15.35 «Трын-трава», м/ф
17.10 Тэлеграма
17.20 Тэлебарс «Гаў-гаў»
17.45 Дзелавы веснік
18.00 «Чарапашкі ніндзя»
18.30 «Гнес-шоу»
19.00 Футбол. «Дынама-93» — «Неман»
20.00 Панарама
20.35 Пад купалам Сусвету
20.40 Кальханка
21.00 Пяць хвілін на жарты
21.05 «Прызыўнікі», к/ф
22.00 «Славянскі базар-94»

Канал «Астанкіна»

7.00 Алімпійская раніца
7.45 Тіраж «Спортлато»
8.00 Марафон-15
8.30 Ранішняя зорка
9.00 Палігон
9.30 Пакуль усе дома
10.00 Ранішняя зорка
10.50 «Кантрольная для дарослых»
11.35 Малыя гарады Расіі
12.05 Шпаргалка
12.10 «Падводная адзесяка-манды Кусто»
13.00 Гульні Добрай волі
14.00, 17.20, 23.00 Навіны
14.20 Кампанія «Мір»
15.00 Жывое дрэва рамястваў
15.05 Амерыка з М. Таратутам

Канал «Рэсія»

7.00, 13.00, 19.00, 22.00 Весткі
7.25 Мульті-пуці
7.45 Здрава жывеш
8.00 Студыя «Рост»
8.30 Добрай раніцы, Еўропа
9.00 Лепшыя гульні НБА
10.00 Аты-баты...
10.30 Правінцыяльныя пісьмы
11.00 «Упершыню замужам», м/ф
12.35 «Славянскі базар-94»
12.40 Шэць сотах
13.20 «Не высечы...»
13.35 Каробка перадач
13.50 «Ліпень»
14.00 У свеце жывёл
14.55 Футбол. «Дынама» — ЦСКА
17.00 Чароўны свет Дысней
17.55 Свята кожны дзень
18.05 «Залаты Астан»
19.25 «Амерыка, Амерыка...», с. 2
20.50 Гульні Добрай волі
21.25 У Ксюшы
22.20 Аўтаімгненне
22.25 Зоркі гавораць
22.30 Гульні Добрай волі

Санкт-Пецярбург

7.45 «Гаючае слова»
8.15 Гульні Добрай волі
9.20 «Клемнішчэ»
9.55 Лёгкае атлетка
11.00 «Нідзельны лабірынт»
12.25 Лёгкае атлетка
14.00 Экспрэс-кіно
14.20 Казка за казкай
15.05 Храм
15.55 Плаванне
17.00 Клуб «Класіка»
18.30 Інфарм ТБ
18.55 Баскетбол
20.55 Адамаў яблык
22.00 Гульні Добрай волі
23.00 Ваш стыль